

І С Т И Н И

ЗИГМУНД
ФРОЙД

ПСИХОЛОГІЯ
СЕКСУАЛЬНОСТІ

 FOLIO

І С Т И Н И

ЗИГМУНД
ФРОЙД

ПСИХОЛОГІЯ
СЕКСУАЛЬНОСТІ

Харків
«ФОЛІО»
2018

УДК 616.89-008.442
Ф91

Серія «Істини»
заснована у 2017 році

Переклад українською
Є. В. Тарнавського

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-7882-7

© Є. В. Тарнавський, переклад
українською, 2018
© О. А. Гугалова, художнє
оформлення, 2018
© Видавництво «Фоліо»,
марка серії, 2017

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Спостерігаючи упродовж десятиліття за тим, як зустріли цю працю і яке враження вона справила, я хотів би передувати третьому виданню кількома зауваженнями, спрямованими проти неправильного її розуміння та висунутих до неї нереальних претензій. Насамперед варто підкреслити, що все викладене в цій книжці базується винятково на щоденному лікарському досвіді, поглибленому результатами науково обґрунтованого психоаналітичного дослідження. Три статті з теорії сексуальності не можуть містити нічого іншого, крім положень, що природно випливають з психоаналізу або підтверджуються ним. Тому абсолютно виключається можливість розширити їх якимось чином до цілої «сексуальної теорії»; і цілком зрозуміло, що вони аж ніяк не стосуються деяких важливих проблем сексуального життя. Не варто відтак думати, що ці пропущені розділи великої теми залишилися невідомими автору або що він надає їм другорядного значення.

Залежність цієї праці від психоаналітичного досвіду, під впливом якого вона написана, позначається не лише

на виборі, але й на порядку розміщення матеріалу. Першочергове значення надається моментам, які залежать від випадку, а ті, що підкреслюють схильності, відсуваються на задній план, а також, що онтогенетичний розвиток береться до уваги раніше за філогенетичний. В аналізі випадкові переживання відіграють головну роль, він перемагає їх майже без залишку; а схильність проявляється за його спиною як щось таке, що прокинулося завдяки переживанням, але їхнє значення виходить далеко за межі царини психоаналітичної роботи.

Така ж залежність панує й у взаєминах між онто- і філогенезом. Онтогенез можна розглядати як повторення філогенезу, позаяк філогенез не змінюється завдяки новим переживанням. Філогенетичний нахил проявляється за спиною онтогенетичного процесу. Але по суті схильність є осадом колишнього переживання роду, до якого приєднуються пізніші переживання окремої істоти у вигляді суми випадкових моментів.

Поряд із повною залежністю від психоаналітичного дослідження маю підкреслити, що характерною ознакою цієї моєї праці є навмисна незалежність від біологічного дослідження. Я старанно уникав запровадження наукових гіпотез із загальної сексуальної біології або з сексуальної біології окремих видів тварин у дослідженні, що дало нам можливість вивчити сексуальну функцію людини за допомогою техніки психоаналізу. Я керувався метою — дізнатися, що можна відкрити засобами психологічного дослідження в царині біології людського сексуального життя; мені вдалося вказати на зв'язки та збіги, які

я виявив при цьому дослідженні, але мені не варто було приховувати від себе ту обставину, що в деяких важливих пунктах психоаналітичне дослідження призвело до висновків і поглядів, що значно відступають від базованих лише на біологічних даних.

У цьому третьому виданні я зробив багато приписок, але не позначав їх, як у попередніх виданнях, особливими позначками. Зараз наукова робота в нашій галузі просувається повільнішими темпами; тим не менш, деякі доповнення цієї праці виявилися потрібними для того, щоб вона не відстала від новітньої психоаналітичної літератури.

Бонн, жовтень 1914 року

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧЕТВЕРТОГО ВИДАННЯ

Після того як ущухли бурхливі баталії військового часу, можна із задоволенням зазначити, що зацікавлення психоаналітичними дослідженнями в усьому величезному світі не згасло. Але не всі частини вчення спіткала однакова доля. Суто психологічні положення та відкриття психоаналізу про несвідоме, про конфлікт, що веде до недуги, про витіснення, про вигоду від хвороби, про механізми утворення симптому тощо користуються зростаючим визнанням і беруться до уваги навіть принциповими

опонентами. Частина вчення, що межує з біологією, основи якої викладено в цій невеликій праці, все ще викликає такі ж заперечення і навіть спонукала декого, хто свого часу інтенсивно займався психоаналізом, відійти від нього та виробити нові погляди, завдяки яким роль сексуального моменту в нормальному та хворому душевному житті знову обмежується.

І все ж я не можу зважитися допустити, щоб ця частина психоаналітичного вчення разючіше відрізняється від тієї дійсності, яку ще потрібно відкрити, ніж інша частина. Спогади й усі повторні дослідження кажуть мені, що й ця частина продиктована таким самим ретельним і чужим для упередженості поглядом і пояснення зазначеної дисоціації в суспільному визнанні не становить проблеми. По-перше, описані тут начала сексуального життя людини можуть підтвердити лише такі дослідники, у яких не бракує терпіння та технічної вправності, щоб довести аналіз до перших дитячих років пацієнта. Часто відсутня можливість це зробити, адже лікарська діяльність вимагає швидшого закінчення лікування, а іншим, не лікарям, що практикують психоаналіз, узагалі закритий доступ до цієї галузі, у них немає можливості скласти самостійне враження, позбавлене впливу їхніх особистих антипатій та упереджень. Якби люди зуміли чогось навчитися з безпосереднього спостереження над дітьми, то ці три статті взагалі могли б бути ненаписаними.

Необхідно, однак, надалі пригадати, що багато з того, що складає зміст цієї книги, підкреслення значення сексуального життя в усіх проявах людської діяльності та

зроблена тут спроба розширити поняття сексуальності завжди були наймогутнішими мотивами опору психоаналізу. Виходячи з потреби в повнозвучному гаслі, дійшли навіть до того, що стали торочити про «пансексуалізм» психоаналізу та робити йому безглуздий закид, що він «усе» пояснює сексуальністю. Можна було б дивуватися, якби ми перебували в стані самозабуття афективних моментів, що заплутують і змушують усе забувати. Адже філософ Артур Шопенгауер уже давно вказав людям, наскільки їхні дії та думки зумовлено сексуальними прагненнями у звичному сенсі слова; й увесь світ читачів таким чином мав виявитися нездатним викинути зі своєї голови таку дивовижну вказівку! Що ж стосується «розширення» поняття про сексуальність, що стало необхідним завдяки аналізу дітей і так званих перверсних, то дозволю нагадати всім тим, хто з висоти своєї точки зору з презирством дивиться на психоаналіз, наскільки близько розширена сексуальність психоаналізу збігається з Еросом «божественного» Платона (С. Нахмансон. Теорія лібідо Фрейда порівняно з вченням про Ерос Платона // Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse, 1915, с. 111).

Відень, травень 1920 року

I. СЕКСУАЛЬНІ ВІДХИЛЕННЯ

Факт статевої потреби у людини та тварини пояснюють у біології тим, що у них передбачається «статевий потяг». При цьому допускають аналогію з потягом до прийому їжі та голодом. Відповідного слову «голод» позначення немає у повсякденній мові, а наука користується словом «лібідо».

Загальноприйнятий погляд містить цілком певні уявлення про природу та властивості цього статевого потягу. У дитинстві його начебто немає, він з'являється приблизно до часу й у зв'язку з процесами дозрівання, в період змужніння, виявляться у непереборній привабливості, яку одна стать становить для іншої, а його мета полягає в статевому єднанні або хоча б у таких діях, які перебувають на шляху до нього.

Але в нас є підстави вбачати в цих даних дуже викривлене відображення дійсності; якщо поглянути на них уважно, то можна знайти безліч помилок, неточностей і поверхневих зауваг.

Запровадимо два терміни: назвемо особу, котра викликає статевий потяг, сексуальним об'єктом, а дію, на яку

цей потяг штовхає, сексуальної метою; в такому випадку достеменний науковий досвід показує, що є численні відхилення щодо обох — як сексуального об'єкта, так і сексуальної мети, і їхнє ставлення до сексуальної норми вимагає детального дослідження.

1. ВІДСТУП ЩОДО СЕКСУАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА

Загальноприйнята теорія статевого потягу найбільше відповідає поетичній казочці про поділ людини на дві половинки — чоловіка та жінку, що прагнуть знову поєднатися в коханні, тому вельми несподівано чути, що є чоловіки, сексуальним об'єктом для яких є не жінка, а чоловік, і жінки, для котрих таким об'єктом є не чоловік, а жінка. Таких осіб називають викривленосексуальними, або краще — інвертованими, а сам факт — інверсією. Число таких осіб дуже значне, хоча точно встановити його дуже важко.

А. ІНВЕРСІЯ

Поведінка інвертованих

Ці особи в різних напрямках поведуться по-різному.

а) Вони цілком інвертовані, тобто їхній сексуальний об'єкт може бути лише однієї з ними статі, між тим як особа протилежної статі ніколи не може вважатися у них предметом статевого бажання, а залишає їх холодними або навіть викликає у них статеvu відразу. Такі чоловіки завдяки відразі виявляються нездатними практикувати

природний статевий акт або при його реалізації не відчують жодного задоволення.

б) Вони амфігенно інвертовані (психосексуальні гермафродити), тобто їхній сексуальний об'єкт може належати як до однієї з ними, так і до протилежної статі; така інверсія позбавлена характеру винятковості.

в) Вони випадково інвертовані, тобто за певних зовнішніх умов, серед яких на першому місці стоять недоступність нормального статевого об'єкта та наслідування, вони можуть обрати сексуальним об'єктом особу однієї з ними статі й у такому сексуальному акті отримати задоволення.

Інвертовані надалі проявляють різне ставлення у своєму розумінні особливості власного статевого потягу. Деякі з них ставляться до інверсії як до чогось буденного, подібно до того, як нормальний ставиться до прояву свого лібідо, й енергійно відстоюють її рівноправ'я поряд із нормальним. Інші ж обурюються фактом своєї інверсії та відчують її як хворобливу нав'язливість¹.

Інші варіації стосуються тимчасових стосунків. Або інверсія існує в індивіда з давніх-давен, наскільки вистачає його спогадів, або вона проявилася у нього лише певної миті до або після статевої зрілості². Цей характер зберігається на все життя, або тимчасово зникає, або становить окремий епізод на шляху нормального розвитку. Він може також проявитися в пізньому віці після закінчення тривалого періоду нормальної статевої діяльності. Спостерігалися також періодичні варіації між нормальним та інвертованим сексуальним об'єктом. Особливо цікаві

випадки, в яких лібідо змінюється в сенсі інверсії після того, як був набутий болісний досвід із нормальним сексуальним об'єктом.

Ці різні ряди варіацій загалом існують незалежно один від одного. Щодо крайньої форми, можна завжди стверджувати, що інверсія існувала вже з дуже раннього віку і що ця особа цілком мириться із цією своєю особливістю.

Багато авторів відмовилися б об'єднати в одну групу перелічені тут випадки і вважали б за краще підкреслювати відмінність у межах цієї групи замість властивого всім групам загального; це залежить від їх пріоритетного погляду на інверсію. Однак якими слушними не були б такі поділи, все ж необхідно визнати, що є безліч перехідних ступенів, тому ніби самі по собі напрошуються розміщенню в ряди.

ПОГЛЯД НА ІНВЕРСІЮ

Перша оцінка інверсії виявлена в погляді, що вона є вродженою ознакою нервової дегенерації; це цілком відповідало тому факту, що спостерігачі-лікарі вперше зустрілися з нею у нервовохворих або у осіб, що справляли враження хворих. Ця характеристика містить дві вказівки, які необхідно розглядати одну незалежно від іншої: вродженість і дегенерацію.

Дегенерація

Щодо дегенерації виникає заперечення, яке взагалі стосується недоречного застосування цього слова. Стало звичкою відносити до дегенерації будь-які хворобливі

прояви не безпосередньо травматичного або інфекційного походження. Підрозділ дегенератів, виокремлений Маньяном, дав змогу не виключати застосування поняття дегенерації в найдосконаліших проявах нервової діяльності. За таких умов є можливість спитати, який узагалі сенс і який новий зміст передбачається в оцінці слова «дегенерація». Видається доцільнішим про дегенерацію не згадувати:

1) у випадках, коли немає кількох важких відхилень від норми;

2) у випадках, коли працездатність і життєздатність загалом постраждали не важко³.

Чимало фактів указують на те, що інвертовані не є дегенератами у цьому справжньому сенсі:

1. Інверсія зустрічається в осіб, у яких не спостерігається жодних інших серйозних відхилень від норми.

2. Також у осіб, працездатність яких не порушена і які вирізняються навіть надвисоким інтелектуальним розвитком та етичною культурою⁴.

3. Якщо відійти від лікарського досвіду та поглянути ширше, то в двох напрямках можна зустрітися з фактами, що виключають погляд на інверсію як на ознаку дегенерації:

а) чи потрібно брати до уваги, що у стародавніх народів на вищому щаблі їхнього культурного розвитку інверсія була поширеним явищем, майже інститутом, пов'язаним із важливими функціями;

б) вона була надзвичайно поширена у багатьох диких і примітивних народів, між тим як поняття «дегенерації»

застосовується зазвичай до високої цивілізації (І. Блох). Навіть серед цивілізованих народів Європи клімат і раса мають найбільший вплив на поширення інверсії та на ставлення до неї.

Вродженість

Цілком зрозуміло, що вродженість приписують лише першому, крайньому класові інвертованих, на підставі запевнень цих осіб, що в жоден період життя у них не проявлялося ніяких інших напрямків статевого потягу. Вже сам факт існування двох інших класів важко поєднати з поглядом про вроджений характер інверсії. Тому захисники такої позиції схильні відокремити групу абсолютно інвертованих від усіх інших, що є наслідком відмови від узагальнюючого погляду на інверсію. Інверсія з такої точки зору в деяких випадках має вроджений характер, а в інших — вона могла б розвинутися в інший спосіб.

На противагу цим поглядам існує й інший, згідно з яким інверсія має набутий характер статевого потягу. Погляд цей ґрунтується на такому:

1) у багатьох (а також у повністю) інвертованих можна знайти сексуальне враження, що подіяло в ранньому віці таким чином, що його тривалим наслідком виявилась гомосексуальна схильність;

2) у багатьох інших можна вказати на зовнішні сприятливі та протидіючі впливи життя, що призвели раніше чи пізніше до фіксації інверсії (виняткове перебування в середовищі однакової статі, спільний військовий

похід, утримання у в'язниці, небезпеки гетеросексуального спілкування, celibat, статева недолугість тощо);

3) інверсія може бути припинена за допомогою гіпнотичного навіювання, що було б дивним при вродженому її характері.

З точки зору такої позиції можна взагалі заперечувати безсумнівність можливості вродженої інверсії. Можна заперечити, що докладніші розпитування у випадках, що стосуються вродженої інверсії, ймовірно, також відкрили б переживання в ранньому дитинстві, які визначили напрямок лібідо; ці переживання не збереглися лише у свідомій пам'яті особи, але при відповідному впливі можна викликати й спогад про них. На думку цих авторів, інверсію варто було б вважати частим варіантом статевого потягу, визначеним деякими зовнішніми умовами життя.

Ця, вочевидь, утверджена впевненість втрачає ґрунт при запереченні, що багато людей відчувають, без сумніву, подібні сексуальні впливи (також у ранній юності: спокушання, взаємний онанізм), що не стали внаслідок цього інвертованими або не стали такими назавжди. Таким чином, виникає припущення, що альтернатива — вроджена та набута — або неповна, або не зовсім відповідає наявним при інверсії обставинам.

Пояснення інверсії

Ні твердження, що інверсія вроджена, ні протилежне їй — що вона набувається, не пояснюють суті інверсії. У першому випадку необхідно з'ясувати, що саме в ній вроджене, якщо не брати до уваги поверхневого пояс-

нення, що у людини при народженні вже є зв'язок статевого потягу з одним певним сексуальним об'єктом. В іншому випадку виникає запитання, чи достатньо різноманітних випадкових впливів, щоб пояснити виникнення інверсії без того, що в самому індивіді щось не йшло назустріч цим впливам? Заперечення цього останнього моменту, згідно з нашими колишніми висновками, неприпустиме.

Запровадження бісексуальності

Для пояснення можливості сексуальної інверсії з часів Ф. Лідстона, К'єрнана та Шевальє користуються ходом думок, що містить нову суперечність щодо загально-прийнятої думки. Згідно з нею, людина може бути або чоловіком, або жінкою. Але науці відомі випадки, в яких статеві ознаки видаються стергими і через це неможливе визначення початкової статі з погляду анатомії. Геніталії цих осіб поєднують у собі чоловічі та жіночі ознаки (гермафродитизм). У рідкісних випадках обидва статевих апарати розвинені один поряд із іншим (істинний гермафродитизм); найчастіше ж знаходять двояку потворність.

Цікавим в цих відхиленнях є те, що вони несподіваним чином полегшують розуміння ненормального утворення. Певний ступінь анатомічного гермафродитизму належить до норми; у кожного нормально організованого чоловічого або жіночого індивіду є зачатки апарату іншої статі, що збереглися як рудиментарні органи без функції або видозмінилися та перебрали на себе інші функції.

Думка, що впливає з цих давно відомих анатомічних фактів, полягає в допущенні початкової бісексуальної

схильності, що переходить протягом розвитку в моно-сексуальність із незначними рештками іншої статі.

Природно було перенести такий погляд на психічну ділянку та розуміти інверсію в різних її видах як вираз психічного гермафродитизму. Щоб вирішити питання, бракувало лише постійного збігу інверсії з душевними та соматичними ознаками гермафродитизму.

Однак це очікування не справдилося. Залежність між передбачуваним психічним і легко доказовим анатомічним гермафродитизмом не можна уявити собі настільки тісною. Часто в інвертованих узагалі спостерігаються зниження статевого потягу та незначна анатомічна повторність органів. Це зустрічається часто, але аж ніяк не завжди чи хоча б у більшості випадків. Таким чином, доводиться визнати, що інверсія та соматичний гермафродитизм загалом не залежать один від одного.

Надалі надавалося велике значення так званім вторинним і третинним ознакам і підкреслювалося, що вони часто зустрічаються в інвертованих (Г. Елліс). У цьому є значна частка правди, але не можна забувати, що вторинні та третинні статеві ознаки взагалі зустрічаються достатньо часто у протилежній статі й утворюють таким чином натяки на двостатеві, хоча статевий об'єкт не проявляє при цьому змін у сенсі інверсії.

Психічний гермафродитизм вилився б у тілесніші форми, якщо паралельно до інверсії статевого об'єкта відбувалися принаймні зміни інших душевних ознак, потягів і рис характеру в сенсі типових для протилежної статі. Однак таку інверсію характеру можна зустріти з певною

регулярністю лише в інвертованих жінок. У чоловіків з інверсією поєднується цілковита душевна мужність. Якщо наполягати на існуванні душевного гермафродитизму, то необхідно додати, що у проявах його в різних галузях помічається лише незначна протилежна умовність.

Те саме можна сказати і про соматичну двостатевість: за Халбаном, поодинокі потворності органів і вторинні статеві ознаки зустрічаються майже незалежно одна від одної.

Вчення про бісексуальність у своїй вульгарній формі було сформульоване одним із захисників інвертованих чоловіків таким чином: жіночий мозок у чоловічому тілі. Однак нам невідомі ознаки «жіночого мозку». Заміна психологічної проблеми анатомічною такою ж мірою безсила та невиправдана.

Крафт-Ебінг вважає, що бісексуальний нахил нагороджує індивіда як чоловічими та жіночими мозковими центрами, так і соматичними статевими органами. Ці центри розвиваються лише в період, коли настає статева зрілість, значною мірою під впливом незалежних від них за своєю будовою статевих залоз. Але до чоловічого та жіночого «центрів» можна застосувати те ж, що і до чоловічого й жіночого мозку, і навіть невідомо, чи варто припускати існування обмежених частин мозку («центрів») для статевих функцій, таких, наприклад, як для мови.

Дві думки все ж зберігають свою силу після всіх цих міркувань: для пояснення інверсії необхідно брати до уваги бісексуальну схильність, нам лише невідомо,

в чому, крім анатомічної його форми, полягає цей нахил, і що мова тут іде про порушення, які стосуються розвитку статевого потягу⁵.

Статевий об'єкт інвертованих

Теорія психічного гермафродитизму передбачає, що статевий об'єкт інвертованих протилежний щодо об'єкта нормальних. Інвертований чоловік не може встояти перед чарівністю, що виходить від чоловічих ознак тіла і душі, він сам себе відчуває жінкою та шукає чоловіка.

Але хоча це і слушно щодо цілої низки інвертованих, однак далеко не є загальною ознакою інверсії. Немає жодних сумнівів, що значна частина інвертованих чоловіків зберігає психічний характер мужності, має порівняно небагато вторинних ознак іншої статі й у своєму статевому об'єкті шукає, по суті, жіночі психічні риси. Якби було інакше, то залишалося б зовсім незбагненим, навіщо існує чоловіча проституція, яка пропонує себе інвертованим; зараз, як і в давнину, відбувається копіювання в усіх зовнішніх формах сукні та манер жінок; адже таке наслідування мало б ображати ідеал інвертованих. У греків серед інвертованих зустрічалися наймужніші чоловіки, і було ясно, що не мужній характер хлопчика, а тілесне наближення його до жіночого типу, так само як і жіночі душевні властивості — боязкість, стриманість, потреба у сторонній допомозі та пізнанні — розпалювали пристрасть у чоловіка. Як тільки хлопчик ставав дорослим, він уже більше не був статевим об'єктом для чоловіка, а сам починав симпатизувати хлопчикам.

Отже, сексуальним об'єктом у цьому, як і в багатьох інших випадках, є не та сама стать, а поєднання обох статевих ознак, компроміс між душевним рухом того, хто жадає чоловіка і жадає жінку за збереженням умови мужності тіла (геніталій), так би мовити, віддзеркалення власної бісексуальної природи⁶.

Визначенішими виявляються активно інвертовані взаємини у жінок, частина яких мають соматичні та душевні ознаки чоловіка та вимагають жіночності від своїх статевих об'єктів, хоча і тут, при ближчому знайомстві, ймовірно, виявиться неабияка строкатість стосунків.

Сексуальна мета інвертованих

Важливий факт, про який не можна забувати, полягає в тому, що сексуальну мету при інверсіях жодним чином не можна називати однорідною. У чоловіків статеве спілкування *per anum* далеко не збігається з інверсією; мастурбація часто також становить єдину мету, а обмеження сексуальної мети — аж до самотніх виливів почуттів — зустрічаються тут навіть частіше, ніж при гетеросексуальному коханні. У жінок сексуальні цілі інвертованих також різnorідні; особливою перевагою, мабуть, користується дотик слизовою оболонкою рота.

Висновки

Хоча ми не відчуваємо в собі сил дати задовільне пояснення утворенню інверсії на підставі наявного досі матеріалу, проте помічаємо, що в цьому дослідженні дійшли до переконання, що може набути для нас більшого зна-

чення, ніж вирішення поставленого вище завдання. Звертаємо увагу на те, що уявляти собі зв'язок сексуального потягу із сексуальним об'єктом занадто щільним. Досвід із випадками, які вважаються ненормальними, показує нам, що між сексуальним потягом і сексуальним об'єктом є спайка, не помітити яку існує небезпека за одноманітності нормальних форм, в яких потяг нібито приносить від народження із собою й об'єкт. Це змушує нас послабити в наших думках зв'язок між потягом та об'єктом. Статевий потяг, імовірно, на початку не залежить від об'єкта і не зобов'язаний своїм виникненням його принадам.

Б. ТВАРИНИ ТА НЕЗРІЛІ У СТАТЕВОМУ ВІДНОШЕННІ ОСОБИ ЯК СЕКСУАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ

У той час як особи, сексуальний об'єкт яких не належить до статі, що відповідає нормі, тобто інвертовані, здаються спостерігачеві групою індивідів в іншому відношенні, можливо, повноцінних, випадки, в яких сексуальними об'єктами обирають незрілих у статевому відношенні осіб (дітей), здаються поодинокими відхиленнями. Лише у виняткових випадках сексуальними об'єктами стають діти; здебільшого вони перебирають цю роль, коли ледачий та імпотентний індивід або імпульсивний (невідкладний) потяг не може в цю мить оволодіти відповідним об'єктом. Усе ж факт, що статевий потяг допускає стільки варіантів і таке зниження свого об'єкта, проливає світло на його природу; голод, набагато міцніше прив'язаний до свого об'єкта, допустив би це лише в крайньому випадку.

Те ж зауваження стосується статевого спілкування з тваринами, що зовсім нерідко зустрічається серед сільського населення, причому статева привабливість переходить межі одного виду.

З естетичних міркувань з'являється бажання приписати це душевнохворим, як і інші важкі випадки відхилення статевого потягу, але це неправильно. Досвід показує, що в останніх не спостерігається якихось особливих порушень статевих потягів порівняно зі здоровими людьми. Так, сексуальні зловживання дітьми з моторошною частотою зустрічаються у вчителів і няньок просто тому, що їм надаються для цього найсприятливіші умови. У душевнохворих зустрічається відповідне відхилення лише в посиленій формі, або, що має особливе значення, воно стало винятковим і зайняло місце нормального сексуального задоволення. Це вдале виставлення сексуальних варіацій за шкалою від здоров'я до душевної хвороби змушує задуматися. Мені здається, що потребує пояснення факт, який слугує вказівкою, що душевні рухи статевого життя належать до таких, які в межах норми найгірше коряться вищим видам душевної діяльності. Хто в будь-якому відношенні душевно ненормальний, у сенсі соціальному, етичному, той, згідно з моїм досвідом, завжди є таким самим і в своєму сексуальному житті. Але є багато ненормальних у сексуальному житті, що відповідають у всіх інших пунктах середньостатистичній людині, що не відстали від людського культурного розвитку, слабким пунктом якого залишається сексуальність. Як на найзагальнішому результаті міркувань, зупинимось

на погляді, що під впливом численних умов у багатьох індивідів вид і цінність сексуального об'єкта відходять на задній план. Істотним і постійним у статевому потягу є щось інше⁷.

2. ВІДСТУП ЩОДО СЕКСУАЛЬНОЇ МЕТИ

Природною сексуальною метою вважається єднання геніталій в акті, названому зляганням, що веде до позбавлення від сексуальної напруги і до тимчасового згасання сексуального потягу (задоволення, аналогічне насиченню при голоді). І все-таки вже в нормальному сексуальному процесі можна помітити зачатки, розвиток яких веде до відхилень, які були описані як перверсії. Попередньою сексуальною метою вважається такий проміжний процес (що лежить на шляху до злягання) ставлення до сексуального об'єкта, як його обмацування та розглядання. Ці дії, з одного боку, самі по собі дають насолоду, а з іншого — підвищують збудження, яке має тривати до досягнення остаточної сексуальної мети. Один визначений дотик із їх числа, взаємний дотик слизовою оболонкою губ, перетворений на поцілунок у багатьох народів (зокрема і високо цивілізованих), має високу сексуальну цінність, хоча ті частини тіла, які мають на увазі, не належать до статевого апарату, а являють собою вхід у травний тракт. Ці моменти дозволяють встановити зв'язок між перверсією та нормальним сексуальним життям і які можна використовувати для класифікації перверсії. Перверсії являють собою або:

а) перехід за анатомічні межі частин тіла, призначених для статевого єднання;

б) або зупинку на проміжних стосунках до сексуального об'єкта, які природно швидко проходять шлях до остаточної сексуальної мети.

А. ПЕРЕХІД ЗА АНАТОМІЧНІ МЕЖИ

Переоцінка сексуального об'єкта

Психічна переоцінка, яку отримує сексуальний об'єкт, як бажана мета сексуального потягу, в найрідкісніших випадках не обмежується його геніталіями, а поширюється на все його тіло і має тенденцію охопити всі відчуття, які походять від сексуального об'єкта. Та ж переоцінка розповсюджується й на психічну царину та проявляється як логічне засліплення (слабкість судження) щодо душевних проявів і досконалості сексуального об'єкта, так само як готовність коритися і вірити всім його словам. Довірливість кохання стає, таким чином, важливим, якщо не найпершим джерелом авторитету⁸.

Саме ця сексуальна оцінка так кепсько гармонує з обмеженнями сексуальної мети єднанням одних лише геніталій і сприяє тому, що для сексуальної мети обираються інші частини тіла⁹.

Значення моменту сексуальної переоцінки найкраще вивчати в чоловіка, любовне життя якого вже стало доступним для дослідження, між тим як любовне життя жінки, частково внаслідок культурних спотворень, частково внаслідок конвенційної скритності та нещирості жінок, занурене наразі в непроникну темряву¹⁰.

Сексуальне застосування слизової оболонки рота та губ

Застосування рота як сексуального органа вважається перверсією, якщо губи (язик) однієї особи торкається геніталій іншої, але не в тому випадку, якщо слизові оболонки обох осіб торкаються одна одної. В останньому винятку й полягає наближення до нормального. Кому огидні інші прийоми перверсій, що практикуються, ймовірно, з найдавніших доісторичних часів людства, той відчуває при цьому явну огиду, яка не допускає прийняти таку сексуальну мету. Але межа цього часто суто умовна: хтось пристрасно цілує губи вродливої дівчини, натомість лише з огидою зможе скористатися її зубною щіткою, хоча немає жодних підстав припускати, що порожнина його власного рота, яка йому зовсім не гидка, чистіша за рот дівчини.

Тут увага привертається до моменту відрази, яка шкодить лібідозній переоцінці сексуального об'єкта, але, у свою чергу, долається лібідо. У відразі хочуть бачити одну з сил, які призвели до обмеження сексуальної мети. Певна річ, вплив цих обмежуючих сил до геніталій не доходить. Але не підлягає сумніву, що й геніталії іншої статі самі по собі можуть бути предметом відрази і що така поведінка становить характерну рису всіх істеричних хворих (особливо жінок). Сила сексуального потягу охоче проявляється у подоланні цієї відрази (див. нижче).

Сексуальне застосування заднього проходу

Ще ясніше, ніж у попередньому випадку, стає зрозумілим при користуванні заднім проходом, що саме

огида накладає печать перверсії на цю сексуальну мету. Але нехай не тлумачать як відому пристрасть із мого боку зауваження, що виправдання цієї відрази тим, що ця частина тіла служить виділенням і контактує з найогиднішим — екскрементами, — не більш переконливе, ніж виправдання, яким істеричні дівчата користуються для пояснення своєї відрази до чоловічих геніталій: вони служать для сечовипускання.

Сексуальна роль слизової оболонки заднього проходу аж ніяк не обмежується спілкуванням між чоловіками, перевага, що надається їй, не є чимось характерним для інвертованих відчуттів. Навпаки, вочевидь, педерастія у чоловіка зобов'язана своїм значенням аналогією з актом із жінкою, між тим як і при спілкуванні інвертованих сексуальною метою швидше за все є взаємна мастурбація.

Значення інших частин тіла

Поширення сексуальної мети на інші частини тіла не є в усіх своїх варіантах чимось принципово новим і нічого не додає до нашого знання про статевий потяг, що в цьому проявляє лише свій намір у всіх напрямках оволодіти сексуальним об'єктом. Але поряд із сексуальною переоцінкою при анатомічному доланні меж статевих частин проявляється ще й другий момент, який, за загальноприйнятою точкою зору, здається дивним. Деякі частини тіла, такі як слизова оболонка рота та задній прохід, завжди зустрічаються в цих прийомах, ніби виявляючи домагання, щоб на них самих дивилися як

на геніталії та поводитися з ними відповідно до цього. Ми ще почуємо, що це домагання виправдовується розвитком сексуального потягу і що в симптоматології деяких хворобливих станів воно реалізується.

Невідповідна заміна сексуального об'єкта — фетишизм

Зовсім особливе враження справляють ті випадки, в яких нормальний сексуальний об'єкт замінений іншим, що має до нього стосунки, але зовсім непридатним для того, щоб слугувати для нормальної сексуальної мети. Згідно з принципами класифікації статевих відхилень нам краще було б згадати про цю вкрай цікаву групу відхилень статевого потягу вже при відступах від норми щодо сексуального об'єкта, але ми відклали це до моменту нашого знайомства із сексуальною переоцінкою, від якої залежать явища, пов'язані з відмовою від сексуальної мети.

Заміною сексуального об'єкта стає частина тіла, загалом не дуже придатна для сексуальної мети (нога, волосся), або неживий об'єкт, що має цілком визначений стосунок до сексуальної особи, точніше до її сексуальності (частини одягу, білизна). Ця заміна цілком слушно прирівнюється до фетишу, в якому дикун втілює свого бога.

Перехід до випадків фетишизму з відмовою від нормальної або збоченої сексуальної мети становлять випадки, в яких потрібна присутність фетишистської умови в сексуальному об'єкті для того, щоб була досягнута сексуальна мета (певний колір волосся, одяг, навіть тілесні вади). Жодна варіація сексуального потягу, що межує

з патологічним, не має такого права на наш інтерес, як ця, завдяки дивацтву спричинених нею явищ. Відоме зниження прагнення до нормальної сексуальної мети є, мабуть, необхідною передумовою для всіх випадків (виконавча слабкість сексуального апарату)¹¹. Зв'язок із нормальним здійснюється за допомогою психологічно необхідної переоцінки сексуального об'єкта, яка неодмінно переноситься на все, що асоціативно з ним пов'язане. Певний ступінь такого фетишизму тому завжди і властивий нормальному почуттю, особливо в тих стадіях закоханості, в яких нормальна сексуальна мета здається недосяжною або досягнення її неможливе.

Дістань мені шарф із її грудей,
Дай мені підв'язку мого кохання.

Гете. Фауст

Патологічним випадок стає лише тоді, коли прагнення фетишу фіксувалося дужче, ніж за звичайних умов, і посіло місце нормальної мети, а потім, коли фетиш втрачає зв'язок із певною особою, стає єдиним сексуальним об'єктом. Такі загалом умови переходу варіації статевого потягу в патологічні відхилення.

Як першим стверджував Біне, а згодом було доведено численними фактами, у виборі фетишу позначається безперервний вплив набутого, здебільшого в ранньому дитинстві, сексуального враження, що можна порівняти з певною постійністю кохання нормальної людини («On revient toujours á ses premiers amours» — «стара любов не іржавіє»). Таке походження особливо чітке у випадках, в яких вибір сексуального об'єкта зумовлений винятково

фетишем. Зі значенням сексуальних вражень у ранньому дитинстві ми ще зустрінемося в іншому місці¹².

В інших випадках до заміни об'єкта фетишем призвів символічний хід думок, здебільшого неусвідомлений цією особою. Шляхи такого ряду думок не завжди можна довести з упевненістю (нога є стародавнім сексуальним символом уже в міфах)¹³, «хутро» зобов'язане своєю роллю фетишу асоціації з волоссям на mons Veneris (лобку); однак і ця символіка, мабуть, не завжди залежить від сексуальних переживань дитинства¹⁴.

Б. ФІКСАЦІЇ ПОПЕРЕДНІХ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Виникнення нових намірів

Усі зовнішні та внутрішні умови, які утрудняють або віддаляють досягнення нормальної сексуальної мети (імпотенція, дорожнеча сексуального об'єкта, небезпека сексуального акту), підтримують, звісно, схильність до того, щоб затриматися на підготовчих актах і створити з них нові сексуальні цілі, які можуть посісти місце природних. При детальному розгляді завжди виявляється, що, вочевидь, найдивніші з цих цілей усе ж намічаються за нормального сексуального процесу.

Обмацування та розглядання

Певна частка обмацування для людини необхідна, принаймні для досягнення нормальної сексуальної мети. Також широко відомо, яким джерелом насолоди, з одного боку, й яким джерелом нової енергії — з іншого, стає шкіра, завдяки відчуттям від дотику сексуального об'єкта.

Тому зосередження на обмацуванні, якщо статевий акт розвивається далі, навряд чи може бути зараховано до перверсій.

Те ж саме і з розгляданням, що зводиться в кінцевому підсумку до обмацування. Оптичне враження здійснюється шляхом, який найчастіше сприяє лібідозному збудженню і на проходження якого, якщо допустимий такий телеологічний підхід, розраховує природний добір, спрямовуючи розвиток сексуального об'єкта в бік краси. Прогресуюче разом із культурою прикривання тіла пробуджує сексуальну цікавість, яка прагне того, щоб оголенням заборонених частин доповнити для себе сексуальний об'єкт; але ця цікавість може бути звернена і на мистецькі цілі (сублімовано), якщо вдається відвернути його зацікавлення від геніталій і спрямувати на тіло загалом. Затримка на цій проміжній сексуальній меті підкресленого сексуального розглядання¹⁵ властива певною мірою для більшості нормальних людей, вона дає їм можливість спрямувати якусь частину свого лібідо на вищі мистецькі цілі. А от перверсією пристрасть до підглядання стає, навпаки:

- а) якщо вона обмежується винятково геніталіями;
- б) якщо вона пов'язана з подоланням почуття огиди (вуайеризм: підглядання при функції виділення);
- в) якщо замість того щоб підготувати до нормальної сексуальної мети, вона витісняє її.

Останнє яскраво виражене в ексгібіціоністів, які, якщо мені буде дозволено судити на підставі одного випадку, показують свої геніталії для того, щоб як нагороду отримати можливість побачити геніталії інших¹⁶.

При перверсії, прагнення якої полягає в розгляданні та демонстрації себе, проявляється доволі примітна риса, яка зацікавить нас іще більше при наступному відхиленні. Сексуальна мета проявляється при цьому вираженою у двоякій формі: активній і пасивній.

Силою, що протистоїть пристрасті до підглядання й іноді навіть перемагає її, є сором (як раніше огида).

Садизм і мазохізм

Схильність заподіювати біль сексуальному об'єкту та навпаки — найчастіші та найпомітніші перверсії, названі В. фон Крафт-Ебінгом в обох її формах, активній та пасивній, садизмом і мазохізмом (пасивна форма). Інші автори вважають за краще вужче означення алголагнії, що підкреслює насолоду від болю, жорстокість, тим часом як в обраній Крафт-Ебінгом назві на перший план висуваються всілякі приниження та покора.

Коріння активної алголагнії, садизму, в межах нормального довести легко. Сексуальність більшості чоловіків містить домішки агресивності, схильності до насильницького домінування, біологічне значення якого полягає, ймовірно, в необхідності здолати опір сексуального об'єкта ще й інакше, ніж у вигляді актів залицяння. Садизм у такому випадку відповідав би агресивному компоненту сексуального потягу, що став самостійним, перебільшеним і висунутим завдяки збоченню на чільне місце.

Поняття садизму в звичному розумінні цього слова перебуває між винятково активною, а відтак насильницькою констеляцією до сексуального об'єкта та виключною

нерозривністю задоволення з підпорядкуванням і його терзанням. Строго кажучи, лише останній крайній випадок має право бути названим перверсією.

Так само термін «мазохізм» обіймає всі пасивні констеляції до сексуального життя і до сексуального об'єкта, крайнім вираженням яких є нерозривність задоволення з відчуттям фізичного та душевного болю з боку сексуального об'єкта. Мазохізм як перверсія, мабуть, далі відійшов від нормальної сексуальної мети, ніж протилежний йому садизм; можна сумніватися в тому, з'являється він подекуди первинно чи завжди розвивається із садизму завдяки перетворенню. Часто можна спостерігати, що мазохізм є лише продовженням садизму, оберненого на власну особистість, що тимчасово заповнює при цьому місце сексуального об'єкта. Клінічний аналіз крайніх випадків мазохістської перверсії призводить до сукупного впливу значної кількості моментів, що перебільшують установку (кастраційний комплекс, усвідомлення провини).

Біль, що долається при цьому, уподібнюється до відрази та сорому, які вчинили опір лібідо.

Садизм і мазохізм посідають особливе місце серед перверсій, позаяк їхня протилежність, що лежить в основі активності та пасивності, належить до найбільш загальних характерних рис сексуального життя.

Історія культури людства поза всіляким сумнівом доводить, що жорстокість і статевий потяг пов'язані між собою найтіснішим чином, але для пояснення цього зв'язку не пішли далі, ніж підкреслення агресивного моменту лібідо.

На думку одних авторів, ця агресивність, що домішується до сексуального потягу, є власне залишком канібальських прагнень, тобто в ній бере участь апарат оволодіння, що слугує задоволенню, іншої онтогенетично старішої великої потреби¹⁷. Висловлювалася також думка, що будь-який біль сам по собі містить можливість відчувати насолоду. Вдовольнімося враженням, що пояснення цієї перверсії жодним чином не може вважатися задовільним і що, можливо, при цьому кілька душевних прагнень поєднуються для одного ефекту.

Найразючіша особливість цієї перверсії полягає, однак, у тому, що її пасивна й активна форми завжди спільно зустрічаються в одній і тій самій особі. Хто отримує насолоду, завдаючи іншим біль у статевих стосунках, той також здатен відчувати насолоду від болю, який заподіюється йому від статевих взаємин. Садист завжди водночас є й мазохістом, хоча активний чи пасивний бік перверсії у нього може бути дужче виражений і мати переважаючий сексуальний прояв.

Таким чином, ми бачимо, що деякі з перверсій завжди зустрічаються як протилежні пари, чому необхідно надати великого теоретичного значення, беручи до уваги матеріал, який буде подано нижче¹⁸. Відтак, цілком очевидно, що існування протилежної пари (садизм—мазохізм) не можна пояснити безпосередньо і лише домішкою агресивності. Натомість є бажання пов'язати ці водночас існуючі протилежності з протилежністю чоловічого та жіночого, що полягає в бісексуальності, значення якої у психоаналізі зводиться до протилежності між активним і пасивним.

3. ЗАГАЛЬНО ПРО ПЕРВЕРСІЇ

Варіації та недуга

Лікарі, що вивчали перверсії вперше на різко виражених випадках і за особливих умов, були, звісно, схильні приписати їм характер недуги або дегенерації, подібною до інверсій. Однак у цьому випадку легше, ніж у тому, визнати такий погляд неправильним. Щоденний досвід показує, що більшість цих порушень, принаймні найменш важкі з них, становлять рідко відсутню складову частину сексуального життя здорової людини, яка і дивиться на них так, як і на інші інтимні речі. Там, де обставини сприяють цьому, і нормальний може на якийсь час замінити свою нормальну сексуальну мету такою перверсією або поступитися їй місцем поряд із першою. У будь-якої здорової людини існує якесь ставлення до нормальної сексуальної мети, яке можна назвати перверсією, і достатньо уже такого поширення, щоб довести недоцільність вживання як докору назви «перверсія». Саме в царині сексуального життя зустрічаєшся з особливими, тепер, власне кажучи, нездоланими труднощами, якщо хочеш провести різку межу між лише варіацією в межах галузі фізіології та хворобливими симптомами.

У деяких з цих перверсій якість нової сексуальної мети все ж така, що вона вимагає особливої оцінки. Деякі з перверсій за своїм змістом настільки віддаляються від нормального стану, що ми не можемо не оголосити їх «хворобливими», особливо ті, за яких сексуальний потяг проявляє дивовижну силу в сенсі подолання опору

(сором, відраза, жах, біль; облизування калу, гвалтування трупів). Але і в цих випадках не можна з повною впевненістю вважати, що злочинці завжди виявляться особами з іншими важкими відхиленнями або божевільними. І тут не втекти від факту, що особи, що і зазвичай поводяться як нормальні, лише в царині сексуального життя, під владою найнестримнішого з усіх потягів, проявляють себе як хворі. Між тим як за явною ненормальністю в інших життєвих взаєминах завжди зазвичай ховається на задньому плані ненормальна сексуальна поведінка.

У більшості випадків можемо відкрити хворобливий характер перверсії не в змісті нової сексуальної мети, а в ставленні до нормального: якщо перверсія постає не поряд із нормальним (сексуальною метою й об'єктом), коли сприятливі умови сприяють нормальному, а несприятливі перешкоджають йому, а за будь-яких умов витісняє та замінює нормальне; отже, бачимо у винятковості та фіксації перверсії найбільше підстав до того, щоб дивитися на неї як на хворобливий симптом.

Участь психіки в перверсіях

Можливо, саме в найогидніших перверсіях і потрібно визнати найбільшу участь психіки у перекрученні сексуального потягу. Тут пророблена душевна робота, якій не можна відмовити в оцінці в сенсі ідеалізації потягу, незважаючи на його огидний прояв. Всемогутність любові, можливо, ніде не проявляється настільки потужно, як у цих її помилках. Найвище та найнижче всюди найтіснішим чином пов'язані в сексуальності («від неба кризь світ у пекло»).

Два висновки

При вивченні перверсії ми дійшли думки, що сексуальному потягу доводиться протистояти таким душевним силам, як опір, серед яких найяскравіше виділяються сором та огида. Можлива гіпотеза, що ці сили беруть участь у тому, щоб стримувати потяг у шорах, які вважаються нормальними; і якщо вони розвинулися в індивідуумі раніше, ніж сексуальний потяг досяг повної своєї сили, то, ймовірно, вони й надали певного напрямку його розвитку¹⁹.

Далі зауважимо, що деякі з досліджених перверсій стають зрозумілими лише за збігом певних мотивів. Якщо вони допускають аналіз-розкладання, то вони мають бути складними за своєю природою. Це, можливо, послужить нам натяком, що і сексуальний потяг, імовірно, не щось просте, а складається з компонентів, які знову відокремлюються від нього у вигляді перверсії. Клініка, таким чином, звернула нашу увагу на поєднання (*verschmelzungen*), які втратили своє вираження в одноманітності нормальної поведінки²⁰.

4. СЕКСУАЛЬНИЙ ПОТЯГ У НЕВРОТИКІВ

Психоаналіз

Важливе доповнення до пізнання сексуального потягу в осіб, принаймні дуже близьких до нормальних, можна отримати з джерела, до якого відкритий лише один-єдиний шлях. Один лише засіб дозволяє отримати ґрунтовну та правильну інформацію про статеве життя так званих психоневротиків (істерії, невроз нав'язливості, хибно

названі неврастенією, без сумніву, ранньому слабоумстві, параної), а саме: якщо піддати їх психоаналітичному дослідженню, яким користується винайдений Дж. Бреннером і мною 1893 року метод лікування, названий тоді «катарсичним».

Маю попередити або повторити опубліковане вже раніше в іншому місці, а саме: що ці психоневрози, як показує мій досвід, є результатом дії сексуальних потягів. Розумію під цим не те, що енергія сексуального потягу доповнює сили, які живлять хворобливі явища (симптоми), а наполягаю, що ці потяги є єдиним постійним і найважливішим джерелом неврозу, тому сексуальне життя зазначених осіб проявляється винятково або переважаюче, або лише частково тільки в цих симптомах. Симптоми, як я це висказав в іншому місці, є сексуальним позбуванням хворих. Доказом для цього твердження мені слугує кількість психоаналізів істеричних та інших неврозів, що зростає упродовж двадцяти п'яти років, про результати яких я подав докладний звіт в іншому місці і буду робити це в майбутньому²¹.

Психоаналіз усуває істеричні симптоми, виходячи з припущення, що ці симптоми є заміною — ніби транскрипцією — ряду афективних душевних процесів, жадань, прагнень, яким завдяки особливому психічному процесу (витісненню) перегороджений доступ до позбування шляхом свідомої психічної діяльності. Саме ці утримувані в несвідомому стані думки і прагнуть знайти вираз, відповідний до їхньої афективної сили, вихід (abfuhr), й при істерії знаходять його у процесі конверсії в соматичних

феноменах, тобто в істеричних симптомах. За правильного, проведеного за допомогою особливої техніки зворотного перетворення симптомів афективні уявлення, що стали свідомими, дають можливість отримати найточнішу інформацію про природу та походження цих психічних утворень, раніше несвідомих.

Результати психоаналізу

Таким чином було виявлено, що симптоми є заміною прагнень, вони запозичують свою силу з джерел сексуального потягу. У повній згоді з цим перебуває те, що нам відомо про характер узятих тут за взірць усіх психоневротиків та істериків, про їхню недугу і про причини цього захворювання. В істеричному характері спостерігається певна частка сексуального витіснення, що виходить за межі нормального, посилення опору проти сексуального потягу — сором, відраза, мораль і буцімто інстинктивна втеча від інтелектуальних спроб вирішення сексуальної проблеми, що має в яскраво виражених випадках наслідком повну необізнаність із сексуальною сферою аж до досягнення статевої зрілості.

Ця суттєва, характерна для істерії риса часто недоступна для грубого спостереження, завдяки існуванню іншого конституційного фактора істерії — занадто могутньо розвиненого сексуального потягу; але психологічний аналіз здатен щоразу викрити його та розв'язати суперечливу загадковість істерії констатуванням протилежної пари: занадто сильною сексуальною потребою і запереченням сексуального, що зайшло надто далеко.

Причина для недуги з'являється у схильної до істерики особи, коли внаслідок власної наростаючої зрілості або зовнішніх життєвих умов реальна сексуальна вимога всерйоз пред'являє на них свої права. З конфлікту між вимогою потягу та протидією заперечення сексуальності знаходиться вихід у хворобу, що не вирішує конфлікту, а намагається ухилитися від його розв'язання шляхом перетворення лібідозного прагнення в симптом. Якщо істерична людина, якийсь чоловік, занедужує від якогось банального душевного руху, від конфлікту, в центрі якого не лежить сексуальний інтерес, то такий виняток — лише позірний. Психоданаліз у таких випадках завжди може довести, що саме сексуальний компонент конфлікту створює можливість захворювання, позбавляючи душевні процеси можливості нормального позбування.

Невроз і перверсія

Значна частина заперечень проти такої моєї позиції пояснюється тим, що змішується сексуальність, з якої я виводжу психоневротичні симптоми, з нормальним сексуальним потягом. Але психоданаліз вчить більшого. Він демонструє, що симптоми жодним чином не утворюються за рахунок так званого нормального сексуального потягу (принаймні, не винятково або переважаюче), а є конвертованим виразом потягів, які отримали б назву первертованих (збочених — у широкому сенсі), якби їх можна було проявити без відволікання від свідомості безпосередньо в уявних намірах і вчинках. Таким чином, симптоми утворюються частково за рахунок

ненормальної сексуальності: невроз стає, так би мовити, негативом перверсії²².

У сексуальному потягу психоневротиків можна знайти всі ті відхилення, які ми вивчили як варіанти нормального сексуального життя і як прояв хворобливого.

а) В усіх невротиків (без винятку) в несвідомому душевному житті є прояви інверсії, фіксація лібідо на особах своєї статі. Неможливо повністю з'ясувати вплив цього моменту на створення картини недуги, не вдаючись у розлогі пояснення; але можемо запевнити, що завжди існує несвідома схильність до інверсії, й особливо вагомій послуги ця схильність надає при поясненні чоловічої істерії²³.

б) У психоневротиків можна довести наявність у несвідомому як утворюючі симптоми факторів, різних схильностей до долання анатомічних меж, серед яких особливо часті й інтенсивні ті, що покладають роль геніталій на слизову оболонку рота та задній прохід.

в) Виняткову роль між факторами, що створюють симптоми, при психоневрозах відіграють часткові потяги (*partiatricbe*), що проявляються здебільшого у вигляді протилежних пар, в яких ми визнали носіїв нових сексуальних цілей, потяг до підглядання й ексгібіціонізму, а також активно та пасивно виражений потяг до жорстокості. Участь останнього необхідна для розуміння страждання, завданого симптомом, і майже завжди має вирішальний вплив на соціальну поведінку хворих. За допомогою цього зв'язку жорстокості з лібідо відбувається перетворення кохання в ненависть, ніжних порухів душі — у ворожі,

характерні для більшості невротичних випадків і, як здається, навіть для всієї параної.

Інтерес цих результатів підвищується ще й певними особливостями фактичного стану речей.

а) Там, де у несвідомому перебуває такий потяг, що здатен складати пару з протилежним, завжди вдається довести дію і цього протилежного. Кожна «активна» перверсія супроводжується, таким чином, її «пасивною» парою; хто в несвідомому екстібіціоніст — той одночасно любить підглядати (voyeur); хто страждає від наслідків витіснення садистських прагнень душі — у того є й інший приплив до симптомів із джерел мазохістської схильності. Повна схожість із проявом «позитивних» перверсій заслуговує, безумовно, більшої уваги, але в картині недуги та чи інша з протилежних схильностей відіграє домінуючу роль.

б) У випадку різко вираженого неврозу рідко знаходиш розвиненим лише один із цих перверсних потягів, здебільшого значна їх кількість — завжди наслідок усіх; але окремий потяг у своїй інтенсивності не залежить від розвитку інших. І в цьому відношенні вивчення позитивних перверсій відкриває нам однозначну їх протилежність.

Часткові потяги й ерогенні зони

Підсумовуючи все, що нам дало дослідження позитивних і негативних перверсій, ми цілком природно приходимо до їх пояснення низкою «особистих потягів», які, однак, не первинні, а можуть бути розкладені далі.

Під «потягом» розуміємо лише психічне представництво безперервного всередині соматичного джерела подразнення, на відміну від «подразнення», яке викликають окремі збудження, що сприймаються ззовні. Потяг, таким чином, є одним із понять для відмежування душевного від тілесного. Найпростішим і найочевиднішим припущенням про природу потягів було б те, що вони самі по собі не мають жодних властивостей, а можуть братися до уваги лише як мірило необхідної роботи, пропонованої душевним життям. Тільки у відношенні потягів до їхніх соматичних джерел та їхніх цілей полягає відмінність їх один від одного, що надає їм специфічних ознак. Джерелом потягу є процес збудження в якомусь органі, і найближчою метою потягу є припинення подразнення цього органу.

Подальше попереднє припущення у вченні про потяги, яке для нас неминуче, стверджує, що органи тіла дають двоякі збудження, зумовлені відмінністю їхньої хімічної природи. Один тип цього збудження називаємо специфічно сексуальним і відповідний орган — «ерогенною зоною» часткового сексуального потягу, що зароджується в ньому²⁴.

У перверсіях, за яких надається сексуальне значення ротовій порожнині й задньому проходу, роль ерогенної зони цілком очевидна. Вона проявляється, звідки не глянь, як частина статевого апарату. При істерії ці частини тіла та тракти слизової оболонки, що виходять із них, стають таким же чином місцем появи нових відчуттів і змін іннервації — навіть процесів, які можна

порівняти з ерекцією, як і справжні геніталії під впливом збуджень за нормальних статевих процесів. Значення ерогенних зон як побічних апаратів і сурогатів геніталій найяскравіше з усіх психоневрозів проявляється при істерії; цим, однак, не стверджується, що їм можна надавати меншого значення за інших форм захворювання, вони тут лише не такі помітні, бо при них (неврозі нав'язливості, параної) утворення симптомів відбувається в ділянках душевного апарату, що перебувають дещо далі від центрів тілесних рухів. При неврозі нав'язливості навизначнішим стає значення імпульсів, що створюють нові сексуальні цілі й, як здається, незалежних від ерогенних зон. Усе ж при насолоді від підглядання й ексгібіціонізму ерогенній зоні відповідає око; при компонентах болю та жорстокості сексуального потягу таку ж функцію перебирає на себе шкіра, яка в окремих місцях тіла диференціюється в органи почуттів і модифікується у слизову оболонку як ерогенна зона²⁵.

Пояснення удаваного переважання перверсної сексуальності при психоневрозах

Викладені вище міркування пролили, можливо, хибне світло на сексуальність психоневротиків. Може здатися, що за вродженими особливостями психоневротики у своїй сексуальній поведінці помітно наближаються до перверсних і такою ж мірою віддаляються від нормальних. Однак цілком можливо, що конституційна схильність цих хворих, крім дуже значних обсягів сексуального витіснення та надзвичайної сили сексуального потягу,

містить у собі ще й неймовірну схильність до перверсії в найширшому сенсі цього слова; проте дослідження легких випадків показує, що останнє припущення не обов'язкове або що, принаймні при оцінці хворобливих ефектів, необхідно ігнорувати вплив одного фактора. У більшості психоневротиків недуга проявляється лише після настання статевої зрілості під впливом нормального статевого життя, проти чого насамперед і спрямовується витіснення. Або ж формуються пізніші захворювання, коли лібідо отримує відмову в задоволенні природним шляхом. В обох випадках лібідо поводить, як потік, головне русло якого загачене; воно заповнює колатеральні шляхи, які раніше залишалися порожніми. Таким чином, схильність психоневротиків до перверсії, яка здається значною, може бути зумовлена колатеральною течією, або у будь-якому разі ця колатеральна течія посилюється. Але безперечний факт, що сексуальне витіснення як внутрішній момент має бути поставлений в один ряд з іншими зовнішніми моментами, такими як позбавлення волі, недоступність нормального сексуального об'єкта, небезпека нормального сексуального акту, викликають перверсії в індивідів, які за інших умов залишилися б нормальними.

В окремих випадках неврозів становище в цьому відношенні може бути різним: в одному випадку вирішальною є вроджений рівень схильності до перверсії, в іншому — колатеральне посилення цієї схильності, завдяки відтисненню лібідо від нормальної сексуальної мети та сексуального об'єкта. Було б помилкою створювати

протиріччя там, де є взаємодія. Найбільше невроз завжди проявиться в тих випадках, коли в одному і тому ж сенсі спільно діють конституція та переживання. Яскраво виражена конституція, мабуть, зможе обійтися без підтримки з боку життєвих вражень, а сильне життєве потрясіння призведе, можливо, до неврозу і за посередньої конституції. Ці точки зору зберігають, втім, свою актуальність і в інших галузях також для етіологічного значення як вродженого, так і випадково пережитого.

Якщо віддається перевага гіпотезам про те, що особливо виражена схильність до перверсій все ж належить до особливостей психоневротичної конституції, то з'являється надія, що залежно від вродженого домінування тієї чи іншої ерогенної зони, того чи іншого часткового потягу можна розрізняти велике розмаїття таких конституцій. Чи відповідає вродженій перверсній схильності особливе ставлення до вибору певної форми захворювання — це, як і багато іншого в цій царині, ще не досліджено.

Посилання на інфантилізм сексуальності

Довівши, що перверсні душевні рухи створюють симптоми при психоневрозах, ми неймовірним чином збільшили кількість людей, яких можна зарахувати до перверсних. Річ не лише в тім, що самі невротики — дуже чисельний клас людей, необхідно ще й прийняти до уваги те, що неврози в усіх своїх формах поступово, безперервною шеренгою, переходять у здоров'я; адже

міг же Мебіус, маючи для цього всі підстави, сказати: «Всі ми трохи істеричні». Таким чином, завдяки неймовірному поширенню перверсій ми змушені припустити, що і нахил до перверсій не є винятковою ознакою, а, вочевидь, є частиною конституції, яка вважається нормальною.

Відомо, що суперечливим є запитання: перверсії — наслідок вроджених умов, чи вони виникають завдяки випадковим переживанням, як вважав Біне щодо відношення до фетишизму? Тепер видається, що хоча в основі перверсій і лежить щось вроджене, але це щось таке, що притаманне всім людям як схильність, нестабільне у своїй інтенсивності і чекає, щоб його розбудили життєві впливи. Йдеться про вроджені, подані в конституції, коріння сексуального потягу, що розвинулося в низці випадків до справжніх носіїв сексуальної діяльності (перверсії), а в інших — відчують недостатнє пригнічення (витіснення), тому обхідним шляхом вони можуть, як і симптоми хвороби, притягнути до себе значну частину сексуальної енергії; тим часом як у найсприятливіших випадках, минаючи обидві крайнощі, завдяки впливу обмеження й іншої видозміни, ці корені розвиваються в так зване нормальне сексуальне життя. Далі ми зрозуміємо, що передбачувану конституцію, яка має зародки всіх перверсій, можна спостерігати лише у дитини, хоча у неї всі потяги можуть проявлятися лише з невеликою інтенсивністю. А якщо завдяки цьому нам починає здаватися, що невротики зберегли свою сексуальність в інфантильному стані або повернулися до неї, то наш

інтерес має привернути сексуальне життя дитини, й у нас з'явиться бажання простежити гру впливів, які домінують у процесі розвитку дитячої сексуальності до її переходу в перверсію, невроз або нормальне статеве життя.

II. ІНФАНТИЛЬНА СЕКСУАЛЬНІСТЬ

До загальноприйнятої думки про статевий потяг належить і версія, що в дитинстві він відсутній і пробуджується лише в період життя, коли настає юнацький вік. Але це зовсім не проста, навіть жорстока помилка, що призводить до тяжких наслідків, позаяк вона головним чином винна в нашому теперішньому незнанні основних постулатів сексуального життя. Ґрунтовне вивчення сексуальних проявів у дитинстві, ймовірно, відкрило б нам істотні риси статевого потягу, показало його розвиток та утворення з різних джерел.

Недостатня увага до інфантильних проявів

Не дивно, що автори, які займаються поясненням властивостей і реакцій дорослого індивіду, надавали набагато більше уваги попередньому періоду часу, що стосується життя предків, тобто приписували спадковості набагато більше впливу, ніж ранньому періоду, який припадає вже на індивідуальне існування особистості, а саме на дитинство. Можна було б подумати, що вплив цього періоду життя легше збагнути і що він

має більше права на увагу, ніж спадковість²⁶. Хоча в літературі зустрічаються й випадкові вказівки на передчасні сексуальні прояви у маленьких дітей — ерекцію, мастурбацію та спроби, що нагадують коїтус (злягання), але лише як на виняткові процеси, як на курйози, як на лякаючі приклади передчасної зіпсованості. Наскільки я знаю, жоден автор не мав чіткого уявлення про закономірності сексуального потягу в дитинстві і що в працях про розвиток дитини, які з'явилися у великій кількості, розділ «Сексуальний розвиток» здебільшого відсутній.

Інфантильна амнезія

Причину цього дивно недбалого упущення бачу частково в міркуваннях, продиктованих загальноприйнятими поглядами, з якими автори рахувалися через їхнє власне виховання, частково в психічному феномені, який досі не піддавався поясненню. Маю на увазі своєрідну амнезію, яка у більшості людей (не в усіх!) охоплює перші роки дитинства до шостого або восьмого року життя. Досі нам не спадало на думку дивуватися цій амнезії; а тим часом у нас є для цього всі підстави. Тому нам і розповідають, що в ці роки, про які ми пізніше нічого не пам'ятатимемо, крім кількох незрозумілих уривків спогадів, ми жваво реагували на враження, що вміли по-людськи висловлювати горе та радощі, проявляти любов, ревності й інші пристрасті, які нас відчутно тоді хвилювали, що ми навіть висловлювали погляди, звертали на себе увагу дорослих як доказ нашого розуміння та здатності до судження, яке пробуджується. І про все це, вже дорослі, ми самі

нічого не знаємо. Чому ж наша пам'ять так відстає від інших наших душевних функцій? У нас же є підстави вважати, що в жоден інший період життя вона не була сприйнятливою та придатнішою до відтворення, ніж саме в роки дитинства.

З іншого боку, маємо допустити або можемо переконатися, здійснивши психологічні дослідження над іншими, що ті ж самі враження, які ми забули, залишили, проте, найглибші сліди в нашому душевному житті і мали вирішальний вплив на наш подальший розвиток. Йдеться, отже, зовсім не про повноцінну втрату спогадів дитинства, а про амнезію, подібну до тієї, яку спостерігаємо у невротиків щодо пізніших переживань і сутність якої полягає лише в недопущенні до свідомості (витіснення). Але які сили спричиняють це витіснення дитячих вражень? Той, хто вирішить цю загадку, пояснить й істеричну амнезію.

Все ж не забудемо підкреслити, що існування інфантильної амнезії створює нову точку дотику для порівняння душевного життя дитини і психоневротика. Раніше ми вже зустрічалися з іншою точкою дотику, коли були змушені прийняти формулу, яка стверджує, що сексуальність психоневротиків збереглася на дитячому ступені або повернулася до неї. Чи не слід, врешті-решт, і саму інфантильну амнезію поєднати у зв'язок знову ж таки із сексуальними переживаннями дитинства?

Втім, ідея пов'язати інфантильну амнезію з істеричною більше, ніж просто дотепна гра уяви. Істерична амнезія, що слугує витісненню, пояснюється лише тим, що в індивіда вже є запас спогадів, якими він не може свідомо

розпоряджатися і які за асоціативний зв'язок притягують до себе все те, на що спрямовується з боку свідомості дія відразливих сил витіснення²⁷. Без інфантильної амнезії, можна сказати, не було б й істеричної амнезії.

Вважаю, що амнезія дитинства, яка перетворює для кожної людини її дитинство у щось на кшталт доісторичної епохи та приховує від неї початок її власного статевого життя, винна в тому, що в дитячому віці загалом не надають жодного значення розвитку сексуального життя. Окремий спостерігач не в змозі заповнити прогалину, що з'явилася таким чином у нашому знанні. Уже у 1896-му я підкреслив значення дитячого віку для появи певних важливих феноменів, які залежать від статевого життя, і з того часу перманентно наголошував на значенні інфантильного життя для сексуальності.

Латентний сексуальний період дитинства та його відхилення

Неймовірно часто зустрічаються, нібито суперечачи нормальному, пережиті як виняток сексуальні душевні рухи в дитинстві, як відкриття несвідомих до того дитячих спогадів невротика, що дозволяє змалювати приблизно таку картину сексуальної поведінки в дитячому віці²⁸.

Здається беззаперечним, що маля приносить із собою в світ зародки сексуальних переживань, які упродовж певного часу продовжують розвиватися, а потім підлягають наростаючому придушенню, яке, своєю чергою, порушується закономірними проривами сексуального розвитку та може бути затримане завдяки індивідуаль-

ним особливостям. Про закономірності та періодичність цього осцілюючого процесу розвитку нічого не відомо достеменно, але здається, що сексуальне життя дітей у віці приблизно трьох-чотирьох років проявляється у формі, доступній для спостереження²⁹.

Сексуальні затримки

Під час цього періоду повної або лише часткової латентності формуються ті душевні сили, які згодом як затримки на шляху збудження і як загати звують його напрямом (відраза, відчуття сорому, естетичні та моральні вимоги ідеалу). Коли спостерігаєш за культурною дитиною, складається враження, що побудова цих загат є справою виховання, і, без сумніву, виховання багато в чому цьому сприяє. Насправді ж цей розвиток органічно зумовлений, зафіксований шляхом передавання у спадок та іншого разу може настати без будь-якого впливу виховання. Виховання не виходить, безумовно, за межі вказаної йому ділянки впливу, обмежуючись лише тим, що доповнює органічно визначене і надає йому чіткого та глибокого виразу.

Реактивні утворення та сублімація

Якими засобами створюються ці конструкції, що мають таке велике значення для пізнішої культури та нормальності? Ймовірно, за рахунок власне інфантильних сексуальних переживань, приплив яких, таким чином, не припинився і в цей латентний період, але енергія яких — повністю або частково — відводиться від сексуального

застосування та спрямовується на інші цілі. Історики культури буцімто згодні з припущенням, що завдяки такому відхиленню сексуальних потягів від сексуальних цілей і спрямування їх на нові цілі — процес, що заслуговує на назву «сублімація», — вивільняються могутні компоненти для всіх видів культурної діяльності; можна додати, що такий самий процес протікає під час розвитку окремого індивіда, і початок його — в сексуальному латентному періоді дитинства³⁰.

І можна ризикнути на певні припущення щодо механізму такої сублімації. Сексуальні переживання цих дитячих років, з одного боку, не можуть знайти собі застосування, позаяк функції продовження роду з'являються пізніше, що становить головну ознаку латентного періоду; з іншого — вони самі по собі були б перверсними, оскільки походять з ерогенних зон і керуються потягами, які за такого напрямку розвитку індивіда можуть викликати лише неприємні відчуття. Тому вони спричиняють тільки протилежні душевні сили (реактивні рухи), які створюють згадані психічні загати для сильного придушення таких неприємних відчуттів, як відраза, сором і мораль³¹.

Прориви латентного періоду

Не надуривши себе щодо гіпотетичної природи та недостатньої ясності наших поглядів на процеси дитячого латентного періоду, повернімося до дійсності та вкажемо, що таке застосування інфантильної сексуальності є ідеалом виховання, від якого розвиток окремої особи відступає здебільшого в якомусь одному пункті і часто

значною мірою. Час від часу проривається якась частина сексуальних проявів, що не піддалися сублімації, або зберігається якась сексуальна діяльність упродовж усього латентного періоду до моменту посиленого прояву сексуального потягу в час настання статевої зрілості. Вихователі поводяться, оскільки вони загалом звертають увагу на дитячу сексуальність, саме так, ніби вони поділяли наші погляди на утворення моральних сил протидії за рахунок сексуальності й начебто вони знали, що завдяки сексуальним проявам дитина не піддається вихованню, бо вони переслідують усі сексуальні прояви дитини як «хиби», не маючи можливості нічого вдіяти з ними. У нас же є вагомі підстави спрямувати наш інтерес на ті феномени, що вселяють у вихователів страх, адже ми чекаємо від них пояснення первісної форми статевого потягу.

Прояви інфантильної сексуальності

З причин, які стануть зрозумілими пізніше, візьмімо за взірць інфантильних сексуальних проявів смоктання, якому угорський педіатр Лінднер присвятив свою чудову працю.

Смоктання (lutschen)

Смоктання (ludein, lutschen), яке з'являється вже у немовляти і може тривати до зрілих років або залишитися на все життя, полягає в ритмічно повторюваних смоктальних дотиках ротом (губами), причому мета прийняття їжі виключається. Частина самих губ, язик, будь-яке інше місце шкіри, яке можна дістати, навіть великий палець ноги —

сприймаються як об'єкти смоктання. Потяг до хапання, що з'являється при цьому, проявляється за допомогою одночасного ритмічного смикання за мочку вуха і можливість скористатися для тієї ж мети частиною тіла іншої людини (здебільшого вуха). Смоктання (wonnesaugen) здебільшого поглинає всю увагу і закінчується або сном, або моторною реакцією на кшталт оргазму³². Нерідко смоктання супроводжується розтираючими рухами рук по певних чутливих частинах тіла, грудей, зовнішніх геніталій. Таким шляхом багато дітей переходять від смоктання до мастурбації.

Лінднер сам чітко розумів сексуальну природу цих дій і беззастережно підкреслював це. У буденному житті смоктання часто прирівнюється до інших проявів невихованості (unarten) дитини. З боку багатьох педіатрів і невропатологів висловлювалися енергійні заперечення проти такого погляду, що частково базується на змішуванні «сексуального» та «генітального». Це заперечення породжує важке, але неминуче запитання, за якими загальними ознаками маємо дізнаватися про сексуальні прояви дитини. Вважаю, що зв'язок явищ, який ми навчилися розуміти завдяки психоаналітичному дослідженню, дозволяє нам вважати смоктання сексуальним проявом і саме за ним вивчати суттєві риси інфантильних сексуальних дій³³.

Аутоеротизм

На нас лежить обов'язок детально проаналізувати цей приклад. Як найяскравішу ознаку цієї сексуальної дії наголосимо на тому, що потяг спрямовується не на

інші особи; він задовольняється на власному тілі, він аутоеротичний, використовуючи вдалу назву, запроваджену Г. Еллісом³⁴.

Відтак, цілком зрозуміло, що смоктальні дії дитини визначаються пошуками задоволення (lust), уже пережитого і тепер воскреслого у спогаді. Завдяки ритмічному смоктанню шкіри слизової оболонки немовля отримує задоволення найпростішим чином. Неважко також збагнути, чому дитина вперше познайомилася з цим задоволенням, яке тепер намагається знову пережити. Перша та найважливіша для життя дитини діяльність — смоктання материнських грудей (або їхніх сурогатів) — мала вже познайомити його з цим задоволенням. Ми сказали б, що уста дитини поводитися, як ерогенна зона, і подразнення від теплового молока стало причиною відчуття задоволення. Спершу задоволення від ерогенної зони поєднувалося із задоволенням від потреби в їжі. Сексуальна діяльність спершу долучається до функції, якою є збереження життя, і лише пізніше стає незалежною від неї. Хто бачив, як дитина наситившись відпадає від грудей із розпашілими щічками і з блаженною посмішкою занурюється в сон, той буде змушений зізнатися, що ця картина має характер типової демонстрації сексуального задоволення в подальшому житті. Потім потреба у повторенні сексуального задоволення відділяється від потреби в прийнятті їжі; це розділення стає необхідним, коли з'являються зуби й їжа приймається не лише за допомогою смоктання, а й жується. Дитина не користується стороннім об'єктом для смоктання, а охочіше частиною

своєї шкіри, бо так їй зручніше, позаяк таким чином вона набуває більшої незалежності від зовнішнього світу, яким ще не може опанувати, й у такий спосіб створює собі наче другу, хоча й малоцінну, ерогенну зону. Малоцінність цієї другої зони буде пізніше сприяти тому, щоб шукати однорідні частини — уста іншої особи. («Шкода, що не можу самого себе поцілувати», — можна було б йому підказати.)

Не всі діти смокчуть; можна припустити, що доходять до цього лише ті діти, в яких конституційно посилене значення губ. Якщо таке конституційне посилення зберігається, то такі діти, стаючи дорослими, перетворюються на аматорів поцілунків, мають схильність до перверсних поцілунків або, будучи чоловіками, набувають потужного мотиву для пияцтва та куріння. Якщо ж до цього долучається витіснення, то вони будуть відчувати огиду до їжі та страждати істеричною блювотою. Завдяки спільності зони губ витіснення переноситься на потяг до їжі. Багато з моїх пацієнток, що страждають порушеннями у споживанні їжі, істеричним глобусом (відчуття «комка» у горлі), судомами в горлі та позивами до блювоти, енергійно смоктали в дитинстві.

На смоктанні ми змогли вже помітити три суттєві ознаки інфантильних сексуальних проявів. Вони складаються у приєднанні якоїсь важливої для життя тілесної функції, не мають сексуального об'єкта, аутоеротичні, і їхня сексуальна мета перебуває під владою ерогенної зони. Наперед повідомимо, що ці ознаки зберігають своє значення і для більшості інших проявів інфантильних сексуальних потягів.

СЕКСУАЛЬНА МЕТА ІНФАНТИЛЬНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ

Ознаки ерогенних зон

Із прикладів смоктання можна виснувати ще певні ознаки ерогенних зон. Це місце на шкірі або на слизовій оболонці, на якому певного типу подразнення викликають відчуття задоволення визначеної якості. Не підлягає сумніву, що задоволення, що викликають подразнення, пов'язані з особливими умовами; ці умови нам невідомі. Ритмічний характер має тут відігравати роль аналогу лоскотання. Менш певним видається запитання, чи слід називати «особливим» характер цього відчуття задоволення, викликаного подразненням, розуміючи під цією особливістю саме сексуальний момент? У питаннях задоволення та невдоволення психологія ще настільки човгає в темряві, що рекомендується обережність. Нижче, можливо, ми ще зустрінемося з аргументами, які начебто підтверджують особливу якість задоволення.

Ерогенна властивість може бути винятковим чином пов'язана з окремими частинами тіла. Є схильні до ерогенності зони, як показує приклад смоктання. Той же приклад свідчить, однак, що і будь-яке інше місце шкіри або слизової оболонки може перебрати на себе роль ерогенної зони, отже схильність до цього має існувати вже заздалегідь. Тому якість подразнення має більше відношення до відчуття задоволення, що викликається, ніж до будови частини тіла. Немовля, що смочке, шукає по всьому своєму тілу і вибирає для смоктання якість

місце, що завдяки звичці отримує особливу перевагу; якщо малюк випадково при цьому наштовхується на відповідне місце (пипки грудей, геніталії), то перевага віддається їм. Аналогічна рухливість зустрічається і в симптоматології істерії. При цьому неврозі витіснення найбільше поширюється на власне генітальні зони, і ці зони передають свою подразливість іншим, зазвичай у зрілому віці відсталим ерогенним зонам, які тоді проявляють себе практично так само, як геніталії. Але, крім цього, зовсім як при смоктанні, будь-яка інша частина тіла може набути збудливості геніталій і перетворитися на ерогенну зону. Ерогенні й гістерогенні зони вирізняються однаковими ознаками³⁵.

Інфантильна сексуальна мета

Сексуальна мета інфантильних потягів полягає в тому, щоб отримати задоволення завдяки відповідному подразненню так чи інакше обраної ерогенної зони. Це задоволення вже раніше мало бути пережитим, аби залишилася потреба в його повторенні, і ми повинні бути готовими до того, що природа вигадала правильні пристосування для того, щоб не віддати нагоди пережити це задоволення випадку³⁶. Пристрої, що виконують цю функцію щодо зони губ, нам уже відомі; це одночасний зв'язок цієї частини тіла з прийманням їжі. Інші подібні пристрої зустрінуться нам ще і як джерела сексуальності. Наявність потреби в повторенні задоволення проявляється двояко: особливим відчуттям напруги, яке має характер більш неприємного, і відчуттям свербіння або подразнення, зумовленого центрально та проектованого на периферійні

ерогенні зони. Тому сексуальну мету можна формулювати і таким чином: важливо замінити проєктовані відчуття на ерогенні зони таким зовнішнім подразненням, яке припиняє відчуття подразнення, викликаючи відчуття задоволення. Це зовнішнє подразнення складається здебільшого з якоїсь маніпуляції, аналогічної до смоктання.

У повній згоді з нашими фізіологічними знаннями стається так, що ця потреба викликається також периферійно якоюсь реальною зміною ерогенної зони. Здається, однак, дещо дивним, що одне подразнення ніби вимагає для свого припинення іншого подразнення в тому ж самому місці.

Мастурбаційні сексуальні прояви

Нас може дуже потішити, що нам уже не доведеться дізнатися чимало важливого про сексуальну поведінку дитини, після того як ми збагнули потяг однієї лише ерогенної зони. Найяскравіша відмінність стосується необхідних для задоволення дій, які щодо зони губ склалися в смоктанні й які, залежно від розташування й облаштування інших зон, необхідно замінити іншими м'язовими діями.

Прояви зони заднього проходу

Зона заднього проходу, як і зона губ, за своїм становищем пасує до того, щоб стати місцем приєднання сексуальності до інших функцій тіла. Потрібно уявити собі ерогенне значення цієї частини тіла первісно дуже могутнім. За допомогою психоаналізу можна з подивом дізнатися,

яким перетворенням у нормальних випадках піддаються сексуальні збудження, що виходять із цієї зони, і як часто у цій зоні залишається на все життя значна частка генітального подразнення. Настільки часті в дитячому віці захворювання кишківника ведуть до того, що цій зоні не бракує інтенсивних подразнень. Катари кишківника в ранньому віці роблять дітей «нервовими», так прийнято говорити; при пізнішому невротичному захворюванні вони набувають певного впливу на симптоматичний прояв неврозу, в розпорядження якого вони надають все розмаїття кишкових розладів. Беручи до уваги ерогенне значення зони заднього проходу, яке залишилося, принаймні в зміненій формі, не слід повністю ігнорувати гемороїдальні впливи, яким давня медицина надавала такого значення при поясненні невротичних станів.

Діти, які користуються ерогенним подразненням анальної зони, видають себе тим, що затримують калові маси доти, поки ці маси, що зібралися у значній кількості, не викликають сильних м'язових скорочень і при проходженні через задній прохід здатні викликати потужне подразнення слизової оболонки. При цьому разом із відчуттям болю виникає і відчуття хтивості. Однією з найдієвіших ознак майбутнього дивацтва характеру або нервозності є вперте небажання немовляти очистити кишківник, коли його садять на горщик, тобто коли це заманеться няньці, та його бажання виконувати цю функцію лише на власний розсуд. Для нього, звісно, не важливо, що при цьому брудниться ліжко; малюк піклується лише про те, щоб не втратити задоволення при дефекації.

Вміст кишківника, який як подразник для чутливої в сексуальному відношенні поверхні слизової оболонки поводить, як предтеча іншого органу, якому ще належить вступити в дію лише після того, як минеться фаза дитинства, має для немовляти ще й інше важливе значення. Маля ставиться до нього, як до своєї частини тіла, дивиться на нього, як на «подарунок», виділення якого показує поступливість маленької істоти щодо оточуючих, а відмова в якому свідчить про впертість. Через «подарунок» він надалі набуває значення «дитини», який, згідно з однією з інфантильних сексуальних теорій, виходить через їжу, а народжується через кишківник.

Затримка фекальних мас, зумисна спершу з метою використання її ніби для мастурбаційного подразнення зони заднього проходу або щоб проявляти її у ставленні до няньки, є, втім, одним із коренів таких частих закріплень у невропатів. Усе значення анальної зони відбивається у факті, що зустрічається мало невротиків, у котрих не було б своїх особливих, пов'язаних з випорожненням уподобань, церемоній тощо, які вони ретельно приховують³⁷.

Реальне мастурбаційне подразнення анальної зони за допомогою пальця, викликане зумовленою центрально або підтримуваною периферійно сверблячкою, часто проявляється у дітей старшого віку.

Прояв генітальної зони

Серед ерогенних зон дитячого тіла є одна, яка відіграє, без сумніву, не першу роль і не може також бути носієм вельми ранніх сексуальних вражень, але якій у майбут-

ньому відводиться вирішальна роль. І в хлопчика, і в дівчинки вона має стосунок до сечовипускання (клітор, головка пенісу вкрита у хлопчика слизовим мішком, тому в неї не може бути нестачі в подразненнях виділеннями, що рано викликають сексуальні подразнення).

Сексуальні прояви цієї ерогенної зони, що належить до реальних статевих частин, становлять початок пізнішого «нормального» статевого життя. Завдяки анатомічному розміщенню, подразнення виділеннями, миття та витирання при гігієнічному догляді та завдяки певним випадковим збудженням (на кшталт виповзання кишкових паразитів у дівчаток), відчуття задоволення, які здатні давати ці частини тіла, неминуче привертають до себе увагу дитини вже в дитячому віці та пробуджують потребу в їх повторенні. Якщо окинути поглядом усю сукупність наявних пристосувань і якщо взяти до уваги, що заходи для дотримання чистоти можуть діяти інакше, ніж забруднення, то можна буде відмовитися від думки, що завдяки дитячому онанізму, без якого навряд чи хтось обійдеться, утверджується майбутній примат цієї ерогенної зони в статевій активності. Дія, що усуває подразнення і додає задоволення, полягає в дотику, терті рукою або безумовно рефлекторному стисканні стегон. Останній прийом найчастіше застосовують дівчатка. Перевага хлопчика — в руці, що вказує на те, наскільки важливим додавання до чоловічої статевої діяльності матиме в майбутньому потяг до оволодіння³⁸.

Щоб сприяти розумінню, вкажу, що потрібно розрізняти три фази інфантильної мастурбації. Перша сто-

сується дитячого віку, друга — короткочасного розквіту сексуальних проявів у віці близько чотирьох років і лише третя відповідає онанізму, який часто береться до уваги при настанні статевої зрілості.

Друга фаза дитячої мастурбації

Онанізм немовляти після короткого періоду ніби зникає, але все ж безперервне продовження його до настання статевої зрілості може скласти перший великий відступ від бажаного для культурної людини розвитку. Колись у дитячому віці після періоду дитинства, зазвичай до четвертого року, сексуальний потяг цієї генітальної зони знову прокинеться та затримається потім на якийсь час до нової появи або триває безперервно. Ймовірні обставини напрочуд розмаїті й можуть бути з'ясовані лише за детального розділення окремих випадків. Але всі подробиці цієї другої фази інфантильних сексуальних переживань залишають глибокі несвідомі сліди в пам'яті конкретної особи, зумовлюють розвиток її характеру, якщо людина залишається здоровою, і симптоматику неврозу, якщо вона занедужає в юнацькому віці³⁹. В останньому випадку весь цей сексуальний період виявляється забутим, а несвідомі спогади, що вказують на нього, — відсутні; я вже згадував, що хотів би поєднати з цією інфантильною сексуальною діяльністю також і нормальну інфантильну амнезію. Завдяки психоаналітичному дослідженню вдається довести забуте до свідомості і цим усунути нав'язливість, що впливає з несвідомого психічного матеріалу.

Повернення дитячої мастурбації

Сексуальні збудження дитячого віку знову з'являються у згаданому дитячому віці або як центрально зумовлене лоскотливе подразнення, яке потребує онаністичного задоволення, або як процес, схожий на полюції, який, аналогічно до полюцій у зрілому віці, дає задоволення навіть без якоїсь допомоги. Останній випадок частіше зустрічається у дівчаток і в другій половині дитинства; причини цього не зовсім зрозумілі, і, мабуть, не завжди йому має передувати період раннього активного онанізму. Симптоматика цього сексуального прояву дуже бідна; замість нерозвиненого ще статевого апарату дає про себе знати здебільшого сечовипускний апарат, наче його опікун. Більшість недуг сечового міхура цього часу є сексуальними захворюваннями; нічний енурез відповідає такій полюції, якщо тільки не є епілептичним нападом.

Для нового прояву сексуальної діяльності мають значення як внутрішні, так і зовнішні причини; у випадках невротичного захворювання можна вгадати і ті, й інші за формою симптомів, а за допомогою психоаналітичного дослідження вгадати повністю і ті, й інші. Про внутрішні причини мова піде нижче; випадкові зовнішні причини до цього часу набувають великого та тривалого значення. На першому місці опиняється вплив спокуси, що ставиться до дитини, як до сексуального об'єкта, і знайомить його за обставин, які залишають глибоке враження, із задоволенням, що походить із генітальної зони; згодом дитина просто вимушена онаністичним

шляхом поновлювати це задоволення. Такий вплив може походити від дорослих або від інших дітей; не можу не визнати, що в своїй статті 1896 року «Ueber die Aetiologie der Hysterie» я переоцінив частоту або значення цього впливу. Хоча я тоді ще не знав, що і решта здорових індивідів могли мати в дитячому віці такий самий досвід, і тому надавав спокусі більшого значення, ніж факторам конкретної сексуальної конституції та розвитку⁴⁰. Певна річ, немає необхідності в спокусі, щоб пробудити сексуальне життя дитини, таке пробудження можливе саме по собі через внутрішні причини.

Поліморфно-перверсний нахил

Повчально, що дитина під впливом спокуси може стати поліморфно-перверсною, що її можна спокусити до всіляких збочень. Це вказує на те, що у неї є схильність до цього у власній конституції; спокуса саме тому зустрічає так мало опору, бо душевні загати проти сексуальних надмірностей — сором, огида і мораль, залежно від віку дитини, ще не споруджені або перебувають у стадії створення. Дитина поводить у цьому відношенні так, як пересічна некультурна жінка, у якій зберігається такий самий поліморфно-перверсний нахил. Така жінка за звичайних умов може залишитися сексуально нормальною, але під керівництвом спритного спокусника набуває смаку до всіх перверсій і вдається до них у своїй сексуальній активності. Такою ж поліморфною, тобто інфантильною, схильністю користується повія для своєї професійної діяльності, а при

колосальній кількості повій і тих, кому варто приписати схильність до проституції, хоча вони й уникли цієї професії, врешті-решт, неможливо не визнати в рівномірній схильності до всіх перверсій щось загальнолюдське та початкове.

Часткові потяги

Утім, вплив спокуси не допомагає розкрити початкові умови статевого потягу, а лише плутає наше розуміння його, надаючи дитині передчасно сексуальний об'єкт, в якому дитячий сексуальний потяг не має наразі такої потреби. Однак маємо погодитися з тим, що дитяче сексуальне життя при переважанні домінування ерогенних зон проявляє такі компоненти, для яких із самого початку передбачаються інші особи як сексуальні об'єкти. Такого штибу компоненти перебувають у певній незалежності від ерогенних зон потягу до розглядання та демонстрації себе і до жорстокості, які лише пізніше вступають у тісний взаємозв'язок із генітальним життям, але вже у дитячому віці спостерігаються як самостійні прагнення, спершу відокремлені від ерогенної сексуальної діяльності. Малюк передусім безсоромний і в певному віці проявляє недвозначне задоволення від оголення свого тіла, підкреслюючи особливо власні статеві частини. На противагу до цієї, що вважається перверсійною, схильності цікавість при розгляданні статевих органів інших осіб проявляється, ймовірно, в дещо старшому віці, коли перешкода від почуття сорому досягла вже помітного розвитку. Під впливом спокуси перверсія розглядання

може набути вагомого значення в сексуальному житті дитини. Все ж із мого дослідження дитячого віку здорових і нервовохворих я змушений зробити висновок, що потяг до розглядання може з'явитися у дитини як самостійний сексуальний прояв.

Маленькі діти, увагу яких спрямовано на власні геніталії, здебільшого мастурбаційно, здебільшого досягають подальших успіхів без сторонньої допомоги та проявляють значний інтерес до геніталій своїх товаришів. Таким чином як випадок задовольнити таку цікавість створюється здебільшого винятково при задоволенні обох екскрементальних потреб, то такі діти стають вуайеристами, старанно підглядають, коли інші мочаться або випорожнюються. Після настання витіснення цієї схильності зацікавленість, спрямована на геніталії інших (своєї або протилежної статі), зберігається як болісна нав'язливість, що стає джерелом найпотужніших імпульсів до утворення симптомів у деяких невротичних випадках.

З ще більшою незалежністю від звичайної, пов'язаної з ерогенними зонами сексуальної активності у малюка розвивається компонент жорстокості сексуального потягу. Дитячому характеру взагалі властива жорстокість, оскільки затримка, яка утримує потяг до оволодіння від заподіяння болю іншим, здатність до співчуття розвиваються порівняно пізно. Ґрунтовний психологічний аналіз цього потягу, як відомо, ще не реалізований; можемо вважати, що жорстокі душевні рухи відбуваються від потягу до оволодіння і проявляються в сексуальному житті в такий час, коли геніталії ще не набули свого пізнішого

значення. Жорстокість панує в фазі сексуального життя, яку ми пізніше опишемо як прегенітальну організацію. Діти, які вирізняються особливою жорстокістю щодо тварин і товаришів, справедливо викликають підозру в інтенсивній і передчасній сексуальній активності з боку ерогенних зон, і за збігом з передчасною зрілістю всіх сексуальних потягів ерогенна, сексуальна діяльність здається все ж первинною. Відсутність затримки із співчуття таїть у собі небезпеку, що цей зв'язок жорстоких потягів із ерогенними, що мав місце в дитинстві, виявиться в пізнішому житті незруйнованим.

Хворобливе подразнення шкіри сідниць відоме всім вихователям з часів сповіді Ж.-Ж. Руссо як ерогенний корінь пасивного потягу до жорстокості (мазохізму). Вони правильно вивели з цього вимогу, що тілесне покарання, яке здебільшого здійснюється саме на цій частині тіла, не може мати місце в усіх тих дітей, у яких, завдяки пізнішим вимогам культурного виховання, лібідо може бути відсунуте на колатеральні шляхи.

ІНФАНТИЛЬНЕ СЕКСУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потяг до пізнання

Приблизно на той час, коли сексуальне життя дитини досягає свого першого розквіту, від третього до п'ятого року життя, у неї з'являються також початки тієї діяльності, якій приписують потяг до пізнання або дослідження. Потяг до пізнання не може бути зарахований до елементарних компонентів потягів, він підпорядковується винятково сексуальності. Пізнавальна діяльність відповідає

сублімованому способу оволодіння, з іншого ж боку, вона заряджається енергією потягу до підглядання (schaulust). Але її відношення до сексуального життя має особливе значення, адже ми дізналися з психоаналізу, що потяг до пізнання у дітей разуче рано та несподівано інтенсивним чином зосереджується на сексуальних проблемах, можливо, навіть інспірується ними.

Загадка сфінкса

Не теоретичні, а практичні інтереси спонукають активність дослідницької діяльності у дитини. Загроза умовам її життя внаслідок звістки та припущення про появу нової дитини, страх втратити у зв'язку з цією подією турботу та любов змушують дитину замислитися та розвивають у ній проникливість. Перша проблема, якою вона переймається, відповідно до історії її виникнення, є не питанням про розбіжність статей, а загадкою: звідки беруться діти? У спотворенні, яке легко виправити, це становить також загадку, задану фіванським сфінксом. Факт існування двох статей дитина спершу сприймає без роздумів і протидії. Для хлопчика є чимось природним припустити, що в усіх відомих йому людей такі ж геніталії, як і в нього, і здається неможливим поєднати відсутність таких геніталій із його уявленням про цих інших людей. Хлопчик міцно тримається цього переконання, наполегливо захищає його від гіпотетичних заперечень під впливом спостережень і відмовляється від нього лише після важкої внутрішньої боротьби (кастраційний комплекс). Заміщені утворення цього загубленого

пеніса в жінки відграють визначну роль у тих формах, які набувають різноманітних перверсій⁴¹.

Комплекс кастрації та заздрість до пеніса

Припущення про існування в усіх людей таких же (чоловічих) геніталій становить першу чудесну та важливу за своїми наслідками інфантильну сексуальну теорію. Дитині мало користі від того, що біологічна наука виправдовує її упередження та бачить у жіночому кліторі справжню заміну пенісу. Маленька дівчинка не потрапляє під владу таких заперечень, коли зауважує інакше влаштовані геніталії хлопчика. Вона негайно готова визнати їх, і в ній пробуджується заздрість із приводу пеніса, яка переростає в бажання, що має згодом важливе значення: також бути хлопчиком.

Теорія народження

Багато людей можуть чітко пригадати, як інтенсивно в період, що передує статевій зрілості, вони цікавилися питанням, звідки беруться діти. Його анатомічне вирішення було тоді різним: вони з'являються з грудей, або їх вирізають з живота, або пупок відкривається, щоб їх випустити. Про відповідне дослідження в ранньому дитинстві згадують дуже рідко поза аналізом; це дослідження давно підпало під витіснення, але результати його були цілком однакові. Дітей отримують від того, що щось їдять (як у казках), і вони народжуються через кишківник як випорожнення. Ці дитячі теорії нагадують пристосування, що зустрічаються у тва-

ринному світі, наприклад, клоаку тварин, які стоять нижче за ссавців.

Садистське розуміння сексуального спілкування

Якщо в дитячому віці діти стають свідками сексуального спілкування між дорослими, причиною чого стає привід переконання дорослих, що маленька дитина не може ще збагнути чогось сексуального, то ці діти можуть збагнути сексуальний акт лише як своєрідне побиття або насильство, тобто в садистському сенсі. Психологія також дає нам можливість дізнатися, що таке враження у ранньому дитинстві багато в чому сприяє тому, що з'являється схильність до пізнішого садистського збочення сексуальної мети. Надалі діти багато переймаються проблемою, в чому ж може полягати статеве спілкування або, як вони це розуміють, бути заміжною чи одруженим, і здебільшого шукають розгадку в спільності, яка виражається за допомогою функцій сечовипускання або випорожнення.

Типова невдача

дитячого сексуального дослідження

Загалом про дитячі сексуальні теорії можна сказати, що вони є відображенням власної сексуальної конституції дитини і, незважаючи на їхні дивні помилки, вказують на більше розуміння сексуальних процесів, ніж це можна було б припускати в їхніх творців. Діти помічають також і зміни від вагітності матері й вміють їх правильно витлумачити; казка про лелеку дуже часто розповідається слухачам, які ставляться до неї з глибокою, але здебільшого

німою недовірою. Але тому, що для дитячого сексуального дослідження залишаються невідомими два елементи: роль запліднюючого насіння й існування жіночого статевого отвору — втім, саме ті пункти, в яких інфантильна організація ще відстала, — намагання інфантильних дослідників все ж завжди залишається безплідним і закінчується відмовою від подальших пошуків, що нерідко залишає назавжди ослаблення потягу до пізнання. Сексуальне дослідження в цьому ранньому дитячому періоді ведеться завжди на самоті; воно означає перший крок до самостійної орієнтації у світі та веде до великого відчуження дитини від оточуючих її осіб, які користувалися до того повною її довірою.

Фази розвитку сексуальної організації

Досі ми підкресливали як характерні ознаки сексуальної організації, що вона по суті аутоеротична (знаходить свій об'єкт на власному тілі) і що окремі часткові її потяги, загалом не пов'язані та незалежні один від одного, прагнуть до насолоди. Завершується розвиток так званим нормальним сексуальним життям дорослих, в якому отримання насолоди слугує функції продовження роду, і часткові потяги поєднали під приматом єдиної ерогенної зони жорстку організацію для досягнення сексуальної мети зі стороннім сексуальним об'єктом.

Прегенітальні організації

Вивчення затримок і порушень у цьому процесі розвитку за допомогою психоаналізу дозволяє нам дізнатися

про зачатки та попередні ступені такої організації часткових потягів, які складають своєрідний сексуальний режим. Ці фази сексуальної організації у нормі протікають рівно, даючи про себе знати лише натяками. Тільки в патологічних випадках вони запускаються в дію та стають помітними також для грубого спостереження.

Організації сексуального життя, в яких генітальні зони ще не набули свого домінуючого значення, назвемо прегенітальними. Дотепер ми дізналися про дві такі організації, що справляють враження повернення до раннього тваринного стану.

Першою такою прегенітальною сексуальною організацією є оральна або, якщо хочете, канібальна. Сексуальна діяльність ще не відділена тут від приймання їжі, протиріччя в межах цих потягів ще не диференційовані. Об'єкт однієї діяльності є водночас об'єктом іншої, сексуальна мета полягає у поглинанні об'єкта, прообраз того, що пізніше як ототожнення буде відігравати таку значну психічну роль. Залишок цієї фіктивної, нав'язаної нам патологією фази організації можна побачити у смоктанні, за якого сексуальна діяльність, відокремлена від діяльності харчування, відмовилася від стороннього об'єкта заради об'єкта на власному тілі.

Другу прегенітальну фазу становить садистсько-анальна організація. Тут уже розвинулася суперечність, що проходить через усе сексуальне життя, але вона ще не може бути названа чоловічою і жіночою, а має називатися активною і пасивною. Активність з'являється завдяки потягу до оволодіння з боку мускулатури тіла,

а ерогенна слизова оболонка кишківника виказує себе як орган із пасивною сексуальною метою; обидва прагнення мають свої об'єкти, проте не збігаються. Поряд із цим інші часткові потяги виявляють свою діяльність ауто-ерогенним чином. Тут уже можна довести сексуальну полярність і сторонній об'єкт. Організація та підпорядкування функції продовження роду ще відсутні.

Амбівалентність

Ця форма організації може втриматися на все життя і назавжди прив'язати до себе значну частину сексуальної діяльності. Переважання садизму та роль клоаки, притаманна анальній зоні, надають їй яскравого архаїчного характеру. Іншою її ознакою є те, що обидва протилежних потяги, об'єднаних у пару, розвинені майже однаково, такі стосунки мають введено Блейлером вдалу назву — амбівалентність.

Припущення про прегенітальні організації сексуального життя базуються на аналізі неврозів і навряд чи можуть бути зрозумілими без ознайомлення з цим аналізом. Можемо розраховувати, що продовження аналітичної роботи дасть нам ще більше даних щодо побудови нормальної сексуальної функції.

Щоб доповнити картину інфантильного сексуального життя, варто додати, що часто або завжди вже в дитячому віці робиться вибір об'єкта в такій формі, в якій ми описали його як характерний для фази розвитку при настанні статевої зрілості, а саме: що всі сексуальні прагнення спрямовуються лише на одну особу, в якій хочуть досягти

своєї мети. Це створює тоді найбільше наближення до остаточної форми сексуального життя після настання статевої зрілості, можливої в дитячому віці. Відмінність від останньої полягає лише в тому, що поєднання часткових потягів і підпорядкування їх примату геніталій у дитинстві ще зовсім не проведене або дуже неповне. Остання фаза, відпрацьована сексуальною організацією, полягає, таким чином, у тому, що цей примат починає слугувати продовженню роду.

Вибір об'єкта в два терміни

Можна вважати типовим, що вибір об'єкта відбувається в два терміни, двома поштовхами. Перший поштовх починається у віці між двома та п'ятьма роками і під час латентного періоду призупиняється або навіть і регресує; він вирізняється інфантильною природою своїх сексуальних цілей. Другий починається з настанням статевої зрілості та зумовлює остаточну форму сексуального життя.

Факт вибору об'єкта в два терміни, який по суті зводиться до дії латентного періоду, набуває, проте, величезного значення для порушення цієї остаточної форми сексуального життя. Результати інфантильного вибору об'єкта виражаються в пізніший період життя; або вони збереглися як такі, або оживають під час настання статевої зрілості. Внаслідок розвитку витіснення, що мало місце між цими двома фазами, ними, як виявляється, неможливо скористатися. Їхні сексуальні цілі зазнали пониження і тепер є тим, що ми можемо назвати ніжним плином сексуального життя. Лише психоаналітичне дослідження

може довести, що за цією ніжністю, обожнюванням і повагою ховаються давні, які стали тепер непридатними, сексуальні прагнення інфантильних часткових потягів. Вибір об'єкта в період настання статевої зрілості має відмовитися від інфантильних об'єктів і знову початися як чуттєва течія. Розбіжність обох течій часто стає наслідком того, що не може бути досягнутий один із ідеалів сексуального життя — поєднання всіх бажань на одному об'єкті.

Джерела інфантильної сексуальності

Бажаючи простежити походження сексуального потягу, ми вже збагнули, що сексуальне збудження виникає:

а) як відтворення задоволення, пережитого у зв'язку з іншими органічними процесами;

б) завдяки відповідному подразненню периферійних зон;

в) як прояв деяких, не зовсім зрозумілих нам за своїм походженням «потягів», таких як потяг до підглядання та жорстокості.

Психоаналітичне дослідження з пізнішого періоду повертається до дитинства, й одночасне спостереження за дитиною вкупі показують нам ще інші постійні джерела сексуального збудження. Спостереження над дитинством має той недолік, що ведеться над об'єктами, які легко потрактувати неправильно; психоаналіз ускладнюється тим, що може дійти до своїх об'єктів і до своїх висновків лише довгими обхідними шляхами; але при спільній дії впевненості пізнання можна досягти достатньою мірою обома методами.

При дослідженні ерогенних зон ми вже збагнули, що ці місця шкіри виявляють лише своєрідне подразнення, яке до певної міри властиве всій поверхні шкіри. Тому ми не станемо дивуватися, коли дізнаємося, що деяким видам загального подразнення шкіри потрібно приписати дуже яскраву ерогенну дію. Серед них особливо підкреслюємо передусім температурні подразнення; можливо, таким чином ми усвідомимо терапевтичну дію теплих ванн.

Механічні збудження

Тепер варто додати можливість викликати сексуальне збудження ритмічними, механічними струсами тіла, за яких нам необхідно розрізнити троякого типу подразнення: на чуттєвий апарат вестибулярних нервів, на шкіру та на глибокі частини тіла (м'язи, суглобовий апарат). З огляду на відчуття насолоди, що з'являється при цьому, варто особливо підкреслити, що в даному випадку ми доволі часто можемо однаково використовувати поняття «сексуальне збудження» та «задоволення»; це покладає на нас обов'язок продовжувати шукати цьому пояснення. Доказом насолоди, яка викликається механічними струсами тіла, слугує, таким чином, той факт, що діти дуже люблять такі пасивні ігри-рухи, як хитання та підкидання, і безперервно вимагають їхнього повторення⁴². Заколисування, як відомо, застосовується для того, щоб приспати неспокійних дітей. Струс при катанні в ночвах і поїздки залізницею справляють таку захопливу дію на доросліших дітей, що принаймні всі хлопчики хоча б раз у житті хочуть стати кучерами та кондукторами. До того,

що відбувається на залізниці, вони зазвичай проявляють великий і загадковий інтерес, і все, що відбувається з ними у віці, коли посилюється діяльність фантазії (незадовго до появи статевої зрілості), стає ядром чистої сексуальної символіки. Необхідність пов'язувати поїздку залізницею із сексуальністю походить, вочевидь, зі смоктального характеру рухових відчуттів. Якщо до цього додається витіснення, яке перетворює на протилежність так багато з того, чому діти надають перевагу, то ті ж особи в юнацькому віці або дорослі реагують на хитання нудотою, дуже втомлюються від поїздки залізницею або проявляють схильність до нападів страху під час мандрівки та захищаються від повторення болісного переживання за допомогою страху перед залізницею.

Сюди додається й незрозумілий факт, що збіг переляку та механічного струсу викликає важкий істерикоподібний травматичний невроз. Можна принаймні вважати, що ці впливи, які стають за невеликої інтенсивності джерелами сексуального збудження, в дуже значній кількості викликають глибокий струс сексуального механізму.

Робота мускулатури

Відомо, що велика активна м'язова діяльність є потребою для дитини, від задоволення якої вона отримує надзвичайну насолоду. Твердження, що ця насолода має дещо спільне із сексуальністю, що це навіть містить у собі сексуальне задоволення або може стати приводом до сексуального збудження, може викликати критичні заперечення, які будуть спрямовані і проти висловлених

раніше тверджень, що насолода від відчуття пасивних рухів має сексуальний характер або викликає сексуальне збудження. Але багато людей подають як безсумнівний факт те, що перші ознаки збудженості в геніталіях вони пережили під час бійки або боротьби з товаришами; при такому стані, однак, крім загального м'язового напруження, справляє дію й дотик шкірою до шкіри опонента. Схильність до м'язової боротьби з будь-якою особою, як до словесної боротьби в пізнішому віці («Хто кого любить, той того і дражнить»), належить до хороших ознак спрямованого на цю особу вибору об'єкта. У тому, що м'язова активність сприяє сексуальному збудженню, можна вбачати один із коренів садистського потягу. Для багатьох індивідів інфантильний зв'язок між бійкою та сексуальним збудженням є визначальним моментом для обраного напрямку статевого потягу⁴³.

Афективні процеси

Меншому сумніву підлягають інші джерела сексуального збудження дитини. Безпосереднім спостереженням і пізнішим дослідженням легко встановити, що всі інтенсивні афективні процеси, навіть збудження від переляку, передаються на сексуальність, що, втім, може сприяти розумінню патогенного впливу таких душевних рухів. У школяра страх перед іспитом, напруга перед важким завданням може набути неабиякого значення, впливаючи на вибух сексуальних проявів і на ставлення до школи, позаяк за подібних умов часто з'являється подразнююче відчуття, що змушує торкатися геніталій, або процес,

схожий на полюції з усіма її наслідками, що викликають збентеження. Поведінка дітей у школі, що ставить перед учителем достатньо загадок, узагалі заслуговує бути поставленою в зв'язок із зародженням їхньої сексуальності. Дія багатьох неприємних самих по собі афектів, що збуджує сексуальність, — боязкість, страх, жах — зберігається у багатьох людей і в зрілому віці, відтак, слугує поясненням того, що так багато людей женуться за будь-якою слухною нагодою, щоб повернути подібні відчуття, якщо певні, привхідні обставини (приналежність до примарного світу, читання, театр) притупляють серйозність неприємних відчуттів.

Якби можна було припустити, що інтенсивні болісні відчуття справляють таку ж ерогенну дію, особливо якщо біль приглушений якоюсь привхідною обставиною або утримується довше, то в цьому становищі й полягав би головний корінь садистсько-мазохістського потягу, розмаїтий і заплутаний склад якого ми таким чином починаємо поступово розуміти.

Інтелектуальна робота

Врешті-решт легко переконатися, що концентрація уваги на інтелектуальній праці та розумове напруження у багатьох юнаків і людей зрілого віку викликають сексуальне збудження, яке мало б вважатися єдиною можливою підставою для такого сумнівного пояснення нервових захворювань, як розумова «перевтома».

Якщо узагальнити джерела дитячих сексуальних збуджень згідно з цим недосконалим і неповним переліком

прикладів і нотаток, то з'являється можливість передбачити або пізнати наступні узагальнення: вочевидь, усе зроблено для того, щоб процес сексуального збудження — сутність якого, певна річ, стала для нас дуже загадковою — був запущений. Про це передусім турбується, більш-менш безпосередньо, збудження чутливої поверхні — шкіри й органів чуття, і найбезпосереднішим чином — подразнення певних ділянок шкіри, які заслуговують на назву «ерогенна зона». У цих джерелах сексуального збудження вирішальне значення має якість подразнень, хоча і момент інтенсивності (при болю) не зовсім байдужий. Але в організмі є також такі пристосування, внаслідок яких при багатьох внутрішніх процесах виникає як побічне явище сексуальне збудження, як тільки інтенсивність цих процесів долає визначені кількісні кордони. Те, що ми назвали частковими потягами сексуальності, або безпосередньо походить із цих внутрішніх джерел сексуального збудження, або складається з того, що подається цими джерелами й ерогенними зонами. Можливо, в організмі й не відбувається нічого більш-менш значного, що не було б змушене віддавати свої компоненти для збудження сексуального потягу.

Зараз мені здається неможливим довести ці загальні положення до більшої чіткості й упевненості, та я роблю за це відповідальними два моменти: по-перше, новизну всього способу мислення, і по-друге, ту обставину, що сутність сексуального збудження нам аж ніяк невідома. Але я не хотів би відмовлятися від двох зауважень, які обіцяють відкрити нам далекі горизонти.

А. Різні сексуальні конституції

Подібно до того, як ми раніше бачили можливість обґрунтувати розмаїття вроджених сексуальних конституцій різним розвитком ерогенних зон, ми можемо те ж саме спробувати і тепер, додавши до цього ще й безпосередні джерела статевого збудження. Можемо припустити, що хоча ці джерела й мають значення для всіх людей, але не в усіх вони однаково потужні, і що переважний розвиток окремих джерел сексуального збудження сприяє подальшій диференціації різних сексуальних конституцій⁴⁴.

Б. Шляхи взаємного впливу

Залишаючи такий спосіб вираження, якого так довго дотримувалися, розповідаючи про «джерела» сексуального збудження, можемо висунути гіпотезу, що всі сполучні шляхи, які ведуть від інших функцій до сексуальності, мають бути прохідними і в зворотному напрямку. Якщо, наприклад, загальне в обох функцій володіння зоною губ є причиною того, що при прийманні їжі виникає сексуальне задоволення, водночас пояснює порушення у прийманні їжі, якщо порушені ерогенні функції загальної зони. Якщо нам відомо, що концентрація уваги може викликати сексуальне збудження, то нам нав'язується припущення, що завдяки впливу таким же шляхом, але лише в зворотний бік, сексуальне збудження впливає на можливість зосередити на чомусь увагу. Значна частина симптоматології неврозів, яку я пояснюю порушенням сексуальних процесів, виражається в порушенні інших, не сексуальних тілесних функцій, і цей незрозумілий

раніше вплив стає менш загадковим, якщо він є лише паралеллю до того впливу, що чиниться при сексуальному збудженні.

Проте шляхи, за якими сексуальні порушення переходять на інші тілесні функції, мають у стані здоров'я виконувати важливу службу. Після цього мало б відбутися залучення сексуальних сил потягів до інших, не сексуальних цілей, тобто сублимації сексуальності. Маємо закінчити визнанням, що про ці, безперечно наявні, ймовірно, прохідні у тому й іншому напрямку шляхи нам відомо ще дуже мало.

III. ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИ СТАТЕВОМУ ДОЗРІВАННІ

З настанням статевої зрілості починаються зміни, які мають перевести інфантильне сексуальне життя в його остаточні природні форми. Сексуальний потяг раніше був переважно аутоеротичним, тепер він знаходить сексуальний об'єкт. До того його дії виходили з окремих потягів та ерогенних зон, незалежних одна від одної, та шукали певну насолоду як єдину сексуальну мету. Тепер подається нова сексуальна мета, для досягнення якої діють спільно всі часткові потяги, тоді як ерогенні зони коряться примату генітальної зони. Позаяк нова сексуальна мета наділяє обидві статі дуже різними функціями, їхній сексуальний розвиток набуває різного спрямування. Розвиток чоловіка послідовніший і доступніший для нашого розуміння, між тим як у жінки настає навіть такий собі регрес. Запорукою нормальності статевого життя слугує лише точний збіг обох, спрямованих на сексуальний об'єкт і сексуальну мету течій, ніжного та чуттєвого, з яких перше містить у собі все, що залишається з раннього інфантильного

розквіту сексуальності. Це схоже на прокладання тунелю з двох боків.

Нова сексуальна мета у чоловіка полягає у відділенні сексуальних продуктів; вона зовсім не чужа й колишній меті — досягненню насолоди, навпаки, максимальна кількість насолоди пов'язана саме з цим прикінцевим актом сексуального процесу. Сексуальний потяг починає тепер слугувати функції продовження роду; він стає, так би мовити, альтруїстичним. Щоб це перетворення вдалося, необхідно при цьому процесі брати до уваги початкову схильність і всі особливості потягу.

Як і в будь-якому іншому випадку, коли в організмі повинні мати місце нові зв'язки та поєднання в складні механізми, так і тут виникає можливість появи хворобливих порушень завдяки ненастанню цього нового ладу. Всі болісні порушення статевого життя з цілковитою підставою можна розглядати як затримки в розвитку.

Примат генітальної зони та попередня насолода (vorlust)

Перед нашими очима чітко відкривається вихідний пункт і кінцева мета описаного ходу розвитку. Проміжні переходи багато в чому для нас ще перебувають у темряві; маємо залишити в них ще не одну загадку.

Найістотнішим у процесах, які супроводжують настання зрілості, вважали те, що найбільше кидається у вічі, — помітне збільшення зовнішніх геніталій, на яких латентний період дитинства відбивається відносною затримкою

росту. Водночас і розвиток внутрішніх геніталій настільки просунувся вперед, що вони виявляються спроможними виділяти статеві продукти або сприймати їх для створення нової істоти. Таким чином з'явився дуже складний апарат, який чекає того, щоб ним скористалися.

Цей апарат має бути застосованим, і спостереження демонструють нам, що до нього можуть дійти подразнення трьома шляхами: із зовнішнього світу, завдяки збудженню вже відомих нам ерогенних зон; із внутрішніх органів і — у спосіб, який ще належить дослідити, — з духовного життя, яке саме є сховищем зовнішніх вражень і приймачем внутрішніх збуджень. Усіма трьома шляхами викликається той самий стан, який назвали сексуальним збудженням і який проявляється двоякого роду ознаками, душевними та соматичними. Душевні ознаки полягають у своєрідному відчутті напруги вкрай імпульсивного характеру; серед різноманітних тілесних змін на першому місці стоїть ряд змін геніталій, що мають безсумнівний сенс, а саме: готовності, приготуванню до сексуального акту (ерекція чоловічого органу, поява вологості в піхві).

Сексуальне збудження

З характерною напругою сексуального збудження пов'язана проблема, вирішення якої настільки ж важке, наскільки величезне її значення для розуміння сексуальних процесів. Незважаючи на панівне в психології розмаїття думок з цього приводу, вважаю за доцільне наполягати на тому, що відчуття напруги має носити в собі характер неприємного. Для мене є визначальним,

що таке почуття приносить із собою прагнення зміни психічної ситуації, збуджує до дії, що абсолютно чуже суті відчутій насолоди. Якщо ж зарахувати напругу сексуального збудження до неприємних відчуттів, то стикаєшся з фактом, що воно, поза всіляким сумнівом, переживається як приємне. Сюди домішується задоволення від напруги, викликані сексуальними процесами; навіть за підготовчих змін у геніталіях ясно спостерігається своєрідне відчуття задоволення. Який зв'язок має ця неприємна напруга з цим відчуттям насолоди?

Все, що стосується проблеми «насолода—незадоволення», зачіпає одне з найболючіших місць сучасної психології. Ми спробуємо за можливості більше дізнатися про це, виходячи з наявного у нас випадку і не звертаючись до проблеми в її повному обсязі. Кинемо спершу погляд на той спосіб, яким ерогенні зони підкоряються новому порядку. За виникнення сексуального збудження вони відграють важливу роль. Найвіддаленіша від сексуального об'єкта зона (очі) за умов залицяння до об'єкта найчастіше опиняється в такому становищі, що подразнюється тією особливою якістю збудження, джерело якого в сексуальному контексті називаємо вродю. Тому процеси сексуального об'єкта називають «принадами». З цим подразненням, з одного боку, вже пов'язана насолода, а з іншого — його наслідком є те, що сексуальне збудження посилюється або спонукається. Якщо додається збудження іншої ерогенної зони, наприклад, мацання рукою, то досягається такий самий ефект, — з одного боку, відчуття насолоди, що посилюється миттєво завдяки насолоді від

змін «готовності», а з іншого — подальше посилення сексуальної напруги незабаром переходить у цілком конкретне неприємне відчуття, якщо йому не надається можливості додавати насолоди. Зрозумілішим може бути інший випадок — коли не збудженій сексуально особі дотиком подразнюють ерогенну зону, наприклад, шкіру на грудях у жінок. Цей дотик уже викликає відчуття насолоди, але водночас більше, ніж будь-коли, здатен пробудити сексуальне збудження, що потребує наростання насолоди. У цьому й полягає проблема: яким чином відбувається те, що одна насолода викликає потребу в іще більшій насолоді.

Механізм попередньої насолоди

Роль, що випадає при цьому на долю ерогенних зон, зрозуміла. Те, що стосувалося однієї з них, слухне і для всіх. Призначення їх усіх — привнести певну частку насолоди завдяки відповідному подразненню; насолода посилює напругу, яка, зі свого боку, має дати необхідну моторну енергію, щоб довести статевий акт до логічного кінця. Його передостання частина складається знову ж таки у відповідному подразненні ерогенної зони, власне, генітальної зони на *glans penis* за допомогою пристосованого для цього об'єкта слизової оболонки піхви; під впливом насолоди, яке доставляє це збудження, цього разу рефлекторним шляхом розвивається моторна енергія, яка веде до виділення статевих секретів. Ця остання насолода за своєю інтенсивністю — найсильніша і відрізняється за своїм механізмом від попередньої. Вона викликається

цілковитою розрядкою цієї напруги, повністю є насолодою від цього задоволення, і з ним на якийсь час згасає напруженість лібідо.

Мені здається, що необхідно відзначити цю відмінність у суті насолоди від збудження ерогенних зон від іншої — виділення статевих — секретів і дати їй відповідну назву. Першу насолоду можна назвати попередньою насолодою (vorlust) на противагу кінцевій насолоді (endlust), або задоволенням від сексуальної діяльності. Попередньою насолодою в такому випадку є те ж саме, що досягається інфантильним сексуальним потягом, хоча й меншою мірою; кінцева насолода нова, тобто, ймовірно, пов'язана з умовами, що виникли лише з настанням статевої зрілості. Формула для нової функції ерогенних зон свідчить: їх використовують для того, щоб за допомогою одержаної від них, як і в інфантильному житті, попередньої насолоди, уможливити настання ще більшої насолоди від задоволення.

Нещодавно мені вдалося пояснити приклад, узятий із зовсім іншої галузі душевної діяльності, в якій також досягається більший ефект насолоди, завдяки незначному відчуттю насолоди, що діє при цьому як спокуслива премія. Там з'явилася можливість розглянути сутність насолоди ближче⁴⁵.

Небезпеки попередньої насолоди

Однак зв'язок попередньої насолоди з інфантильним сексуальним життям підтверджується тією патогенною роллю, яка може випасти на її долю. З механізму, який

приймав у себе попередні насолоди, виникає, вочевидь, явна небезпека для можливості досягнення нормальної сексуальної мети; ця небезпека настає тоді, коли в якомусь місці підготовчих сексуальних процесів попередня насолода стає занадто великою, а відповідна напруга — занадто незначною. Тоді відпадає сила потягу до того, щоб далі продовжувати сексуальний процес, весь шлях скорочується, і відповідний підготовчий акт посідає місце сексуальної мети. Цей випадок, як відомо, зумовлений тим, що відповідна ерогенна зона або відповідний частковий потяг давали вже в дитячому віці незвичайний спектр насолод. Якщо додаються ще й моменти, які сприяють фіксації, то в майбутньому легко створюється нав'язливість, що протидіє тому, щоб ця попередня насолода скорилася новому зв'язку. Таким насправді є механізм багатьох перверсій, що становить зупинку на підготовчих актах сексуального процесу.

Якщо примат генітальної зони визначений уже в дитячому інфантильному житті, то найлегше уникнути невдалої функції сексуального механізму з провини попередньої насолоди. Для цього справді застосовуються заходи у другій половині дитинства (від восьми років до настання статевої зрілості). У ці роки генітальні зони поводяться так, як і під час зрілості; вони стають місцем відчуття збудження і змін «готовності», якщо відчувається якась насолода від задоволення інших ерогенних зон, хоча цей ефект залишається ще безцільним, тобто не сприяє продовженню сексуального процесу. Таким чином, уже в дитячому віці поряд із задоволенням від

насолоди виникає певна кількість сексуальної напруги, хоча менш постійної і не такої повної. Тепер можемо збагнути, чому при дослідженні джерел сексуальності ми могли з таким же правом сказати, що відповідний процес діє в сексуальному відношенні, як той, що задовольняє, так і як той, що збуджує. Ми помічаємо, що в процесі пізнання спершу уявили собі відмінність інфантильного та зрілого сексуального життя перебільшено великим і вносимо тепер корективи. Інфантильні прояви сексуальності зумовлюють не лише відступ від нормального сексуального життя, але й нормальну його форму.

Проблеми сексуального збудження

Для нас залишилося зовсім незрозумілим, звідки береться сексуальна напруга, що розвивається одночасно з насолодою при задоволенні ерогенних зон і якою є сутність цієї насолоди⁴⁶.

Найвірогідніше припущення, що ця напруга походить якимось чином із самої насолоди, не лише само по собі надто неймовірне, воно відкидається, бо при найбільшій насолоді, пов'язаній із виливом статевих продуктів, не з'являється жодної напруги, а навпаки — будь-яка напруга припиняється. Тому насолода та сексуальна напруга можуть бути пов'язані між собою непрямим шляхом.

Роль сексуальних виділень

Крім факту, що за звичайних умов лише звільнення від сексуальних виділень покладає край сексуальному збудженню, є ще й інші підстави пов'язати сексуальну

напругу із сексуальними виділеннями. У людей, що живуть в утриманні, через різні, але правильні проміжки часу статевий апарат звільняється від сексуальних виділень вночі під час сновидіння, що нагадує сексуальний акт і супроводжується відчуттям насолоди. Щодо цього процесу (нічні полюції) важко відмовитися від погляду, що сексуальна напруга, яка вміє знайти короткий галюцинаційний шлях для заміщення акту, є функцією накопичення сім'я в резервуарах для статевих продуктів. Про те ж свідчить досвід щодо вичерпності сексуального механізму. За відсутності запасів сім'я не лише неможливе виконання сексуального акту, зникає й подразливість ерогенних зон, відповідне подразнення яких не може викликати задоволення. Попутно ми таким чином дізнаємося, що певний ступінь сексуальної напруги потрібен навіть для збудливості ерогенних зон.

Таким чином, доводиться припустити, якщо не помиляюся, досить поширений погляд, що накопичення сексуальних продуктів створює сексуальну напругу та підтримує її тим, що тиск цих продуктів на стінки органів, в яких вони накопичуються, діє як подразнення на спинномозковий центр, стан якого сприймається вищими центрами та віддзеркалюється у свідомості як певне відчуття напруги. Якщо збудження ерогенних зон підвищує сексуальну напругу, то це могло б відбуватися лише таким чином, що ерогенні зони перебувають в анатомічному зв'язку з цими центрами, підвищують тонус збудження за достатньої сексуальної напруги, приводять у дію сексуальний акт, а за недостатньої — викликають продукцію статевих виділень.

Слабкість цього вчення, якого дотримується, наприклад, і Крафт-Ебінг у своєму описі сексуальних процесів, полягає в тому, що, створене для пояснення статевої діяльності зрілого чоловіка, воно звертає мало уваги на троякі обставини, які також мусять бути пояснені. Ці обставини стосуються дитини, жінки та чоловіка-кастрата. В усіх трьох випадках не може бути й мови про накопичення статевих продуктів у такому ж сенсі, як у чоловіка, що ускладнює просте застосування схеми. Все ж необхідно визнати, що можна знайти факти, які надають можливість підпорядкувати цьому вченню ще й зазначені випадки. Також доводиться остерігатися того, щоб не приписати фактору накопичення статевих продуктів чогось такого, на що він, мабуть, не здатен.

Оцінка внутрішніх статевих частин

Спостереження за чоловіками-кастрами свідчать, що сексуальне збудження може значною мірою бути незалежним від продукції статевих секретів, адже трапляються випадки, коли операція не впливає на лібідо, хоча здебільшого спостерігається протилежний ефект кастрації, що й є мотивом операції. Крім цього давно відомо, що недуги, які знищують продукцію чоловічих статевих клітин, залишають неторканими лібідо та потенцію індивіда, що став уже стерильним. Тому не так уже дивно, як пише К. Рігер, що втрата чоловічих зародкових залоз у зрілому віці може залишитися без будь-якого наслідку для душевного стану індивіда. Кастрація, виконана в ранньому віці, до настання статевої зрілості, хоча і наближається

за своїм впливом до мети усунення статевих ознак, однак при цьому, крім втрати самих по собі статевих залоз, доводиться брати до уваги ще й затримки в розвитку інших факторів, пов'язаних із відпаданням цих залоз.

Хімічна теорія

Досліди над тваринами з видаленням зародкових залоз (яєчка й ovarii) і відповідним чином змінена пересадка нових таких органів у хребетних тварин (див. вище цитовану працю Ліпшютца) пролили, нарешті, опосередковане світло на походження сексуального збудження і при цьому ще й зменшили значення накопичення клітинних статевих продуктів. За допомогою експерименту стало можливим перетворити (Е. Штейн) самця на самку і зворотно самку на самця, причому змінювалася і психосексуальна поведінка тварини, відповідно й одночасно із соматичним статевим характером. Але цей визначальний для статі вплив має не та частина зародкової залози, яка виробляє специфічні статеві клітини (сперматозоїди і яйцеклітини), а її інтерстиційна тканина, якій автори надають особливого значення як «залозі статевого дозрівання».

Отож можливо, що подальші дослідження покажуть, що нормальна «залоза статевого дозрівання» має двостатеву будову, — чим анатомічно обґрунтовується вчення про бісексуальність вищих тварин, і тепер уже ймовірно, що вона — не єдиний орган, який має стосунок до продукції сексуального збудження і статевих ознак. У будь-якому разі, це нове біологічне відкриття примикає до того, що нам уже раніше було відомо про значення

щитоподібної залози в сексуальності. Можемо припустити, що з інтерстиційної частини зародкової залози виділяються особливі хімічні речовини, які сприймаються кров'ю та заряджають певну частину центральної нервової системи сексуальною напругою, — як це нам відомо щодо перетворення токсичного подразнення в особливе подразнення органа іншими сторонніми для організму отруйними речовинами. Яким чином виникає сексуальне збудження завдяки подразненню ерогенних зон, за наявності заряджання центральних апаратів, і яка суміш суто токсичних і фізіологічних подразнень виходить при цих процесах — зараз не час будувати навіть гіпотези. Для нас достатньо триматися, як істотного в цьому погляді на сексуальні процеси, припущення, що існують особливі речовини, які походять із сексуального обміну речовин. Адже ця гіпотеза, що здається довольною, підкріплюється поглядом, на який мало звертали уваги, але який дуже на нї заслуговує. Неврози, які можна пояснити лише порушеннями сексуального життя, виказують найбільше клінічної схожості з феноменами інтоксикації й утримання, які виходять при первинному вживанні отруйних речовин (алкалоїдів), що дають насолоду.

Теорія лібідо

З цими гіпотезами про хімічну основу сексуального збудження чудово узгоджуються наші уявлення і наше розуміння психічних проявів сексуального життя. Ми виробили собі поняття про лібідо як про кількісно мінливу силу, що може вимірювати всі процеси та перетворення

в царині сексуального збудження. Це лібідо ми відрізняємо від енергії, яку взагалі слід покласти в основу душевних процесів, щодо її особливого походження, і цим також приписуємо їй особливий якісний характер. Відділенням лібідозної психічної енергії від іншої ми висловлюємо наше припущення, що сексуальні процеси організму відрізняються від процесів живлення організму особливим хімізмом. Аналіз перверсій і психоневрозів переконав нас у тому, що сексуальне збудження виникає не лише з так званих статевих частин, а й з усіх органів тіла. У нас, таким чином, виникає уявлення про певну кількість лібідо, представленого психічно, як ми казали, «Я-лібідо» (Ich-libido), продукція якого, збільшення або зменшення, розподіл і зсув, має надати нам можливість пояснити спостережувані психосексуальні феномени.

Але аналітичне дослідження цього «Я-лібідо» стає доступним лише тоді, коли це лібідо знайшло психічне застосування, щоб прив'язатися до сексуальних об'єктів, тобто перетворитися на «об'єкт-лібідо». Ми бачимо тоді, як воно концентрується на об'єктах, фіксується на них або залишає ці об'єкти, переходить із них на інші і з цих позицій спрямовує сексуальну діяльність індивіда, яка веде до задоволення, тобто до часткового, тимчасового згасання лібідо. Психоаналіз так званих неврозів перенесення (істерія, невроз нав'язливості) дає нам можливість переконатися в цьому.

Щодо долі «об'єкт-лібідо» ми можемо також сказати, що, будучи відділеним від об'єктів, воно залишається витати в стані напруги і, нарешті, повертається до «Я»,

тож воно знову стає «Я-лібідо». «Я-лібідо» на противагу «об'єкту-лібідо» ми називаємо також нарцисичним лібідо, й у нас складається уявлення щодо обох форм лібідо. Нарцисичне лібідо, або «Я-лібідо», здається нам великим резервуаром, з якого надсилаються схильності до об'єктів і в який вони знову повертаються; нарцисична прихильність лібідо до «Я» видається станом, реалізованим у ранньому дитинстві, лише прикритим завдяки пізнім його відросткам, але по суті, що так і залишився незмінним за їхньою спиною.

Завдання теорії лібідо невротичних і психотичних недуг мало б полягати в тому, щоб висловити в термінах економії (енергетики) лібідо всі феномени, що ми спостерігали, та процеси, що нами припускаються. Легко збагнути, що доля лібідо буде при цьому мати найбільше значення, особливо в тих випадках, де йдеться про пояснення глибоких психотичних захворювань. Складність полягає в такому випадку в тому, що метод нашого дослідження, психоаналіз, поки що дає нам правильну інформацію лише про перетворення «об'єкт-лібідо», а «Я-лібідо» він не може цілком відокремити від інших діючих в «Я» енергій. Тому подальший розвиток теорії лібідо наразі можливий винятково спекулятивним шляхом. Але якщо, за прикладом К. Г. Юнга, занадто розширити поняття лібідо, взагалі ототожнюючи його з рушійною психічною силою, то завдяки цьому зникають завоювання всіх психоаналітичних спостережень.

Відділення сексуальних потягів від інших і водночас обмеження поняття лібідо цими першими знаходять

потужне підкріплення у викладеному вище припущенні про особливий хімізм сексуальної функції.

Відмінність чоловіка від жінки

Відомо, що лише з настанням статевої зрілості встановлюється різка розбіжність чоловічого та жіночого характерів — протилежність, що найбільше впливає на весь уклад життя людини, ніж будь-що інше. Вроджені чоловічі та жіночі властивості добре помітні вже у дитячому віці; розвиток сексуальних затримок (сорому, відрази, співчуття тощо) настає у дівчинки раніше і зустрічає менше опору, ніж у хлопчика: схильність до сексуального витіснення взагалі здається більшою; там, де проявляються часткові потяги сексуальності, вони вважають за краще обирати пасивну форму. Але аутоеротична активність ерогенних зон однакова в обох статей, і завдяки цій подібності в дитинстві відсутня можливість статевої відмінності так, як вона з'являється після настання статевої зрілості. Беручи до уваги аутоеротичний і мастурбаційний сексуальні прояви, можна було б виголосити постулат, що сексуальність маленьких дівчаток має цілком чоловічий характер. Ба більше, якби ми були в змозі надавати поняттям «чоловічий» і «жіночий» цілком конкретного змісту, то можна було б захищати також і твердження, що «лібідо завжди — і закономірно за своєю природою — чоловіче за своїми властивостями, незалежно від того, зустрічається воно у чоловіка чи жінки і незалежно від свого об'єкта — чоловіка чи жінки»⁴⁷.

З того часу, як я ознайомився з точкою зору бісексуальності, вважаю цей момент вирішальним у цьому випадку

і переконаний, що, не віддаючи належного бісексуальності, навряд чи можна буде второпати фактично виявлені сексуальні прояви чоловіка та жінки.

Керівні зони у чоловіка та жінки

Незалежно від цього, може додати лише наступне: й у дитини жіночої статі керівна ерогенна зона зосереджена в кліторі, отже, цілком гомологічна чоловічій генітальній зоні біля головки чоловічого органа. Все, що мені вдалося дізнатися про мастурбації у маленьких дівчаток, стосувалося клітора, а не частин зовнішніх геніталій, які мають значення для подальшої генітальної функції. Я й сам сумніваюся, чи може дівчинка під впливом спокуси дійти до чогось іншого, крім мастурбації клітора, хіба лише в зовсім винятковому випадку. Саме у дівчаток часто зустрічаються мимовільні розв'язки сексуальної збудженості, що виражаються в судомних скороченнях клітора, і часті його ерекції дають дівчинці можливість правильно і без спеціального навчання розуміти сексуальні прояви іншої статі, просто переносячи на хлопчиків відчуття власних сексуальних процесів.

Хто хоче збагнути перетворення маленької дівчинки в жінку, той мусить простежити подальшу долю цієї збудливості клітора. Період статевого дозрівання, що приносить хлопчикові такий потужний вибух лібідо, проявляється у дівчинки у вигляді нової хвилі витіснення, що стосується спеціально сексуальності клітора. При цьому підпадає під витіснення певна частина чоловічого сексуального життя. Витіснення, що виникає при

цьому, в період статевого дозрівання жінки, посилення її сексуальних затримок викликає подразнення лібідо чоловіка і приводить до посилення його сексуальної діяльності; з підвищенням лібідо посилюється сексуальна переоцінка, яка повною мірою може проявитися лише щодо жінки, що відмовляється та заперечує свою сексуальність. За клітором тоді зберігається роль — коли він при допущеному, нарешті, сексуальному акті сам збуджується — передавача цього збудження сусіднім частинам жіночих геніталій, подібно до того, як тріска смоляного дерева використовується для того, щоб запалити твердіше паливо. Часто минає якийсь час, поки відбувається це передавання, протягом якого молода жінка залишається анестетичною. Ця анестезія може стати тривалою, коли зона клітора не передає свого подразнення, що готується великою (мастурбаційною) активністю в дитячому віці. Відомо, що анестезія жінок часто лише уявна, локальна. Вони анестетичні біля входу в піхву, але аж ніяк не незбудимі з боку клітора чи інших ерогенних зон. До цих ерогенних причин анестезії додаються ще й психічні причини, також зумовлені витісненням.

Якщо перенесення ерогенної подразливості від клітора на вхід у піхву вдалося, то водночас у жінки змінюється зона, яка відіграє керівну роль у пізнішій сексуальній активності, між тим як у чоловіка з дитинства зберігається одна і та ж зона. У цій зміні керівної ерогенної зони, так само як і в хвилі витіснення з настанням статевої зрілості, яка ніби усуває інфантильну мужність, і криються головні причини переважного захворювання жінок неврозом,

особливо істерією. Отже, ці умови найтіснішим чином пов'язані із сутністю жіночності.

Знаходження об'єкта

Тим часом як завдяки процесам статевого дозрівання утверджується примат генітальної зони та поява ерекції чоловічого статевого органа владно вказує на нову сексуальну мету, на проникнення в порожнину тіла, збудливу генітальну зону, з психічного боку відбувається процес знаходження об'єкта, підготовка до якого відбувається з раннього дитинства. Коли найперше сексуальне задоволення було пов'язане з прийняттям їжі, сексуальний потяг мав у материнських грудях сексуальний об'єкт поза власним тілом. Пізніше воно втратило його, можливо, саме тоді, коли у дитини з'явилася можливість отримати загальне уявлення про особу, якій належить орган, що дає їй задоволення. Зазвичай статевий потяг тоді стає аутоеротичним, і лише після подолання латентного періоду знову відновлюється початкове ставлення. Не без вагомості підстави смоктання немовлям грудей матері стало прообразом будь-яких любовних стосунків. Знаходження об'єкта є по суті вторинною зустріччю⁴⁸.

Сексуальний об'єкт у дитинстві

Але від цього першого та найважливішого сексуального зв'язку після відділення сексуальної діяльності від приймання їжі залишається ще значна частка, яка готує вибір об'єкта, тобто допомагає повернути втрачене щастя. Упродовж усього латентного періоду дитина навчається

любити інших осіб, які допомагають їй у її безпорадності та задовольняють її потреби, цілком за зразком її дитячих взаємин із годувальницею, начебто продовжуючи ці стосунки. Можливо, не всі погодяться ототожнити ніжні почуття й оцінку дитини, які вона проявляє до своїх няньок, зі статевою любов'ю; але я вважаю, проте, що детальніше психологічне дослідження доведе, що тотожність тих та інших почуттів не підлягає жодному сумніву. Спілкування дитини зі своїми няньками становить для неї безперервне джерело сексуального збудження та задоволення через ерогенні зони, тим більше що ця нянька — зазвичай, це буває мати — сама відчуває до дитини почуття, які походять із царини її сексуального життя, вона пестить, цілує і заколисує її та ставиться до неї абсолютно як до повноцінного сексуального об'єкта⁴⁹. Мати, ймовірно, перелякалася б, якби їй пояснили, що вона пробуджує своїми пестощами сексуальний потяг дитини і готує майбутню інтенсивність цього потягу. Вона вважає свої дії проявом асексуальної «чистої» любові, позаяк ретельно уникає викликати в геніталіях дитини більше збудження, ніж це потрібно при догляді за дитиною.

Але статевий потяг, як нам уже відомо, можна розбудити, не лише збуджуючи генітальну зону; те, що ми називаємо ніжністю, одного чудового дня неодмінно вплине на генітальну зону. Якби мати краще тямала, яке велике значення мають потяги для всього духовного життя, для всіх етичних і психічних проявів, то вона і після того, як дізналася про все це, все одно почувалася б вільною від докорів. Вона виконує лише свій обов'язок, коли вчить

дитину любити; нехай та стане діловою людиною з енергійною сексуальною потребою і нехай зробить у своєму житті все те, на що штовхає цей потяг людини. Занадто багато батьківської ніжності може, звісно, нашкодити, бо прискорює статеву зрілість, а також і тому, що робить дитину «розпещеною», нездатною в подальшому житті тимчасово відмовитися від любові або вдовольнитися меншою її кількістю. Однією з безперечних ознак майбутньої нервозності є те, що дитина виявляється ненаситною у своїй вимозі батьківської ніжності; а з іншого боку, саме невротичні батьки, схильні здебільшого до надмірної ніжності, швидше за все пробуджують своїми пестощами схильність дитини до невротичних недуг. З цього прикладу видно, втім, що у невротичних батьків є ще пряміші шляхи, щоб передати свою хворобу дітям, ніж спадково.

Інфантильний страх

Самі діти з ранніх років поведуться так, ніби їхня прихильність до няньки за своєю природою — сексуальна любов. Страх дітей спершу є лише виявом того, що їм бракує коханої людини; тому вони зустрічають будь-яку сторонню людину з острахом; бояться темряви, бо в пітьмі не видно коханої людини, і заспокоюються, якщо можуть тримати в темряві руку цієї особи. Переоцінюють значення всіх дитячих переляків або моторошних казок няньок, коли звинувачують їх у тому, що ті викликають боязкість дітей. Діти, схильні до страхів, сприймають лише такі казки, які на інших дітей не справляють жодного враження, а до страхів схильні діти з дуже сильним або

передчасним розвитком, або ті, що завдяки зніженості мають занадто вимогливий сексуальний потяг. Малюк поводить ся при цьому, як дорослий, перетворюючи своє лібідо на страх, коли він не в змозі знайти задоволення, зате дорослий, ставши завдяки невдоволеності лібідо невротичним, поводить ся в своєму страху, як дитина, — починає боятися, залишаючись на самоті, тобто без особи, в любові якої він упевнений, і цей свій страх намагається заспокоїти дитячими методами⁵⁰.

Обмеження інцесту

Якщо ніжність батьків до дитини щасливо уникла того, щоб так потужно розбудити передчасно, тобто до настання відповідних тілесних умов періоду статевої зрілості, сексуальний потяг дитини, що душевні збудження явно прориваються до генітальної системи, то вона виконала своє завдання керівництва цією дитиною в зрілості при виборі сексуального об'єкта. Певна річ, дитині найлегше обрати своїм сексуальним об'єктом тих осіб, яких вона любить із дитинства, так би мовити, притупленим лібідо⁵¹. Але завдяки відтермінуванню сексуального дозрівання виділено достатньо часу, щоб поряд з іншими сексуальними затримками спорудити обмеження інцесту, увібрати в себе ті моральні приписи, які абсолютно виключають при виборі об'єкта улюблених із дитинства осіб, кровних родичів. Дотримання цього обмеження є насамперед культурною вимогою суспільства, яке має боротися з поглинанням сім'єю всіх інтересів, потрібних для створення вищих соціальних одиниць, тому суспільство всіма

засобами домагається того, щоб розхитати у кожного окремо, особливо у юнаків, зв'язок із родиною, що має тільки в дитинстві вирішальне значення⁵².

Але вибір об'єкта відбувається спершу в уяві, й статеве життя дозріваючого юнацтва може переборюватися лише в фантазії, тобто уявленнях, які ніколи не повинні здійснитися⁵³. У цих фантазіях у всіх людей знову проявляються інфантильні схильності, тепер посилені соматичним наголосом; серед цих фантазій, закономірно і часто повторюючись, на першому місці опиняється диференційоване вже завдяки статевому тяжінню сексуальне прагнення дитини до батьків, сина до матері й доньки до батька⁵⁴. Одночасно з подоланням і відмовою від цих чітких інцестних фантазій відбувається один з видів найзначнішої і найболючішої психічної роботи періоду статевого дозрівання — звільнення від авторитету батьків, завдяки якому створюється така важлива для культурного процесу протилежність нового та старого покоління. На кожній із зупинок на шляху розвитку, який належить пройти окремим індивідам, певна їх кількість застрягає, таким чином існують і особи, що ніколи не змогли позбутися авторитету батьків і відірвати від них свою ніжність повністю або частково. У більшості випадків це дівчата, які, на радість батьків, повністю зберігають свою дитячу любов надовго після періоду дозрівання, і тут дуже повчально спостерігати, що в подальшому шлюбі цим дівчатам бракує можливості дарувати своїм чоловікам те, що їм належить. Вони стають холодними дружинами та залишаються анестетичними в сексуальних стосунках.

Звідси ясно, що нібито асексуальна любов до батьків і статеве кохання живляться з того ж самого джерела, тобто перша відповідає інфантильній фіксації лібідо.

Що ближче наближаєшся до глибоких порушень психосексуального розвитку, то очевиднішим стає значення інцестного вибору об'єкта. У психоневротиків унаслідок негативного ставлення до сексуальності значна частина, або й уся психосексуальна активність, спрямована на знаходження об'єкта, залишається в несвідомому. Для дівчат із дуже значною потребою в ніжності і з таким же жахом перед реальними вимогами сексуального життя непереможною спокусою стає, з одного боку, бажання втілити в життя ідеал сексуального кохання, а з іншого — приховати своє лібідо під ніжністю, яку вони можуть проявляти без самодокору, зберігаючи на все життя інфантильну, оновлену в період настання статевої зрілості схильність до батьків або братів і сестер. Психоаналіз легко може довести, що такі особи в звичайному сенсі слова закохані у своїх кровних родичів, приховуючи за допомогою симптомів та інших проявів недуги свої несвідомі думки та переводячи їх до свідомості. Навіть у тих випадках, коли людина, що була раніше здоровою, занедужує після нещасного кохання, можна з переконливістю відкрити, що механізм цього захворювання полягає в поверненні її лібідо до обраних у дитинстві осіб.

Вплив інфантильного вибору об'єкта

Так само і той, хто щасливо уникнув інцестної фіксації свого лібідо, все ж не цілком позбавлений її впливу.

Явним відгомонам цієї фази розвитку є серйозна закоханість юнака, як це часто буває, в зрілу жінку чи дівчини в немолодого, авторитетного чоловіка, які можуть оживити у них образ матері чи батька.

Під віддаленішим впливом цих прообразів взагалі відбувається вибір об'єкта. Особливо чоловік шукає об'єкт під впливом спогадів про матір, оскільки вони домінують із самого раннього дитинства; в повній згоді з цим, якщо мати жива, вона опирається цьому оновленню та вороже зустрічає його. За такого значення дитячих стосунків до батьків для вибору об'єкта в майбутньому легко збагнути, що будь-яке порушення цих дитячих взаємин має найтяжчі наслідки для сексуального життя в такому віці; і ревності коханих завжди мають інфантильне коріння або принаймні посилення з інфантильних переживань. Чвари між самими батьками, їх нещасливий шлюб зумовлюють найтяжчу схильність до порушення сексуального розвитку або невротичного захворювання дітей.

Інфантильна схильність до батьків є, мабуть, найважливішим, але не єдиним із наслідків, які, будучи оновленими при статевому дозріванні, вказують шлях вибору об'єкта. Інші зачатки такого ж походження дозволяють чоловікові, все ще базуючись на переживаннях дитинства, спрямувати свій вибір більше, ніж лише в один сексуальний ряд, і створити цілком різні умови для вибору об'єкта⁵⁵.

Попередження інверсії

Завдання, що виникає при виборі об'єкта, полягає в тому, щоб не упустити протилежну стать. Вона, як

відомо, вирішується не без певного намацування. Перші душевні рухи після настання статевої зрілості часто — без особливої, втім, шкоди — бувають помилковими. Дессуар цілком слушно звернув увагу на закономірність мрійливого приятелювання юнаків і молодих дівчат із особами однакової статі та віку. Найбільшу силу, що перешкоджає тому, щоб інверсія сексуального об'єкта залишилася назавжди, становить, без сумніву, та притягальна сила, яку справляють одна на одну протилежні статеві ознаки; в нашому викладі ми нічого не можемо навести для пояснення цієї обставини. Але цей фактор сам по собі недостатній, щоб виключити інверсію; до нього додаються ще й інші моменти. Насамперед стримуючий авторитет суспільства; там, де інверсія не розглядається як злочин, можна переконатися, що вона цілком відповідає сексуальним нахилам багатьох індивідів. Надалі щодо чоловіка можна припустити, що дитячі спогади про ніжність матері й інших жіночих осіб, піклування яких він у дитинстві відчував, енергійно сприяють тому, щоб спрямувати свій вибір на жінку, тим часом як відчуті з боку батька в дитинстві сексуальне залякування та становище його суперника відволікають від однакової з ним статі. Обидва моменти мають, проте, актуальність і для дівчини, сексуальна активність якої перебуває під особливою опікою матері. Таким чином створюється вороже ставлення до своєї власної статі, яке має рішучий вплив на вибір об'єкта в сенсі, який вважається нормальним. Виховання хлопчиків чоловіками (рабами стародавнього світу), мабуть, сприяло

гомосексуальності; дещо зрозумілішою стає частота інверсії у сучасної знаті, завдяки послугам чоловічої прислуги та меншим особистим турботам матерів про дітей. У певних істеричних осіб завдяки відсутності в ранньому дитинстві одного з батьків (смерть, розлучення, відчуження) той, хто залишився, притягує до себе всю любов дитини, створюється умова, що має обмежувати стать обраної пізніше в сексуальні об'єкти особи і водночас можливість постійної інверсії.

Резюме

Тепер буде своєчасним спробувати підсумувати викладене вище. Ми виходили з ухилинь статевого потягу щодо об'єкта та його мети і зустрілися з питанням, чи ці ухилення є наслідком вродженого нахилу чи життєвих впливів? Відповідь на це запитання впливає з нашого погляду на умови прояву статевого потягу у психоневротиків, численної та не дуже віддаленої від здорових групи людей, — погляду, що базується на психоаналітичному дослідженні. Ми висували таким чином, що у цих осіб можна довести схильність до всіх перверсій як несвідому силу, що проявляється в утворенні симптомів, і могли сказати, що невроз є таким собі негативом перверсії. З огляду на відоме нам тепер значне поширення схильності до перверсії, ми змушені прийняти таку точку зору, що схильність до перверсії становить загальну початкову схильність статевого потягу людини, з якого упродовж періоду дозрівання розвивається нормальна сексуальна поведінка, внаслідок органічних змін і психічних

затримок. Ми сподіваємося, що зможемо довести початкову схильність у дитячому віці; серед сил, що обмежують напрямок сексуального потягу, підкреслимо сором, відразу, співчуття та соціальні конструкції моралі й авторитету. Таким чином, у кожному зафіксованому відхиленні від нормального сексуального життя маємо бачити затримку в розвитку й інфантилізм. Значення варіацій початкової схильності маємо висунути на перший план, а між ними і життєвими впливами припустити співвідношення кооперації, а не протилежності. З іншого боку, нам здавалося, що позаяк початкова схильність має бути комплексною, то саме статевий потяг здавався нам чимось, що складається з багатьох чинників, які ніби розпадаються в перверсії на свої компоненти. Отже, перверсії здавалися нам, з одного боку, затримками, а з іншого — дисоціацією нормального розвитку. Обидва погляди зливалися в припущенні, що статевий потяг дорослого утворюється завдяки поєднанню багатьох душевних рухів дитячого життя в одну цілісність, одне прагнення з однією-єдиною метою.

Ми додали ще й пояснення переважання перверсних схильностей у психоневротиків, дивлячись на них, як на колатеральне наповнення побічних шляхів при загороді головного русла течії завдяки «витісненню», відтак, звернулися до розгляду сексуального життя дитини⁵⁶. Ми висловили жаль із приводу того, що дитячому віку відмовляли в сексуальному потягу і що сексуальні прояви дитини, які часто спостерігаються, описували як виняткові явища. Нам здавалося, що дитина приносить

із собою у світ зародки сексуальної діяльності й уже при прийомі їжі отримує сексуальне задоволення, яке намагається перманентно випробувати повторно за допомогою добре відомих актів «смоктання» (ludeln). Але сексуальна діяльність дитини розвивається не нарівні з іншими її функціями, а регресує після короткого періоду розквіту, від двох до п'яти років, під час так званого латентного періоду. Результат сексуального збудження в цей час не припиняється, а триває і дає запас енергії, яка здебільшого використовується на інші, не сексуальні цілі, а саме: з одного боку — на приєднання сексуальних компонентів до соціальних почуттів, а з іншого (за допомогою витіснення та реактивного утворення) — на продукування пізнішого сексуального обмеження. Таким чином, сили, призначені для того, щоб стримати сексуальний потяг у певних межах, творяться в дитячому віці за рахунок здебільшого перверсних сексуальних переживань і за допомогою виховання. Інша частина інфантильних сексуальних переживань не знаходить такого застосування і може проявитися як сексуальна діяльність. У такому випадку можна дізнатися, що сексуальне збудження дитини походить із різних джерел. Передусім виникає задоволення завдяки відповідному чутливому збудженню так званих ерогенних зон, у ролі яких може виступати, ймовірно, будь-яке місце на шкірі та будь-який орган чуття, цілком імовірно, й будь-який орган, між тим як існують відомі специфічні ерогенні зони, збудження яких, завдяки певним органічним механізмам, забезпечено із самого початку. Надалі виникає

сексуальне збудження як побічний продукт при цілому ряді процесів в організмі, як тільки вони досягають певної інтенсивності, особливо під час сильних душевних потрясінь, хоча й болісних за своєю природою. Збудження з усіх цих джерел ще не об'єднуються, а лише переслідують кожне окремо свою мету, що складається лише у відчутті певної насолоди. Отже, в дитинстві статевий потяг не сконцентрований, спершу він не має об'єкта, аутоеротичний.

Ще в дитинстві починає виділятися ерогенна зона геніталій — або таким чином, що, як і будь-яка інша зона, надає задоволення при відповідному чутливому подразненні, або завдяки тому, що не зовсім зрозумілим чином разом із задоволенням із інших джерел одночасно викликається сексуальне збудження, вступає в особливі взаємини з генітальною зоною. Нам доводиться шкодувати, що не вдалося достатньо чітко з'ясувати відносини між сексуальним задоволенням і сексуальним збудженням так само, як і між діяльністю генітальної зони з іншими джерелами сексуальності.

Завдяки вивченню невротичних страждань ми помітили, що в дитячому сексуальному житті із самого початку спостерігаються зачатки організації сексуальних компонентів потягів. У першій, дуже ранній стадії на першому плані знаходиться оральна (ротова) еротика; друга з цих прегенітальних організацій характеризується переважанням садизму й анальної еротики; і лише в третій фазі сексуальне життя зумовлюється участю власне генітальної зони.

Як один із найнесподіваніших результатів, було встановлено, що цей ранній розквіт інфантильного сексуального життя (від двох до п'яти років) містить у собі і вибір об'єкта з усією його багатого душевною діяльністю, тому пов'язану з ним відповідну фазу, незважаючи на недостатнє об'єднання окремих компонентів потягу та на невизначеність сексуальної мети, доводиться вважати найзначнішою предтечею пізнішої сексуальної організації.

Факт дворазового початку сексуального розвитку у людини, тобто перерва цього розвитку завдяки латентному періоду, видався нам вартим особливої уваги. У цьому, мабуть, і полягає умова здатності людини до розвитку вищої культури, але і її схильність до неврозу. У родинно близьких до людини тварин, наскільки ми знаємо, не можна довести нічого подібного. Джерела походження цієї людської індивідуальності варто було б шукати в найдавнішій історії людського роду.

В якому обов'язі сексуальна діяльність у дитячому віці може вважатися нормальною, нешкідливою для подальшого розвитку, цього ми сказати не можемо. Характер сексуальних проявів виявився мастурбаційним. Надалі досвід показав нам, що зовнішній вплив спокуси може призвести до передчасного порушення латентного часу до його припинення і що при цьому статевий потяг дитини виявляється фактично поліморфно-перверсним; потім — що будь-яка подібна рання сексуальна активність знижує здатність дитини піддаватися вихованню.

Незважаючи на неповноту наших знань про дитяче сексуальне життя, ми мали здійснити спробу вивчити

її зміни, викликані настанням статевої зрілості. Ми вибрали з них дві зміни як такі, що мають найбільше значення: підпорядкування всіх інших джерел сексуального збудження примату генітальної зони та процес вибору об'єкта. Обидва мають прообрази вже в дитячому житті. Перша зміна відбувається завдяки механізму використання попередньої насолоди, причому зазвичай самотійні сексуальні акти, пов'язані з насолодою та відхиленням, стають підготовчими актами для нової сексуальної мети: вилив статевих продуктів, досягнення якого за величезної насолоди призводить до зникнення сексуального збудження. При цьому нам довелося брати до уваги диференціацію статевої істоти на чоловіка та жінку, і ми відкрили, що для того щоб перетворитися на жінку, потрібно виконати нове витіснення, що знищує певну частку інфантильної мужності та готує жінку до зміни, керуваної генітальною зоною. Нарешті, ми дослідили, що вибором об'єкта керує сексуальна схильність дитини до її батьків і няньок, що намічається в інфантильному віці й оновлюється при настанні статевої зрілості завдяки інцестному обмеженню, і перекинута з цих осіб на схожих із ними. Додамо ще, нарешті, що під час перехідного періоду настання статевої зрілості соматичні та психічні процеси розвитку якийсь час протікають паралельно, не пов'язані між собою, поки з проривом інтенсивного, душевного, любовного руху до іннервації геніталій не виникає необхідна нормальна єдність любовної функції.

Моменти, що порушують розвиток

Будь-який крок на цьому тернистому шляху розвитку може призвести до фіксації, будь-яка спайка цього заплутаного поєднання може стати приводом до дисоціації статевого потягу, як ми вже з'ясували на різних прикладах. Нам залишається ще дати огляд різних внутрішніх і зовнішніх моментів, що заважають розвитку, і додати, в якому місці механізму виникає викликане ними порушення. Те, що ми тут ставимо в один ряд, може, певна річ, бути нерівноцінним, і ми маємо рахуватися з труднощами при встановленні відповідного значення окремих моментів.

Конституція та спадковість

На першому місці тут можна назвати вроджену відмінність сексуальної конституції, яка має, ймовірно, вирішальне значення, але про яку, як відомо, можна висувати лише по її пізніх проявах, та й то не завжди з повною впевненістю. Під цією відмінністю ми уявляємо собі переважання того чи іншого з різноманітних джерел сексуального збудження та вважаємо, що така відмінність вродженого нахилу у будь-якому разі має знайти собі вираз у кінцевому результаті, навіть якщо вона може залишатися в межах нормального. Звісно, мислимі і такі варіанти початкового вродженого нахилу, які в разі потреби і без сторонньої допомоги мають привести до утворення ненормального сексуального життя. Їх можна назвати «дегенеративними» та дивитися на них, як на прояв успадкованого погіршення. У зв'язку з цим маємо

вказати на примітний факт. Більш ніж у половини тяжких випадків істерії, неврозу нав'язливості тощо, які я піддав психотерапевтичному лікуванню, мені з упевненістю вдалося довести сифіліс у батьків до шлюбу, чи це *tabes*, чи прогресивний параліч, чи якийсь інше анамністично встановлене люетичне захворювання. Авторитетно підкреслюю, що невротичні з часом діти не мають жодних тілесних ознак люеса, тому ненормальну сексуальну конституцію потрібно розглядати як останнього нащадка люетичної спадщини. Хоча я й далекий від того, щоб вважати походження від сифілітичних батьків постійною або необхідною етіологічною умовою невропатичної конституції, я все ж вважаю збіг, помічений мною, не випадковим і не позбавленим значення.

Спадкові умови позитивно перверсних не так добре вивчені, бо такі люди вміють переховуватися від повідомлення інформації; все ж є підстави вважати, що при перверсії має значення те саме, що і при неврозах. Нерідко знаходять у тих самих сім'ях перверсію та психоневроз, розподілені між представниками різної статі таким чином, що чоловічі представники родини, або один із них, позитивно перверсний, а жіночі — відповідно до схильності витіснення їхньої статі — негативно перверсні, істеричні, — хороший доказ знайденого нами суттєвого зв'язку між обома відхиленнями.

Подальша переробка

Однак не можна наполягати на такій точці зору, ніби одні лише зачатки різних компонентів сексуальної кон-

ституції визначають форми сексуального життя. Існує залежність і від інших причин, і подальші можливості виникають залежно від долі, яку відчувають сексуальні течії, що походять від окремих джерел. Ця подальша переробка є, вочевидь, остаточно вирішальною, між тим як, судячи з опису, однакова конституція може призвести до трьох різних прикінцевих наслідків. Якщо зберігаються всі вроджені схильності в їх відносних взаєминах, що вважається ненормальним, і зміцнюються з настанням зрілості, то в результаті може виникнути перверсне сексуальне життя. Аналіз таких ненормальних конституційних нахилів ще недостатньо розроблений, але все ж нам уже відомі випадки, які легко пояснюються такими нахилами. Автори вважають, наприклад, відносно цілої низки фіксаційних перверсій, що необхідною їх умовою є вроджена слабкість сексуального потягу. У такій формі це положення мені здається хибним, але воно набуває сенсу, якщо мається на увазі конституційна слабкість одного фактора сексуального потягу генітальної зони, яка згодом перебирає на себе функцію об'єднання окремих сексуальних дій із метою продовження роду. Це необхідне з настанням статевої зрілості об'єднання в такому разі не здійснюється, і найпотужніший з інших компонентів проявить свою діяльність як перверсія⁵⁷.

Витіснення

Інший результат отримуємо тоді, коли протягом розвитку деякі з особливо сильних вроджених компонентів піддаються процесу витіснення, про який потрібно

пам'ятати, що він є не тим самим, що повне припинення. Відповідні порушення викликаються при цьому звичайним чином, але завдяки психічній затримці вони не допускаються до досягнення своєї мети та відтісняються на різні інші шляхи, поки не проявляться як симптоми. В результаті може вийти більш-менш нормальне статеве життя — здебільшого обмежене, але доповнене психоневротичною хворобою. Якраз із такими випадками ми добре ознайомилися завдяки психоаналітичному дослідженню невротиків. Сексуальне життя таких осіб почалося так само, як і життя перверсних: значна частина їхнього дитинства заповнюється їхньою перверсною сексуальною діяльністю, яка іноді сягає далеко за період настання зрілості; потім через внутрішні причини — здебільшого ще до настання статевої зрілості, а в інших випадках навіть набагато пізніше — відбувається поворот витіснення, і з цього моменту замість перверсій з'являється невроз, хоча старі душевні рухи не зникають. Пригадується приказка: «замолоду гульвіса, в старості чернець», лише молодість минає тут дуже швидко. Ця заміна перверсій неврозом у житті тієї самої особи має бути такою, як і згаданий раніше розподіл перверсій і неврозу між різними особами тієї ж сім'ї, і пов'язана з постулатом, що невроз є негативом перверсії.

Сублімація

Третій результат при ненормальній конституційній схильності стає можливим завдяки процесу сублімації, за якого винятково сильним збудженням, що походить

із окремих джерел сексуальності, відкривається вихід і застосування в інших царинах, тому виходить значне підвищення психічної працездатності з небезпечної самої по собі схильності. Тут можна знайти одне з джерел художньої творчості, і залежно від того, повна ця сублімація чи ні, аналіз характеру високообдарованих осіб, котрі мають особливі здібності до художньої творчості, відкритє різну суміш працездатності, перверсії та неврозу. Особливим типом сублімації є придушення за допомогою реактивного утворення, яке, як ми відкрили, починається вже в латентному періоді дитини з тим, щоб за слушної нагоди тривати упродовж усього життя.

Те, що ми називаємо «характером» людини, створено значною мірою з матеріалу сексуальних збуджень і складається з фіксованих із дитинства потягів, із набутих завдяки сублімації і з таких конструкцій, які мають призначення енергійного придушення перверсних, визнаних неприпустимими прагнень душі⁵⁸. Таким чином, загальна перверсна сексуальна схильність дитинства може вважатися джерелом наших чеснот, оскільки вона дає поштовх до їх розвитку за допомогою реакційних перетворень⁵⁹.

Пережите випадково

Усі інші впливи за своїм значенням серйозно поступаються сексуальним проявам, поривам витіснення та сублімації, — причому внутрішні умови останніх процесів нам зовсім невідомі. Хто зараховує витіснення та сублімацію до конституційної схильності, розглядаючи

їх як життєві прояви цих нахилів, той має право стверджувати, що остаточна форма сексуального життя є насамперед результатом вродженої конституції. Однак той, хто тямить, не заперечуватиме, що в такий сукупності факторів залишається місце і для модифікаційних впливів випадково пережитого в дитинстві й пізніше. Не так легко оцінити вплив конституційних і випадкових факторів та їхні взаємини. У теорії завжди схильні переоцінювати значення перших; терапевтична практика підкреслює значущість останніх. Жодним чином не слід забувати, що між обома є стосунок кооперації, а не виняток. Конституційний момент має чекати на переживання, яке сприяє його прояву. Випадковий момент потребує підтримки конституції, щоб виявити вплив. Для більшості випадків можна уявити собі так званий додатковий ряд, в якому знижувана інтенсивність одного фактора вирівнюється завдяки зростаючій інтенсивності іншого; але немає жодної підстави заперечувати існування крайніх випадків на кінцях ряду.

Якщо надати переживанням раннього дитинства домінуюче становище серед акцидентальних моментів, то це ще більше відповідає психоаналітичному дослідженню. Один етіологічний ряд розкладається в такому випадку на два, з яких один можна назвати сприяючим (*dispositionel*), а інший — остаточним (*défnitif*). У першому спільно вступають у дію конституція та випадкові переживання дитинства такою ж мірою, в якій у другому впливають нахил і травматичне переживання. Усі моменти, що завдають шкоди сексуальному розвитку, проявляють свою

дію таким чином, що викликають регресію, повернення до колишньої фази розвитку.

Тут ми продовжуємо здійснювати поставлене перед собою завдання — перелічити всі відомі нам мотиви, які мають вплив на сексуальний розвиток, чи це діючі сили, чи лише їхні прояви.

Передчасна зрілість

Таким моментом є мимовільна сексуальна передчасна зрілість, яку можна переконливо довести в етіології принаймні неврозів, хоча вона сама по собі так само недостатня, щоб викликати невроз, як і інші моменти. Вона проявляється в порушенні, скороченні або припиненні інфантильного латентного періоду та стає причиною недуг, викликаючи сексуальні прояви, які, з одного боку, завдяки неготовому стану сексуальних затримок, із іншого боку, внаслідок нерозвиненої генітальної системи можуть набувати характеру самих лише перверсій. Ці схильності до перверсії можуть такими і залишитися або ж, після того як сталося витіснення, стати творчими силами невротичних симптомів; у будь-якому разі передчасна сексуальна зрілість ускладнює жадану надалі можливість влади над сексуальним прагненням з боку вищих душевних інстанцій і підвищує нав'язливий характер, якого і без того набувають психічні представники потягу. Часто рання сексуальна зрілість рухається паралельно з передчасним інтелектуальним розвитком; як така вона зустрічається в історії дитинства найвизначніших і найталановитіших індивідів;

тоді вона, мабуть, не діє так патогенно, як у тих випадках, коли з'являється сама по собі.

Тимчасові моменти

Так само як передчасну зрілість, необхідно розглянути й інші моменти, які можна об'єднати з передчасною зрілістю як тимчасові. Мабуть, філогенетично зумовлено, в якому порядку стають активними ті чи інші потяги і як довго вони можуть проявлятися, поки не піддадуться впливу нового потягу або витіснення. Однак як щодо цієї тимчасової послідовності, так і стосовно тривалості активності потягів бувають, мабуть, варіанти, які повинні вплинути на результат цих процесів. Не може не мати значення, чи з'являється якась течія раніше чи пізніше, ніж протилежна їй течія, бо вплив витіснення можна усунути; тимчасова зміна складу компонентів завжди тягне за собою зміну результату. З іншого боку, потяги, що виникають особливо інтенсивно, часто протікають надзвичайно швидко, наприклад, гетеросексуальна прихильність осіб, котрі згодом стали гомосексуальними. Дуже потужні прагнення, що виникають у дитячому віці, не виправдовують побоювання, що вони завжди будуть переважати в характері дорослого; можна також розраховувати, що вони зникнуть, поступившись місцем протилежним прагненням. (Суворі пани панують недовго.) Чим пояснюється така тимчасова плутаність процесів розвитку, ми не в змозі вказати навіть у вигляді натяку. Тут відкривається перспектива глибокого ряду біологічних, можливо, й історичних проблем, до яких ми ще не підійшли на близьку відстань.

Чіпкість

Значення всіх ранніх сексуальних проявів зростає завдяки психічному фактору невідомого походження, який наразі можна зобразити, звісно, лише тимчасово, як психологічний феномен. Маю на увазі підвищену чіпкість, або здатність до фіксації ранніх вражень сексуального життя, якими необхідно доповнити у майбутніх невротиків і у перверсних фактичні дані, бо такі ж передчасні сексуальні прояви не можуть в інших осіб закарбуватися настільки глибоко, щоб нав'язливо вимагати повторення та вказати сексуальному потягу його шлях на все життя. Пояснення цієї чіпкості, можливо, криється частково в іншому психічному моменті, від якого ми не можемо відмовитися для пояснення причин неврозів, а саме: у переважанні в душевному житті значення спогадів порівняно зі свіжими враженнями. Цей момент, вочевидь, залежить від інтелектуального розвитку та зростає разом із висотою особистої культури. На противагу цьому дикуна характеризують «як нещасне дитя моменту»⁶⁰. Унаслідок протилежної залежності, що існує між культурою та вільним сексуальним розвитком, наслідки якої можна простежити глибоко в укладі нашого життя, на нижчих щаблях культури або громадськості настільки неважливо, а на високих має таке велике значення те, як і проходило сексуальне життя дитини.

Фіксація

Щойно згадані сприятливі психічні моменти збільшують значення випадково пережитих впливів дитячої

сексуальності. Останні (насамперед спокуса з боку інших дітей або дорослих) дають матеріал, який може за допомогою перших зафіксувати і спричинити стійкі порушення. Значна частина помічених пізніше відхилень від нормального сексуального життя у невротиків і у перверсних із самого початку має своєю підставою враження вільного буцімто від сексуальності періоду дитинства. Причини, що викликають ці відхилення, розподіляються між схильністю конституції, передчасною зрілістю, здатністю до підвищеної чіпкості та випадковим порушенням сексуального потягу внаслідок стороннього впливу.

Але незадовільний висновок, до якого призводять ці дослідження порушень сексуального життя, полягає в тому, що нам дуже мало відомо про біологічні процеси, в яких полягає сутність сексуальності, щоб створити з наших окремих поглядів теорію, достатню для розуміння нормального та патологічного.

ІНФАНТИЛЬНА ГЕНІТАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ (ДОПОВНЕННЯ ДО СЕКСУАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ)

Труднощі дослідницької роботи у психоаналізі якнайкраще характеризуються тією обставиною, що, незважаючи на безперервне, яке триває десятки років, спостереження, все ж легко не помітити спільних рис і типових взаємин, поки вони, нарешті, не кинуться в вічі з повною очевидністю; поданими нижче зауваженнями я хотів би виправити такого штибу недогляд у царині інфантильної сексуальної теорії.

Читач, знайомий із моїми «Трьома статтями зі сексуальної теорії», має знати, що в наступних виданнях цієї праці я ніколи її не переробляв, а відзначав лише додатками та змінами тексту подальший розвиток наших поглядів. При цьому нерідко бувало, що колишнє і нове не повністю зливалося в одне, вільне від будь-яких протиріч, ціле. Спершу вся увага зосередилася на описі основної відмінності в сексуальному житті дітей і дорослих, потім на перший план впливли прегенітальні організації, лібідо та примітний факт дворазового початку сексуального розвитку, що має наслідки. Врешті-решт, нашу

увагу привернуло інфантильне сексуальне дослідження, і, виходячи з нього, неважко було встановити, наскільки прикінцевий стан інфантильної сексуальності (приблизно в п'ятирічному віці) наближається до остаточного формування сексуальності у дорослого. На цьому я зупинився в останньому виданні своєї сексуальної теорії (1922).

Раніше я згадував, що «часто або завжди вже в дитячому віці відбувається вибір об'єкта таким чином, як ми його зобразили: характерним для фази розвитку в період настання статевої зрілості, а саме: що всі сексуальні прагнення спрямовуються на одну особу, в якій вони хочуть досягти своєї мети. Це складає тоді максимальне наближення до остаточної форми сексуального життя після настання статевої зрілості, яка можлива лише в дитячі роки. Відмінність від цієї форми полягає ще й у тому, що об'єднання часткових потягів (*partiatriebe*) і підпорядкування їх примату геніталій у дитинстві відбувається дуже неповно або й навіть зовсім не відбувається. Встановлення цього примату з метою продовження роду становить, таким чином, останню фазу, яку проходить сексуальна організація».

Тепер мене вже більше не задовольняє положення, що в ранньому дитячому періоді примат геніталій зовсім не встановлюється або встановлюється дуже неповно. Близькість дитячого сексуального життя до життя дорослих заходить набагато далі та виражається не лише в тому, що відбувається вибір об'єкта. Якщо і не досягається справжнього об'єднання часткових потягів під приматом геніталій, то все ж у кульмінаційному пункті всього

ходу розвитку інфантильної сексуальності інтерес до геніталій та їхнього використання набуває панівного значення, мало поступається їх значенням у період статевої зрілості. Основний характер цієї інфантильної генітальної організації становить одночасно її відмінність від остаточної генітальної організації дорослих. Він полягає в тому, що для обох статей відграють роль лише одні геніталії, чоловічі. Існує не примат геніталій, а примат фалоса.

На жаль, ми можемо описати такий стан речей лише у хлопчика, а щодо відповідних процесів у маленької дівчинки у нас немає ще певної позиції. Маленький хлопчик, без сумніву, зауважує відмінність між чоловіками та жінками, але поки що у нього немає причин пов'язати цю різницю з різницею їхніх геніталій. Для нього цілком природне припущення, що в усіх інших живих істот, людей і тварин, є такі ж геніталії, як і в нього самого, і нам навіть відомо, що він шукає чогось аналогічного своєму органу навіть у неживих предметах⁶¹. Ця легко збуджувана, мінлива, настільки багата відчуттями частина тіла значною мірою викликає інтерес хлопчика та безперервно висуває нові завдання перед його потягом до досліджень. Він хотів би побачити її і в інших осіб, щоб порівняти зі своєю власною, і поводить ся так, ніби передчуває, що цей орган міг би і мав би бути більшим; рушійна сила, яку пізніше в період настання зрілості проявить ця чоловіча частина тіла, в цей період життя проявляється переважно як потяг до дослідження, як сексуальна цікавість. Багато ексгібіціоністських та агресивних дій із боку дитини, які

в пізнішому віці не замислюючись вважали б проявом хіті, при аналізі виявляються експериментами, зробленими з метою сексуального дослідження.

Протягом цього дослідження дитина доходить висновку, що пеніс не є загальним надбанням усіх подібних до неї істот. Поштовхом до цього є те, що дитина випадково помічає, як виглядають геніталії маленької сестри або подруги. Уважні діти ще до того, на підставі своїх спостережень при сечовипусканні дівчат, бачачи інше розміщення і чуючи інший шум, починають підозрювати, що тут є щось інше, і тоді намагаються повторити ці спостереження, щоб з'ясувати стан речей. Відомо, як вони реагують на цю відсутність пеніса. Вони не сприймають цей недолік, вважають, що все ж бачать орган, маскують протиріччя між спостереженням і своєю упередженістю міркуванням, що орган ще малий і виросте, й поступово роблять висновок, важливий в афективному відношенні, що він принаймні був, але потім його забрали. Відсутність пеніса трактується як результат кастрації, і дитина стоїть перед завданням з'ясувати відношення кастрації до самої себе. Подальший розвиток занадто загальновідомий, щоб потрібно було тут про нього повторювати. Мені лише здається, що значення кастраційного комплексу можна цілком оцінити, лише якщо взяти до уваги також і його розвиток у фазі примату фалоса.

Відомо також, наскільки значна частка приниження жінки, моторошного почуття щодо неї, схильності до гомосексуальності є наслідком остаточного переконання у відсутності пеніса в жінки. Ференці нещодавно

цілком слушно пояснив символ жаху в міфології — голову Медузи — враженням від позбавлених пеніса жіночих геніталій⁶².

Але все ж не слід вважати, що дитина так скоро та легко узагальнює своє спостереження, що у деяких жінок відсутність пеніса є наслідком кастрації як покарання за щось. Навпаки, дитина міркує, що лише негідні жінки, котрі, ймовірно, винні у таких же недозволених душевних рухах, як і він сам, позбулися своїх геніталій. А такі шановані жінки, як мати, зберігають пеніс ще довго. Для дитини бути жінкою ще не означає не мати пеніса⁶³. Лише пізніше, коли дитина прагне вирішити проблему народження дітей і відкриває, що народжувати дітей можуть лише жінки, позбавляється пеніса і мати, й іноді будуються дуже складні теорії для пояснення обміну пеніса на дитину. При цьому ніколи не відкривають жіночих геніталій: дитина живе в животі (кишках) матері та народжується через вихід із кишківника. З цими останніми теоріями ми виходимо за період інфантильної сексуальності.

Важливо ще також зазначити, які перетворення проходить добре знайома статевая полярність під час дитячого сексуального розвитку. Перша протилежність запроваджується моментом вибору об'єкта, який передбачає суб'єкта та об'єкт. На прегенітальній садистсько-анальній організації про чоловіче та жіноче ще не йдеться, панівною є протилежність між активним і пасивним. На пізнішому ступені інфантильної генітальної організації хоча й існує чоловіче, але жіночого ще немає; протилежність тут означає: чоловічі геніталії або кастрований.

Лише із закінченням розвитку під час статевої зрілості сексуальна полярність збігається з чоловічим і жіночим. Чоловіче передбачає суб'єкт, активність і володіння пенісом, за жіночим залишаються об'єкт і пасивність. Вагіна набуває цінності як вмістилище для пенісу, їй дістається у спадок значення материнської утроби.

ПРИМІТКИ

¹ Такий опір нав'язливості інверсії може скласти умову, що сприяє терапевтичному впливу за допомогою навіювання або психоаналізу.

² З різних сторін цілком правильно вказувалося, що автобіографічні дані інвертованих про час настання їхньої схильності до інверсії не заслуговують на довіру, позаяк вони можуть витіснити зі своєї пам'яті доказ їхнього гетеросексуального відчуття; психоаналіз підтвердив цю підозру щодо доступних йому випадків інверсії, змінивши їхній анамнез усуненням дитячої амнезії.

³ З якою обережністю необхідно ставити діагноз дегенерації та яке незначне практичне значення він має, можна побачити з міркувань Мебіуса (*Ueber Entartung — Grenzfragen des Nerv. Und Seelenleb*, 1900. — № 3): «Якщо окинути поглядом велике поле виродження, на яке тут пролите певне світло, то без подальшого видно, що діагноз — дегенерація — має взагалі дуже мало значення».

⁴ Захисникам «уранізму» потрібно віддати належне в тому, що деякі з найвидатніших людей були інвертованими, можливо, навіть абсолютно інвертованими.

⁵ Першим, хто вказав на бісексуальність для пояснення інверсії, був (згідно з літературним звітом у шостому томі «Jahrbuch'a fur sexuelle Zwischenstufen») Е. Глей, який опублікував уже в січні 1884-го статтю «Les abérrations de l'instinct Sexuel» у «Revue philosophique». Чудово, втім, що більшість авторів, що пояснюють інверсію бісексуальністю, надають значення цьому моменту не лише щодо інвертованих, але й усіх нормальних, отже, розуміють інверсію як результат порушеного розвитку. Є безліч спостережень, із яких, щонайменше, випливає можливе існування другого центру (нерозвиненої статі). Висловлюється думка про те, що в кожній людині є чоловічі та жіночі елементи, лише, відповідно до приналежності до тієї чи іншої статі, одні незрівнянно розвиненіші, ніж інші, оскільки справа стосується гетеросексуальних осіб.

⁶ Хоча психоаналіз досі не дав пояснення походженню інверсії, він усе ж відкрив психічний механізм її походження та значно збагатив питання, які доводиться брати до уваги. В усіх досліджених випадках ми встановили, що інвертовані в пізнішому віці мали в дитинстві фазу дуже інтенсивної, але короткочасної фіксації на жінці (здебільшого, на матері), після подолання якої вони отожднюють себе з матір'ю й обирають себе самих у сексуальні об'єкти; тобто, виходячи з нарцисизму, шукають чоловіків у юнацькому віці, схожих на них самих, котрих хочуть любити так, як любила їх мати. Надалі ми часто відкривали, що ті, хто здається інвертованими, жодним чином не були нечутливими до жіночих принад, а постійно переносили на чоловічі об'єкти викликане жінками

збудження. Таким чином, вони все життя відтворюють механізм, завдяки якому з'явилася їхня інверсія. Їхнє нав'язливе прагнення до чоловіка виявилось зумовленим їхньою неспокійною втечею від жінки.

Психоаналітичне дослідження найрішучішим чином опирається спробам відокремити гомосексуальних від інших людей як особливу групу. Вивчаючи й інші сексуальні відхилення, а не лише ті, що відкрито проявляють себе, можна дізнатися, що всі люди здатні на вибір об'єкта однакової із собою статі й роблять цей вибір у своєму несвідомому. Більше того, прихильності лібідозних почуттів до осіб своєї статі грають, як і фактори нормального душевного життя, не меншу, а як рушії захворювання — важливішу роль, ніж пов'язані з протилежною статтю.

Психоаналізу, навпаки, здається первинною незалежність вибору об'єкта від його статі, однаково вільна можливість володіти як чоловічими, так і жіночими об'єктами, як це спостерігається в дитячому віці, у примітивних станах і в епохи стародавньої історії; і з цього первинного стану шляхом обмеження в той чи інший бік розвивається нормальний або інвертований тип. За змістом психоаналізу винятковий сексуальний інтерес чоловіка до жінки постає проблемою, яка потребує пояснення, а не чимось само собою зрозумілим, що має своєю основою хімічне тяжіння. Вирішальний момент стосовно остаточного статевого вибору приходить лише після настання статевої зрілості й є результатом цілого ряду чинників, які ще не підлягають обліку, частково конституційних, частково випадкових за своєю

природою. Без сумніву, деякі з цих факторів можуть виявитися настільки потужними, що мають відповідний вирішальний вплив на ці результати. Але загалом численність визначальних моментів знаходить своє відображення в розмаїтті вихідних картин явної сексуальної поведінки людей. Підтверджується, що у людей інвертованого типу загалом переважають архаїчні конституції та примітивні психічні механізми. Найсуттєвішими їхніми ознаками видається вплив нарцисичного вибору об'єкта та збереження еротичного значення анальної зони. Але немає жодної користі в тому, щоб на підставі таких конституційних властивостей відокремлювати крайні типи інвертованих від інших. Те, що є у таких крайніх типів, як, мабуть, цілком достатнє обґрунтування їхньої ненормальності, можна також знайти, лише не так помітно вираженим, у конституції перехідних типів і в явно нормальних. Різниця в результатах за своєю природою може бути якісного характеру: аналіз показує, що відмінність в умовах лише кількісна. Серед факторів, що спричиняють випадковий вплив на вибір об'єкта, зауважимо, що ми відкрили заборону (сексуальне залякування в дитинстві) та звернули увагу на те, що наявність обох батьків відіграє визначну роль. Відсутність сильного батька в дитинстві нерідко сприяє інверсії. Потрібно, врешті-решт, наполягати на вимозі, щоб проводилася сувора відмінність між інверсією сексуального об'єкта та змішуванням статевих ознак у суб'єкта. Певна частка незалежності цілком очевидна і в цьому відношенні.

Цілий ряд точок зору, що мають значення, в питанні про інверсії виклав Ференці в статті «До нозології чоловічої гомосексуальності (гомоеротики)» (*Intern. Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*, 1914. — № 11). Ференці цілком справедливо засуджує той факт, що під назвою «гомосексуальність», яку він хоче замінити вдалішим терміном «гомоеротика», змішують багато дуже різних нерівноцінних в органічному і психічному відношенні станів на тій підставі, що у них усіх є загальний симптом інверсії. Він вимагає суворої відмінності принаймні щодо двох типів: суб'єкт-гомоеротика, що відчуває і поводить ся, як жінка, і об'єкт-гомоеротика, абсолютно мужній, що замінив жіночий об'єкт об'єктом однакової із собою статі. Першого він вважає справжнім «проміжним сексуальним» типом, як і М. Гіршвельд, другого, менш вдало, називає невротиком, котрий страждає нав'язливістю. Боротьба зі схильністю до інверсії, так само як і можливість психічного впливу, є лише у об'єкт-гомоеротика. І після визнання цих двох типів необхідно додати, що у багатьох осіб змішується певна частка суб'єкт-гомоеротики з певною частиною об'єкт-гомоеротики.

В останні роки праці біологів, передусім Е. Штейнаха, пролили яскраве світло на органічні умови гомоеротики, як і статевих ознак загалом.

За допомогою експериментального досвіду кастрації з подальшою пересадкою зародкових залоз іншої статі вдалося у різних ссавців перетворити самців на самок і навпаки. Перетворення торкнулося більш-менш повно соматичних статевих ознак і психосексуальної поведінки

(тобто суб'єкт- та об'єкт-еротики). Носієм цієї зумовлюючої статевої сили вважається не та частина зародкової залози, яка складає статеві клітини, а так звана інтерстиційна тканина цього органа («залоза змужніння»).

В одному випадку вдалося статеву зміну у чоловіка, котрий втратив яєчка внаслідок туберкульозного захворювання. У статевому житті він поводився як пасивний гомосексуаліст, по-жіночому, й у нього спостерігалися дуже яскраво виражені жіночі статеві ознаки вторинного характеру (волосся на голові й обличчі, скупчення жиру в грудях і на стегнах). Після пересадки крипторхічного людського яєчка цей чоловік став поводитися по-чоловічому та спрямовувати своє лібідо нормальним чином на жінку. Водночас соматичні жіночі ознаки зникли (A. Lipshütz. Die Pubertätsdrüse und ihre Wirkung. — Bern, 1919).

Було б безпідставно стверджувати, що завдяки цим прекрасним дослідом учення про інверсії набуває нових підстав, і передчасно чекати від них безпосередньо нового шляху до загального «лікування» гомосексуальності. В. Фліс цілком слушно наголосив, що ці експериментальні дослідження не знецінюють учення про загальний бісексуальний природжений нахил вищих тварин. Мені здається ймовірнішим, що подальші дослідження такого ґатунку дадуть пряме підтвердження передбачуваній бісексуальності.

⁷ Найглибша відмінність між любовним життям стародавнього світу і нашим полягає, мабуть, у тому, що античний світ робив наголос на самому потязі, а ми

переносимо його на об'єкт потягу. Давні люди поважали потяг і готові були облагородити ним навіть малоцінний об'єкт, тоді як ми низько оцінюємо прояв потягу самого по собі та виправдовуємо його перевагами об'єкта.

⁸ Не можемо не нагадати про готовність гіпнотизованого коритися та вірити гіпнотизеріві, яка змушує мене припускати, що сутність гіпнозу треба бачити в несвідомій фіксації лібідо на особистості гіпнотизера (за допомогою мазохістського компонента сексуального потягу). Ференці пов'язав цю ознаку сугестивності з батьківським «комплексом» (*Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, 1909).

⁹ Однак варто зауважити, що сексуальна переоцінка розвинена не в усіх механізмах вибору об'єкта та що нижче ми познайомимося з іншим, безпосереднішим поясненням сексуальної ролі інших частин тіла. Момент «голоду», який подавали Хохе та Блох для пояснення переходу сексуального зацікавлення з геніталій на інші частини тіла, як мені здається, позбавлений цього значення. Різні шляхи, якими просувається лібідо із самого початку, відносяться один до одного, як сполучені посудини, і необхідно зважати на феномен колатеральних течій.

¹⁰ Зазвичай у жінки не помічається сексуальної переоцінки чоловіків, але вона майже завжди присутня щодо дитини, яку вона народила.

¹¹ Ця слабкість залежить від конституційних умов. Психоаналіз довів вплив сексуального залякування

в ранньому дитинстві як випадкової умови, що відтісняє від нормальної сексуальної мети та спонукає до її заміни.

¹² Більш глибоке психоаналітичне дослідження привело до правильної критики твердження Біне. Всі прив'язані до нього спостереження мають своєю метою перше зіткнення з фетишем, за якого цей фетиш виявляється таким, що вже привертає сексуальний інтерес, тоді як із супровідних обставин не можна збагнути, яким чином він опанував цим зацікавленням. Крім цього всі ці сексуальні враження «раннього дитинства» припадають на вік після п'ятого-шостого року життя, тим часом як психоаналіз змушує сумніватися в тому, чи можуть ще в такому пізньому віці заново утворитися патологічні фіксації. Реальний стан речей полягає в тому, що за першим спогадом про появу фетишу лежить загибла та забута фаза сексуального розвитку, яка замінена фетишем як «вкриваючим спогадом», залишком та осадом якого й є фетиш. Повернення цієї фази, що збігається з першими дитячими роками розвитку, в бік фетишизму, як і вибір самого фетишу, детермінований конституцією.

¹³ Відповідно до цього черевик або туфля є символом жіночих геніталій.

¹⁴ Психоаналіз заповнив наявну ще ваду в розумінні фетишизму, вказавши на значення загубленого завдяки витісненню копрофільної насолоди від нюху (riechlust) при виборі фетишу. Нога та волосся — об'єкти, які дужче пахнуть, — стають фетишами після відмови від нюхових відчуттів, що стали неприємними. У перверсії, що складається з фетишизму ноги, сексуальним об'єктом завжди

є брудна нога з неприємним запахом. Інший матеріал для пояснення вподобання, спрямованого на ногу як фетиш, випливає з інфантильних сексуальних теорій (див. нижче). Нога замінює відсутній penis у жінки.

У деяких випадках фетишизму ноги вдалося довести, що спрямований спершу на геніталії потяг до підглядання, що прагнув знизу наблизитися до свого об'єкта, затримався на своєму шляху завдяки забороні та витісненню, тому зберіг ногу або черевик як фетиш. Жіночі геніталії, відповідно до дитячих поглядів, малювалися уяві як чоловічі.

¹⁵ Як мені здається, не підлягає жодному сумніву, що поняття «гарного» коріниться в сексуальному збудженні та початково означає те, що сексуально збуджує («принади»). У зв'язку з цим має місце той факт, що самі геніталії, вигляд яких викликає найсильніше сексуальне збудження, ми ніколи, власне, й не вважаємо «гарними».

¹⁶ Аналіз відкриває у цій перверсії, як і в більшості інших, несподіване розмаїття мотивів і значень. Нав'язливість ексгібіціонізму, наприклад, дуже залежить ще від кастраційного комплексу; завдяки йому при ексгібіціонізмі постійно підкреслюється цілісність власних (чоловічих) геніталій і повторюється дитяче задоволення з приводу відсутності такого органа у жіночих геніталій.

¹⁷ З цього приводу порівняйте повідомлення, подане нижче, про прегенітальну фазу сексуального розвитку, в якому підтверджується ця думка.

¹⁸ Порівняйте згадану нижче «амбівалентність».

¹⁹ Ці стримуючі сексуальний розвиток сили (відраза, сором, мораль) необхідно, з іншого боку, розглядати як історичний осад зовнішніх затримок, яких зазнав сексуальний потяг у психогенезі людства. Можна спостерігати, як у розвитку окремої людини вони з'являються свого часу самі по собі, керуючись натяками виховання та стороннього впливу.

²⁰ Забігаючи наперед, зазначу щодо розвитку перверсії, що є підстави припускати, що до їх фіксації точно так само, як і при фетишизмі, мали місце зачатки нормального сексуального розвитку. Досі аналітичне дослідження могло в окремих випадках показати, що й перверсія є осадом розвитку доедипового комплексу, після витіснення якого знову виступають найсильніші вроджені компоненти сексуального потягу.

²¹ Лише доповненням, але не обмеженням цієї заяви може послужити зміна її наступним чином: нервові симптоми ґрунтуються, з одного боку, на вимогах лібідозних потягів, а з іншого — на вимозі «Я» чинити опір їм.

²² Чітко усвідомлювати фантазії первертованих, що втілюються за сприятливих обставин у діях, які спроектовані у ворожому сенсі на інших: маячливі побоювання параноїків і несвідомі фантазії істериків, що викриваються психоаналізом як основа їхніх симптомів, за змістом збігаються до найдрібніших деталей.

²³ Психоневроз часто поєднується з явною інверсією, причому гетеросексуальна течія повністю пригнічується. Віддаючи належне думці, до якої я був схильний, повідомляю, що лише приватне зауваження В. Флісса у Берліні

звернуло мою увагу на необхідну схильність до інверсії у всіх психоневротиків, після того як я відкрив її в окремих випадках. Цей неналежно оцінений факт мав би надати потужного поштовху всім теоріям гомосексуальності.

²⁴ Нелегко тут довести правильність цього припущення, взятого з вивчення певного класу невротичних недуг. З іншого боку, однак, неможливо сказати щось, що заслуговує на увагу, про потяг, відмовившись від вказівки на це припущення.

²⁵ Тут необхідно згадати версію Молля, котрий розкладає сексуальний потяг на контректаційний і детумесцентний потяги. *Contrectation* означає потребу в шкірних дотиках.

²⁶ Неможливо також правильно оцінити частину, що відповідає спадковості, не віддавши відповідного значення дитинству.

²⁷ Неможливо збагнути механізм витіснення, якщо брати до уваги лише один із цих двох спільно діючих процесів. Порівнянням може слугувати спосіб, користуючись яким туристів підіймають на вершину великої піраміди в Гізі: з одного боку їх підштовхують, а з іншого — тягнуть.

²⁸ Останній матеріал може бути використаний тут у правильному розрахунку на те, що дитячі роки дорослих невротиків не відрізняються в цьому відношенні від дитячих років здорових людей нічим істотним, за винятком інтенсивності й ясності.

²⁹ Можлива анатомічна аналогія такого прояву інфантильних сексуальних функцій, про яку я згадував, подається відкриттям Байєра (*Deutsche Archiv fur klinische*

Medicin. — Bd. 73), що внутрішні статеві органи (uterus) новонароджених зазвичай більші, ніж у дітей старшого віку. Однак погляд на цю констатовану Хальбаном і для інших частин генітального апарату інволюцію після народження не встановлений остаточно. За Хальбаном (*Zeitschrift fur Geburtshilfe und Gynäkologie*, 1904. — LIII), цей регресивний процес добігає кінця упродовж кількох тижнів позаутробного життя.

Автори, які бачать в інтерстиційній частині зародкової залози орган, який визначає стать, завдяки анатомічним дослідженням, дійшли своєю чергою до ствердження існування інфантильної сексуальності латентного сексуального періоду. Цитую зі згаданої вище книги Ліпшютца про залозу статевого дозрівання: «Швидше відповідають фактам твердження, що дозрівання статевих ознак, як воно відбувається в період змушніння, протікає лише внаслідок дуже прискореного перебігу процесів, що почалися набагато раніше, на нашу думку, вже в ембріональному житті». «Те, що досі називалося просто періодом статевої зрілості, є, ймовірно, лише «другою великою фазою змушніння», що починається в середині другого десятиліття». Дитячий вік до початку другої великої фази можна було б назвати «серединною фазою статевого дозрівання».

Ця підкреслена Ференці (*Intern. Zeitschrift f. Psychoanalyse*, 1920. — VI) схожість анатомічного розміщення з психологічним спостереженням порушується лише однієї вказівкою, що перший кульмінаційний пункт розвитку сексуального органа припадає на ранній ембріональний період, між тим як ранній розквіт дитячого

сексуального життя потрібно перенести у вік третього-четвертого року. Повного збігу в часі анатомічного формування та психічного розвитку, певна річ, не потрібно. Відповідні дослідження зроблені над зародковою залозою людини. Позаяк у тварин латентного періоду в психологічному сенсі не буває, то важливо було б знати, чи можна довести й у інших вищих тварин такі ж анатомічні дані, на підставі яких автори припускають два кульмінаційних пункти сексуального розвитку.

³⁰ Назву «сексуальний латентний період» я також запозичую у В. Флісса.

³¹ У випадку, про який тут йдеться, сублімація сексуальних сил потягу просувається шляхом реактивних утворень. Загалом, однак, необхідно говорити про сублімацію та реактивне утворення як про два абсолютно різних процеси. Сублімація можлива і за допомогою інших, простіших механізмів.

³² Тут уже проявляється те, що має значення упродовж усього життя, що сексуальне задоволення є найкращим снодійним засобом. Більшість випадків нервового безсоння пояснюється сексуальною невдоволеністю. Відомо, що безсовісні няньки присипляють малюків, які плачуть, погладжуванням їхніх геніталій.

³³ Д-р Талант опублікував 1919 року в «Neurolog. Zentralblatt», № 20 під заголовком «Das Lutscherli» сповідь дорослої дівчини, яка не відмовилася від цієї дитячої форми сексуальних дій й описує задоволення від смоктання як цілком аналогічне сексуальному задоволенню, особливо від поцілунку коханого. «Не всі поцілунки схожі

на lutscherli, ні, ні, далеко не всі! Неможливо описати, як приємно стає в усьому тілі від смоктання; зовсім відлітаєш геть від цього світу, з'являється повне задоволення, відчуття щастя та відсутність будь-якого бажання. Охоплює дивне почуття: хочеться лише спокою, спокою, який ніщо не повинно порушувати. Це невимовно чудово: не відчуваєш ні болю, ні страждань і линеш в інший світ».

³⁴ Елліс визначив термін «аутоеротичний» дещо інакше: в сенсі порушення, викликаного не ззовні, а такого, що виникає всередині. Для психоаналізу істотне значення має не походження, а ставлення до об'єкта.

³⁵ Подальші міркування й інші спостереження змушують приписувати властивість ерогенності всім частинам тіла та внутрішнім органам. З цього приводу див. нижче сказане про нарцисизм.

³⁶ У біологічних міркуваннях майже неможливо уникнути того, щоб не вдаватися до телеологічного напрямку думок, хоча добре відомо, що в окремих випадках не можна бути застрахованими від помилки.

³⁷ В роботі, що надзвичайно поглиблює наше розуміння значення анальної еротики (*Anal und Sexual // Imago*, 1861. — IV), Лу Андреас-Саломе вказала, що історія першої пред'явленої дитині заборони отримувати задоволення від анальної функції та її продуктів є вирішальною для всього її розвитку. Маленька істота має при цьому вперше відчути ворожий їй потягам навколишній світ, навчитися відокремлювати свою власну істоту від цього чужого їй світу і потім здійснити перше «витіснення» можливої для неї насолоди. З того часу «анальне»

залишається символом усього, що слід відкинути, усунути з життя. Необхідному пізніше відділенню анальних процесів від генітальних заважають близькі анатомічні та функціональна аналогії та залежності між обома. Генітальний апарат залишається по сусідству з клоакою, «у жінки навіть запозичений у неї».

³⁸ Незвичайні прийоми при онанізмі в пізньому віці вказують, мабуть, на вплив певної заборони займатися онанізмом.

³⁹ На вичерпне аналітичне пояснення чекає ще той факт, що свідомість провини невротиків завжди, як це ще недавно визнав Блеєр, пов'язується зі спогадами про онаністичні дії здебільшого періодів змужніння. Найгрубіший і найважливіший фактор цієї залежності становить, імовірно, факт, що онанізм є проявом усієї інфантильної сексуальності й тому здатен перебрати на себе всі почуття провини, що стосуються цієї сексуальності.

⁴⁰ Г. Елліс у додатку до своєї праці про «статеве почуття» (1903) подає кілька автобіографічних звітів осіб, які залишилися надалі здебільшого нормальними, про їхні перші переживання в дитинстві і про причини цих переживань. Ці повідомлення страждають, звісно, тим недоліком, що не містять доісторичного періоду статевого життя, вкритого інфантильною амнезією, який може бути доповнений лише за допомогою психоаналізу в індивіда, що став нервовохворим. Але ці повідомлення все ж цінні у багатьох відношеннях, і розпитування такого штибу змусили мене зробити згадану в тексті зміну передбачуваної мною етіології істерії.

⁴¹ З повним правом можна говорити про кастраційний комплекс у жінок. І хлопчики, і дівчатка створюють теорію, що й у жінки спершу був пеніс, втрачений унаслідок кастрації. Усталене, врешті-решт, переконання у відсутності пеніса у жінки часто залишає у чоловічого індивіда назавжди зневажливе почуття до іншої статі.

⁴² Багато осіб можуть згадати, що, гойдаючись на гойдалці, вони відчують тиск рухомого повітря прямо на геніталії як сексуальне задоволення.

⁴³ Аналіз випадків невротичних недуг — нездатності ходити зі страху перед простором — усуває сумнів у сексуальній природі насолоди від руху. Сучасне культурне виховання, як відомо, широко використовує спорт, щоб відвернути молодь від сексуальної активності; правильніше було б сказати, що воно замінює сексуальну насолоду насолодою від руху та спрямовує сексуальну діяльність назад на один із її аутоеротичних компонентів.

⁴⁴ Обов'язковий висновок із викладеного вище вимагає, щоб кожному індивіду приписувалася оральна, анальна, уретральна тощо еротика і що констатація відповідних цим еротикам душевних комплексів не означає судження про ненормальність чи невроз. Відмінність нормальної людини від ненормальної може складатися лише у відносній силі окремих компонентів сексуального потягу і в застосуванні їх протягом розвитку.

⁴⁵ Див. мою працю «Дотепність та її ставлення до невідомого», що вийшла 1905 року. «Попередньою» насолодою, що виникає внаслідок прийомів дотепності, користуються для того, щоб дати вихід більшій насолоді завдяки знищенню внутрішніх затримок.

⁴⁶ Дуже повчально, що німецька мова вживанням слова *lust* — «насолада», «задоволення» — рахується зі згаданою в тексті роллю підготовчого сексуального збудження, яке одночасно дає певне задоволення та деяку суму сексуальної напруги. *Lust* має подвійне значення, означаючи як відчуття сексуальної напруги (*Ich habe Lust* — я хотів би, відчуваю необхідність), так і задоволення.

⁴⁷ Необхідно усвідомити, що поняття «чоловічий» і «жіночий», зміст яких на загальноприйнятій думку здається таким недвозначним, належать у науці до найзаплутаніших і підлягають розкладанню щонайменше у трьох напрямках. Кажуть «чоловічий» і «жіночий» то в сенсі активності та пасивності, то в біологічному, а також в соціологічному сенсі. Перше з цих трьох значень — найсуттєвіше й єдине, що застосовується в психоаналізі. Відповідно до цього значення, лібідо в тексті вище називається чоловічим, тому що потяг завжди активний, навіть тоді, коли поставлена пасивна мета. Друге, біологічне, значення чоловічого й жіночого припускає найчіткіше визначення. Чоловіче та жіноче характеризуються тут присутністю сім'яних клітин або жіночих яєчників і зумовлених ними функцій. Активність і побічні її прояви, рельєфніший розвиток мускулатури, агресивність, значна інтенсивність лібідо зазвичай зливаються з біологічною мужністю, але не пов'язані з нею обов'язково, бо є породи тварин, у яких цими властивостями наділені жіночі особини. Третє, соціологічне, значення отримує свій зміст завдяки спостереженню над реально існуючими чоловічими та жіночими індивідами. Ці спостереження у людей показують, що ні

в психологічному, ні в біологічному сенсі не зустрічається чистої мужності чи жіночності. У кожної особи окремо спостерігається суміш її біологічних статевих ознак із біологічними особливостями іншої статі та поєднання активності та пасивності, байдуже, залежать ці психічні риси від біологічних чи ні.

⁴⁸ Психоаналіз показує, що є два шляхи знаходження об'єкта: перший, описаний у тексті, який відбувається, спираючись на прообраз раннього дитинства, і другий, нарцисичний, який шукає власне «Я» і знаходить його в іншому. Цей останній має особливо велике значення для результату процесу, але не має прямого зв'язку з обговорюваною тут темою.

⁴⁹ Ті, кому ці погляди здадуться «блюзнірством», нехай прочитають розбір взаємин між матір'ю та дитиною у Г. Елліса, що майже збігається за своїм змістом із нашими (Das Geschlechtsgefühl, — 16 с.).

⁵⁰ Поясненням походження дитячого страху я зобов'язаний трирічному хлопчику; якось я почув, як він із темної кімнати просив: «Тітонько, балакай зі мною: я боюся, бо так темно». Тітка відповіла йому: «Що тобі з того? Адже ти мене не бачиш». — «Це нічого не означає, — відповів малюк, — коли хтось промовляє, то з'являється світло». Отже, він боявся не темряви, а того, що йому бракувало коханої людини, і міг обіцяти, що заспокоїться, як тільки отримає доказ її присутності. Той факт, що невротичний страх являє собою продукт перетворення лібідо, отже, відноситься до лібідо, як оцет до вина, і є одним із найвизначніших результатів психоаналітичного дослідження.

Подальше обговорення цієї проблеми див. у моїх лекціях «Вступ до психоаналізу», де, однак, все ж не подане остаточне пояснення.

⁵¹ Порівняй сказане про вибір у дитини: «ніжна течія».

⁵² Обмеження інцесту належить, імовірно, до історичних надбань людства і, подібно до інших моральних вимог табу, зафіксовано у багатьох індивідів органічним спадком (порівняйте мій твір «Тотем і табу», 1913). Усе ж психоаналітичне дослідження показує, як інтенсивно іще кожен окремо в період свого розвитку бореться зі спокусами інцесту і як часто піддається їм у своїй фантазії та навіть у реальності.

⁵³ Фантазії в період статевого дозрівання мають зв'язок із припиненим у дитинстві інфантильним сексуальним дослідженням і охоплюють ще частину латентного періоду. Вони можуть бути цілком, або здебільшого, несвідомими, і тому часто неможливо точно встановити терміни їхньої появи. Вони мають велике значення для виникнення різних симптомів, оскільки є безпосереднім їхнім попереднім щаблем, тобто є ті форми, в яких знаходять своє задоволення витіснені компоненти лібідо. Тим самим є те, що лежить в основі нічних фантазій, які досягають свідомості у вигляді снів. Сни часто є лише воскреслими фантазіями такого ґтибу під впливом і в зв'язку з якимось денним подразненням, що застрягло зі стану неспанья («денні рештки»). Серед сексуальних фантазій періоду статевої зрілості виділяються деякі, що загально поширені і незалежні від індивідуальних переживань окремої людини. Такі фантазії про підслуховування статевого

спілкування батьків, про спокусу в ранньому дитинстві улюбленою особою, про загрозу кастрацією, фантазії про перебування в утробі матері і навіть про переживання в материнському череві, а також так званий родинний роман, в якому дозріваючий юнак реагує на відмінність його спрямованості до батьків тепер і в дитинстві. Близький стосунок цих фантазій до міфу довів О. Ранк у своїй праці «Міф про народження героїв» (1909).

⁵⁴ Правильно стверджують, що Едипів комплекс становить комплексне ядро неврозів, представляючи собою істотну частину їх змісту. У ньому завершується інфантильна сексуальність, що надає вирішального впливу своєю дією на сексуальність дорослих. Кожного новонародженого чекає завдання подолати Едипів комплекс; хто не в змозі цього зробити, занедужує на невроз. Успіх психоаналітичної роботи все ясніше показує це значення Едипового комплексу; його визнання стало тим шиболетом (паролем), за яким можна відрізнити прихильників психоаналізу від його опонентів.

⁵⁵ Незліченні особливості любовного життя людини та нав'язливість самої закоханості можна взагалі збагнути, лише встановивши їхнє відношення до дитинства і збережений вплив цього дитинства.

⁵⁶ Це стосується не лише «негативу», що виник у неврозі, схильності до перверсії, але і позитивних, власне й названих перверсіями. Отже, ці останні пояснюються не лише фіксацією інфантильних схильностей, а й регресією до них унаслідок загати інших шляхів сексуальної течії. Тому і позитивні перверсії доступні психоаналітичній терапії.

⁵⁷ При цьому часто бачиш, що з настанням статевої зрілості спершу проходить нормальна сексуальна течія, яка, однак, унаслідок своєї внутрішньої слабкості зазнає аварії за перших же зовнішніх перешкод і змінюється регресією до першої фіксації.

⁵⁸ За певними рисами характеру визнаний був навіть зв'язок із певними ерогенними компонентами. Так, упертість, скупість і любов до ладу відбувається із застосуванням анальної еротики. Честолюбство зумовлюється сильною уретрально-еротичною схильністю.

⁵⁹ Такий знавець людської душі, як Е. Золя, описує в романі «Радість життя» дівчину, яка в радісній самопожертві віддає коханим особам усе, що має і на що може претендувати, — своє майно та свої надії без винагороди з їхнього боку. У дитинстві ця дівчина перебувала під владою ненаситної потреби в ніжності, яка перетворюється на жорстокість, коли в одному випадку було надано перевагу іншій.

⁶⁰ Можливо, що підвищення чіпкості є також і наслідком особливо інтенсивних соматичних сексуальних проявів у ранні роки.

⁶¹ Втім, цікаво, наскільки малою мірою привертає до себе увагу дитини інша частина чоловічих геніталій — мошонка з її вмістом. Спираючись на аналізи, не можна було б ніколи дізнатися, що геніталії складаються ще з чогось іншого, ніж пеніс.

⁶² *Internationale Zeitschrift fur Psychoanal*, 1923. — Heft 1. Я хотів би додати, що частіше маються на увазі геніталії матері. Афіна, на панцері якої є голова Медузи, стає саме

тому недоступною жінкою, що її вигляд вбиває будь-яку думку про сексуальну близькість.

⁶³ З аналізу молоді жінки я дізнався, що вона, залишившись без батька, але маючи кількох тіток, упродовж кількох років латентного вже періоду продовжувала думати, що у матері та тіток є пеніс. А схиблену тітку вважала, як і себе, кастрованою.

ЗМІСТ

Передмова автора до третього видання	3
Передмова автора до четвертого видання	5
I. Сексуальні відхилення.	8
1. Відступ щодо сексуального об'єкта.	9
А. Інверсія.	9
Погляд на інверсію.	11
Б. Тварини та незрілі у статевому відношенні особи як сексуальні об'єкти	20
2. Відступ щодо сексуальної мети	22
А. Перехід за анатомічні межі	23
Б. Фіксації попередніх сексуальних цілей	28
3. Загально про перверсії.	33
4. Сексуальний потяг у невротиків	35
II. Інфантильна сексуальність	47
Сексуальна мета інфантильної сексуальності	57
Інфантильне сексуальне дослідження	68
III. Перетворення при статевому дозріванні	84
Інфантильна генітальна організація (доповнення до сексуальної теорії)	125
Примітки	131

Науково-популярне видання

Серія «Істини»

ФРОЙД ЗИГМУНД
ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ

Переклад українською

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *А. М. Гончаченко*

Художній редактор *О. А. Гугалова*

Технічний редактор *Г. С. Таран*

Комп'ютерна верстка: *В. А. Мурликін*

Коректор *Р. Є. Панченко*

Підписано до друку 18.12.17. Формат 70×100 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 6,45. Облік.-вид. арк. 6,01.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

- Фройд З.**
Ф91 Психологія сексуальності / Зигмунд Фройд; пер.
укр. Є. В. Тарнавського; худож.-оформлювач О. А. Гу-
галова. — Харків: Фоліо, 2018. — 153 с. — (Істини).
ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).
ISBN 978-966-03-7882-7.

Робота «Психологія сексуальності» видатного австрійського лікаря, психоаналітика і засновника методу психоаналіза Зигмунда Фрейда (1856—1930), що з'явилась у 1905 році, справила на сучасників враження вибуху гранати і стала визначним явищем не тільки в європейській науці того часу, а й у суспільному житті. Вона привернула увагу багатьох людей до цієї фактично закритої теми, тим самим значною мірою сприяла змінам їхнього уявлення про сексуальність. Вчений вперше торкнувся питання дитячої сексуальності, розглянув природу статевого потягу і різних сексуальних відхилень — перверсій.

УДК 661.89-008.442